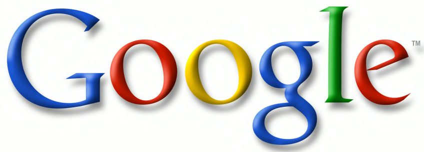

3 2044 103 247 763

SIGILLVM ACADEMIAE HARVARDIANAE IN NOV ANG
CHRISTO ET ECCLESIAE
VE RI TAS

A KÖZÖS ÜGYEK

ELŐZMÉNYEI ÉS FEJLŐDÉSE

(1526—1848.)

AZ 1867. ÉVI XII. T. CZ. SZEMPONTJÁBÓL.

KÖZJOGI TANULMÁNY.

IRTA

HORVÁTH JÁNOS

JOGTUDOR.

BUDAPEST,

DOBROWSKY ÉS FRANKE KIADÁSA.

1902.

Ára 3 korona.

Feb. 17

A KÖZÖS ÜGYEK

ELŐZMÉNYEI ÉS FEJLŐDÉSE

68

(1526—1848.)

AZ 1867. ÉVI XII. T. CZ. SZEMPONTJÁBÓL.

KÖZJOGI TANULMÁNY.

IRTA

HORVÁTH JÁNOS

JOGTUDOR.

BUDAPEST,

DOBROWSKY ÉS FRANKE KIADÁSA.

1902.

L'intelligence de notre histoire a deux chosses à nous apprendre; a tenir grand compte de notre passè et a reconnâitre les fautes que nous y avons commises a nous rester fidéles à nous-mêmes et a savoir pourquoi nous avons souvent echoè dans nos plus légitimes desseins.

Guizot.

Essais sur l'histoire de France.
Préface.

Die menschliche Geschichte verläuft nicht gradlinig, sondern in Spirallinien; grosse Fortschritte werden erkauft durch schwere Verluste.

Treitschke.

Sziládi László könyvnyomdája Kecskeméten.

Nagyméltóságú

Dr. Wlassics Gyula

m. kir. vallás- és közoktatásügyi minister,
valóságos belső titkos tanácsos úrnak

mély tisztelete és hálája jeléül ajánlja

A SZERZŐ.

E tanulmánynak — jobban mondva adatok és jegyzetek halmazának — czélja, egykorú adatok és források fölhasználásával, különösen pedig teljesen tárgyilagosan azt kimutatni, hogy az 1867-es alap megfelel a történelmi evolutiónak, hogy az a jogfolytonosság szigorú szem előtt tartásával létesült, továbbá, hogy ugyanazok az ügyek, a melyek az 1867. XII. tcz. szerint közös ügyek, közös ügyek voltak már 1848-ban is, sőt mint közös ügyek léteztek 1723. óta s hogy eredetök vissza megy 1526-ig, — de ugyanakkor reámutatni arra is, hogy 1526-tól 1867-ig Magyarország alkotmánya problema, nemzetközi individualitása semmi, oly hasonló szilárd alap hiányában, minő az 1867. XII. tcz.

„Ha a magyar történet folyamát a XVI. század kezdetétől a XVIII-ig áttekintjük, nem kerülheti el figyelmünket az: mily bénító befolyása volt az ország viszonyaira az uralkodó ház és annak többi országai irányában azon kölcsönös és egyszersmind ellentétes fogalomzavarnak, mely alulról és felülről, egy és más részről uralkodott. Az eltérő történelmi előzmények: a nemzeti jellem külömbségei, az akkor fejlődő vallásos mozgalmak — ép úgy fokozták a fölfogásban uralkodó zavar és ellentét hátrányait, mint az emberek szenvedélye, hibái és bűnei. De azok fő és tartós indoka mégis csak az volt, hogy az udvar és a nem

magyar kormányférfiak körében épen oly kevéssé értették és méltányolták a magyar jogfogalmakat és nemzeti érzelmeket, mint a magyar világ nagyjában nem birta a nem magyar körök eszmemenetét és az általános helyzet politikai igényeit fölfogni és méltányolni." (Gróf Széchen Antal. Tanulmányok 59. l.)

Az 1526—1867. közti állapotok szigorú s tárgyilagos vizsgálata mutatja be tehát a maga valóságában a 67-es alap nagy horderejét. Sajnos: „a mi politikusaink soha eléggé fölfogni nem tudták az anyagi mozgalmak hatását az eszmék fejlődésére, s nem értették meg azon csodálatos erőt, azon büszke önérzést, melyet egy mindenben hátramaradt és sokáig pangó népben az első siker, az első látható, megmérhető, kézzelfogható eredmény okoz, ha közakarattal létesült, vagy azok kezéből jön, kik egy szebb jövendő előhirnökeiként léptek föl," (b. Kemény) — ez az 1867-es alap fátuma is bizonyos mérvben. Ha sokaknak tetszik az 1867. előtti állapot, akár teljes rendezetlenségében 1848-ig, akár azon állapotában, melyben azt 1848. márczius havában fölismerték, midőn az elvet kimondották, de annak következményeit nem vonták le s a megvalósitáshoz nem kezdettek hozzá, a megoldást elodázták, — azoknak azt felelem: „az igazságnak semmiféle elferditése a phantasia által nem okozott annyi bajt az emberiségnek, mint a mult (különösen pedig a nem eléggé és félreismert mult) iránti túlzott tisztelet." (Buckle.) *Másrészt e tekintetben jelen viszonyainkra is teljesen alkalmazható az, a mit Charles Aubertin a következőkben fejez ki: „A mit Francziaországban legkevésbbé ismerünk, az talán saját nemzeti történelmünk. Még akkor is, ha az alig mult korszakokat tárgyalják, az elmék nagy többségénél némi fölületes ismeretet, politikai szenvedélyből eredő elméleteket, önmagukba szerelmes és képzelődéseikben csalódott féltudást találunk."* (Revue des deux Mondes. 1871. 1/IV. 596. l.)

A 67-es alap megdőlte, a mai generatio előtt már feledésbe ment rendezetlen s félrendszabályos állapotok újra fölélesztése, hatályra nézve mérkőzne a mohácsi vagy világosi catastrophával.

„De van még egy ok, magyar szempontból fontosabb minden egyébnél, a miért nem volna czélszerű azt tenni, ez az, hogy ha Magyarország maga kivánná megváltoztatni azt a közjogi állapotot, mely midőn egyrészről alkalmasnak bizonyult a két rész közt fölmerülő legnehezebb kérdések megoldására és az összes birodalmat, nagy catastrophák után, újjá tudta alakitani, másrészről annyi idő után Magyarországot ismét fontos tényezőként vezette be az európai népek sorába: akkor többet vesztene, mint bármely más érdekelt fél, mert az egész világ kétségbe esnék Magyarország politikai érettsége fölött.“ Igy szólott gr. Andrássy Gyula 1871. évi nov. hó 7-én, ki tagadhatná, hogy a jelen viszonyok közt, harmincznégy év tapasztalata után, mint emelkedett szavainak igazsága.

Magyarországnak — ma — ezek után tehát a multat megfigyelve, jól fölfogott érdeke a 67-es alap változatlan fönntartása, ezt az alapot álürügyek révén megdönteni, annak megsemmisitésére törni nem lehet, nem szabad .... Deák Ferencz korszakalkotó nagy művét nem lehet s nem szabad megcorrigálni sem fölfelé, sem lefelé. Annak a jelen viszonyok közt úgy kell fönnmaradnia, a hogy az megalkottatott, mindaddig, mig lehetetlenné nem teszi azt a politikai alkotásoknak korlátlan hatalmú kényura, — a mely azt létrehozta, — a világtörténelem folyamata, és ekkor más érdekek és viszonyok előidézte más intézmények.

*
* *

A mű összeállitását illetőleg meg kell jegyeznem, hogy nem vindicál az magának semminemű igényt a szó szoros értelmében vett valamely metaphysicai eredetiségre, — a szerző ettől távol állott, de nem is végzett a szerző valamely nagyobb levéltári kutatásokat sem, hiszen erre a források ismeretének jelen stadiumában nem volt szüksége, — csak a létező és szerte elszórtan levő anyagot csoportositotta, azt sem önkényűleg — hanem lehetőleg cronologice a már kikutatott egykorú adatokat és föl-

tárt egykorú forrásokat használta föl, — mely forrásokra elmondhatom Rankeval: „in unsern Tagen haben sich die historischen Studien mehr als je den originalen Denkmalen des Vergangenheit aus allen Jahrhunderten zugewendet.“ *Kisérlet ez, mert tudtomra még egy kiválóbb irónk sem próbálta meg ez intézménynek, t. i. az 1867. évi kiegyezésnek, mely valamennyi más intézményeink összhangzó működésének nélkülözhetlen föltétele — fejlődését kinyomozni.* Tanulmányt irtam egy, fájdalom, még mindig (kell nem kell) minduntalan szőnyegre hozott kérdés fölött, van-e létjogosultsága a 67-es nagy alkotásnak? E tanulmánynak, melynek gyökerei a lehetőségig a magyar közjog talajába mélyednek, — czélja tehát, hogy a 67-es nagy alkotás létjogosultságát s nélkülözhetlen voltát a történelmi fejlemény egymásutánjában mutassa be, — ennek támogatására önhatalmúlag adatokat creálni nem lehet, nem szabad, — arra individualis eredeti gondolatok halmozása nem elegendő, — a szerző véli, hogy az általa választott és jónak vélt módszer mellett mutathatni reá a 67-es nagy alkotás értékére s annak pótolhatlan voltára jelenben, úgy jövőben.*

Budapest, 1901. október hó 24-én.

A SZERZŐ.

* Ezen művel szoros kapcsolatban állanak, esetleg fölvilágositásul szolgálnak még a szerző következő művei:

Az 1867. évi kiegyezés. Budapest, 1895. Dobrowsky és Franke.

Kossuth Lajos, mint Pestmegye követe és mint minister. Budapest, 1895. Ugyanott.

Az 1722/23. I., II., III. tcz. által elfogadott pragmatica sanctio lényege és annak helyzete a magyar közjogban. Budapest, 1898. A Magyar Jogász-Egylet kiadása. XVI. köt., 4. füzet.

TARTALOM.

A KÖZÖS ÜGYEK

ELŐZMÉNYEI ÉS FEJLŐDÉSE

(1526—1848.)

AZ 1867. ÉVI XII. T. CZ. SZEMPONTJÁBÓL.

I.

A közös ügyek keletkezése és fejlődése.

L'histoire est une justice; elle a droit de citer a sa barre tous les temoins des causes qu'elle entend.

Melchior de Vogüè.

Valamely nép politikai alakulása nagyobb mértékben függ országának helyzetétől és alkatától, mint a hogy azt a természetjogi felfogás varázsa alatt sejtették. Minden nemzet csak akkor boldog és marad boldog külső és belső államéletében, ha földrajzi álláspontjának vaskényszerű föltételeihez alkalmazkodik. Egy szigeten, távoli, még gyöngén benépesitett földrészen akadálytalanul fejlődhetnek virágzásra a szabadsági elvek; de az európai szárazföld még sokáig fog csak erősen védett, bensőleg szilárdan összefüggő államokat életben megtűrni (Hüppe). Werbőczy mind ennek teljes tudatában él, s Magyarország helyzetét már akkor igy fogja föl: „A magyar álladalom, alávetett részeivel egyetemben, ellenségeknek közepette, tulajdonképen azok torkában fekszik. Ennek következtében mindenkor fegyverrel kell azt biztositani és oltalmazni." (H. K. I. R. 18. czim.) Ezzel kapcsolatosan igen találóan irja a „Magyarország" napilap (1897. VII/3.), hogy „a germán és szláv elemek megalkotják a szent szövetséget a latin Európa ellen. A roppant morzsolókövek közt itt van Magyarország. Jól tudja, hogy több oldalról fenyegeti veszély, hisz e veszélyek közt élte le ezer évét. Intézményeit ezekre a veszélyekre való tekintetből alkotta, történelmét az élete és léte ellen intézett támadások töltik be."

Az 1526. után bekövetkezett szövetkezés s ennek szorosbbá tételét eszközlő 1723. I. II. III. t. czikkbe iktatott sanctio prag-

matica nélkül Magyarország teljesen Lengyelország sorsára jut; e szövetkezések nélkül nem lett volna lehetséges, hogy a Habsburgok monarchiája Európában intéző nagyhatalom maradhasson; s ezen belől, vagyis azon határig, mig a monarchia egységének imponáló helyzete nem veszélyeztetik, nem fejthette volna ki Magyarország saját állami önállását és nemzetiségét. 1526-tól 1867-ig iránytadó államférfiaink s a lefolyt országgyűlések eléggé felismerték, hogy geographiai helyzetünk olyan, melynek következtében bármi nagyobb alakulás következzék be Európában, ennél hazánk semleges nem maradhat, továbbá, hogy Magyarország bármennyire kikerekitett határokkal birjon is egyfelől, mégis kiterjedésére és számra nézve nem elég hatalmas, hogy ezen országra nézve kivánatosnak, sőt szükségesnek ne kellene tartani azt, hogy biztos és állandó szövetségről gondoskodjék, melyre egy nagyobb európai összeütközés esetében bizton számithat.

A Habsburgok trónrajutását Toldy István a következő történelmi momentumokkal hozza kapcsolatba: „Az osztrák ház szinte örökös birtokában a császári koronának a német és spanyol tartományokra kiterjedt uralmával az első hatalom volt Európában, s Magyarország, melyet olygarchiája romlásba döntött, s a félhold létezésében fenyegetett, kénytelen volt nála segélyt keresni. Két oly világra szóló hatalom közé ékelve, mint a német és török császárság, Magyarország nem tartható fenn tovább teljes önállóságát. Nagy Lajos és Mátyás, a geografiai helyzet daczára imposans nagyságra emelhették a birodalmat; de az óta a két császárság rohamos gyorsasággal növekedett, Magyarország rohamos gyorsasággal indult sülyedésnek. Ily körülmények közt önként le kellett mondania a nemzetnek a teljes önállóságról, ha nem akart a két túlnyomó hatalom elleni hiú küzdelemben nagyszerű — de mert sikert nem hozható, tehát őrült — módon elveszni. Belátta a nemzet e politikai kénytelenséget s nyugoti szomszédjainak uralkodóját választá királyává.“ (Régi Magyarország.)

Mindezen kérdéseket az 1722. évi országgyűlésen Szluha Ferencz, Nagy István és Csáky bibornok-érsek eléggé kifejtették.

Már Schwartner is igy ir: „Ungarn, von der Natur weder durch die Fluthen des Meeres so gesichert, wie England, noch von Gebirgen ringsumher so schwer zugänglich verrammelt als die Schweitz; mittelmässig in seiner Ausdehnung bei seiner dama-

ligen schwachen Bevölkerung, noch überdies mit sich selbst uneins, konnte in der Mitte zwischen zwey grossmächtigen Kaiserthümern, bey der europäischen Welthandeln im XVI. Jahrhundert und bey dem Ungewitter welches im Osten damals aufstieg, und ganz Europa zu verschlingen drohte, unmöglich neutral verbleiben. Es musste nothwendig, entweder die Partey der Beschnittenen ergreifen, oder sich um Oesterreich Schutz um seh'n, entweder dem Propheten von Mecca oder Jesus von Nazareth huldigen. (Statistik B. II. 511. l.)

A helyzet ma is az, a két császárság, mely egyszersmind két élesen kimagasló nemzetiséget is képvisel, ma is megvan, azzal a külömbséggel, hogy ma nem a török, hanem e helyett a szláv hatalommal állunk szemben s a szövetkezés ez elleni védelemre irányul. Mi természetesebb tehát, mint a szövetségek keresése, minthogy az 1546. V. törvényczikkben elismerik a rendek, hogy „az ország önerejével, külsegély nélkül, még béke idején sem képes önmagát védelmezni ...“, a mai complicált nemzetközi viszonyok közt „... független nemzetközi politikát nem lehet kényünk-kedvünk szerint hevenyészni. Magyarországé pedig, ha az reá nézve valaha lehetségessé válnék, a biztosság és a fönmaradás minden föltételének okvetlenül hijával volna. Részt nem véve a nagy európai egyezkedésekben, s ellentétben azokkal az elvekkel, a melyeken azok alapulnak, egyszersmind a nemzetiségek forradalmi politikájának elveivel jönne összeütközésbe, a minek bekövetkezése Magyaroszág fölbomlását idézné elő. ...“ (Gr. Rechberg Deák 1861. föliratáról. L. Bpesti Szemle 268. sz. 124. l.)

„Államok közt pedig mihelyst e szó: szövetség, fölmerül, nyomában van a közös ügyek kérdése is. Nem egyéb ez, mint a külső együtthatás, a külsúly kérdése, és e kérdéssel az állam benső életének szabad fejlődését kell kiegyeztetni, a külső együtthatás jótékonyságaival, sőt sokkép kényszerűségével. (Független 1863. márcz. 18., 25. számai.)

A geographiai viszonyok s a nemzetközi helyzet hozták tehát létre az osztrák szövetkezést, e szövetkezésből erednek a közös ügyek, melyeknek első csirái már az 1526-ot követő első években megvannak, melyek félreismerve vagy nem ismertetvén föl az ország közjogát, alkotmányát, államiságát paralysálták és absorbeálták, majd fölismerve és rendezve, közjogunkat és alkotmányunkat restituálta, s a magyar államot 1526. előtt elfoglalt souverain positiójába újból visszahelyezte. (Igen érdekes e tekintet-

ben a Ratiocinatio intuitu successionis Sexus feminei in Regimine Hungarico, kézirat a nemzeti muzeumban. Folio Latina 592.) Addig Lengyelország nem vette számba, hogy „mint a testek világa fölött a nehézkedés törvénye, úgy uralkodott és uralkodik a gyakorlati népjogban és a nemzetközi élet fölött az erő törvénye. Lengyelország a maga államjoga következtében oly likacsos lett, mint egy szivacs és szétfoszlott elannyira, hogy a szél keresztüljárhatott rajta, a minek folytán azután minden zaj nélkül forgatták ki sarkaiból." (Hüppe.)

A 67-es aera új alakulására s annak eredményeire elmondhatom újra Hüppével: „A külviszonyoknak mind pontosabb fölfogásában és mind erősebb megfékezésében, a formák és szabályoknak mindinkább fokozódó kifejlődésében található föl a modern alkotmányok felsőbbsége, szemben az antik- és középkori államfogalmakkal és csak a külső államgépezet tökéletesbbitése után sikerült az újabb kornak lehetővé tenni azt, a mi az előtt kivihetetlennek látszott."

* * *

A főrendiháznak 1866. évi február hó 26-án kelt válaszfölirata különösen hangsúlyozta azt, hogy „Fölséged örökös országainak és tartományainak együttléte és hatalmas államtestté alakulása nem a vakesetnek szüleménye, hanem az egyes részek lényeges belső szükségletének, a kölcsönös érdekek rokonságának s az európai viszonyok békén fönmaradhatása és üdvös fejlődhetésöknek sürgető követelménye."

Az oly nagy fontosságú alkalomkor, mint az örökre emlékezetes 1896. június hó 8-ik napja volt, Szilágyi Dezső e viszonyra vonatkozólag a következőket mondotta: „A történet hagyta ránk ezt a kapcsolatot, a mely az uralkodóház közösségén alapul és a mely a magyar államot Felséged többi országaival összeköti. Századok alatt alakult meg ez a viszony és a midőn egy nagy catastropha után Szent István birodalma három darabra széttört, az állam és nemzet egysége ezen kapcsolat mellett lőn újra helyreállitva."

Austria, vagyis a mai közjogi értelemben vett Osztrák-Magyar Monarchia a történelmi fejlődés eredménye. A középkoronát az osztrák-német tartományok, Magyarország és Csehország mint különálló állami egyedek jelentkeznek. A XIII. század

középétől kezdve történnek kisérletek az elkülönzött területek egyesitésére, vele együtt egy nagyobb államtest megalakulására.

Ily kisérletnek tekintendő az, hogy I. (nagy) Lajos magyar király és IV. Rudolf osztrák herczeg 1360. táján dynastiáik kihalásának esetére egymással kölcsönös örökösödési szerződést kötöttek. Albert magyar király (e néven V-ik osztrák herczeg) már határozottan törekszik a XV. század harminczas éveiben Magyar-, Cseh- és Morvaországok egyesitésén, illetve egy uralkodó alá vonásán, a mi végre neki sikerült is, de kóra halála (1439. X/27.) ennek véget vetett egy időre. De végrendeletében úgy intézkedik, hogy ha özvegye fiat szülne, ez Magyar- és Csehországot, valamint Austriát is örökölje.

Az 1437-ik évnek az osztrák irók is nagy fontosságot tulajdonitanak, mint olyannak, mely Austriát Magyarországgal első szorosabb kapcsolatba hozta. „Die Begründung der ersten Personalunion der Länder complex Oesterreich, Böhmen und Ungarn nach der Aussterben des luxemburgischen Mannstammes durch König Albrecht II." irja Ulbrich. (L. Marquardsen 4. I. 1., 3. rész 5. l.)

E korra nézve Schönherr Gyula (l. M. O. T. III. k. 612. l.) igy ir: „A két osztrák herczegség, a Habsburgok birodalmának magva, először jött az uralkodó közössége által egymással kapcsolatba. Másfél százados törekvés jutott ez által diadalra. Két esztendő hiján annyi idő telt el az óta, hogy Habsburg Rudolf a Kun László halála által megürült magyar királyságot fiának, Albert osztrák herczegnek adományozta. De az első Habsburg, a ki a magyar trónra jutott, azzal a meggyőződéssel foglalta el azt, hogy az új államszövetségben, ha a viszonyok azt állandóvá teszik, csakis Magyarországot illetheti meg a vezérszerep. A magyar királyságban ismerte föl háza jövendőjének biztos alapját, készséggel vetette alá magát a magyarok amaz óhajának, hogy udvarát állandóan Magyarországban tartsa, s megigérte, hogy ha római királylyá választják, a választást csak a magyar országos rendek beleegyezése esetén fogja elfogadni. A magyarok pedig abban a reményben fogadták őt királyukká, hogy a personalis unio Austriával véget vet a csehországi zavaroknak s meghozza az országnak azt, a mit a Zsigmond által létesitett államszövetségtől hiába remélt: egy rendezett viszonyoknak örvendő, erős állam szövetségével neveli a nemzet erejét a török ellen való védelemre."

„Európa ezen részében, ezen országaiban, melyek Európa keleti és nyugoti népei különböző fajainak és nemzetiségeinek vegyes

határvonalát képezik, épen azon államnak fennállása, mely századok lefolyta alatt keletkezett, mellőzhetlen politikai kénytelenség. Bizonyitja azt a történelem; valahányszor Európa ezen részében és jelesen hazánkban egy erélyes messzelátó politikus egyéniség, egy hatalmas dynastia ez országok élén állott, nem állapodott meg saját határain belől, hanem a mostani osztrák birodalom létesitésére törekedett. Ez volt Corvin Mátyás, ez a cseh Ottokár, ez a Jagellók politikája. Oly politikus tény pedig, mely századok hosszú során át változó körülmények közt újolag és újolag megkisértetik, mig valaha létesül, a politikai szükségesség praesumptióját méltán veheti igénybe; de ezen politikailag szükséges, történelmileg kifejlődött, Európaszerte nemzetközileg elismert államterület belső szervezetében a jogos elrendezés teljes bevezetését nélkülözte. (Gr. Széchen Antal 1866. IV/16.) (L. b. Eötvös József czikkét: „Politikai hetilap“ 1865. 2. sz.)

A nemzet egy része már akkor is öntudatosan kereste a szövetséget Austriával, Csehországgal, a mikor pedig e kapcsolatra még nem volt szüksége. Oly fejedelmet választott, a ki a nyugoti királyi házakhoz tartozván, a magyar nemzetet a nyugoti társadalom kötelékeihez fűzhette. Ezen traditiónak volt természetes következménye az austriai ház uralma. (Gr. Andrássy Gyula ifj., Az 1867. évi kiegyezés.)

„Egy oly testvér nélküli nemzetnek, mint mi vagyunk, támaszra van szüksége, hogy el ne fogyatkozzék és e támasz Európában nem is lehet más, mint épen az a fejedelmi szék, melyhez őseink Szent István koronáját csatolták.“ (Vezér 1862. XI/12.)

Végre is ily adott körülmények között a habsburgi I. Ferdinándnak volt alkalma elérhetni azt, mit elődei sok gond és munkával előkészitettek, t. i. hogy az osztrák-német tartományok, a magyar és cseh királyságok egyesültek. 1526 után megalakult a Monarchia, föllép elkülönitve is Németországtól és mint önálló európai állam jelentkezik. Ez államalakulás politikai indokául br. Eötvös József a következőket hozza föl: „Európa hajlama nagy államok alakitásához vezet és szomszédainkban óriási államokat látunk, a melyek mind nagy nemzetiségekre alapitvák és minthogy kétségtelen, hogy e biztosabb alapon mi egy ezekhez nagyságban hasonló államot alkotni képesek nem vagyunk: mi ezen erőt csak abban kereshetjük, hogy másokkal egyesüljünk.“ (1867. III/21.) „A szövetséges állapot utáni vágy kisebb államokra

nézve az európai új alakulások kényszerűségéből fejlett ki. Senki sincs ma már, ki csak oly országnak is, mint Magyarország cum adnexis magánálló létezését elhitetné magával." (L. Független 1863. márcz. 19.) „A külpolitika szelleme határozza el az államok közti viszony mivoltát, ebből erednek a szövetségek." (U. o. 1863. III/21.)

„Les alliances ne se nouent pas par le hasard mais par la circonstances et par l'interêt des peuples. C'est sa situation geographique et son affaiblissement à la suite de l'invasion turque qui ont imposè a la Hongrie et lui imposent encore l'union autrichienne. La defaite de Mohács n'aurait pas brisè la Hongrie a cette epoque, s'il avait existè une Autriche puissant dont le monarque eùt portè la couronne de Saint-Etienne. Malheureusement l'Autriche d'alors etait plutôt faible que fort et il n'existait entre elle et la Hongrie ni alliance politique ni alliance militaire." (Beksits, Consolidation interieure de l'Autriche-Hongrie.)

Deák mondá 1867. márczius 28-án: „Az államok ereje nem absolut fogalom. Lajos és Mátyás korában nemcsak azért volt Magyarország nagy és erős, mert fejedelmei bölcsek, népe vitéz volt, hanem azért is, mert akkor Európa legnagyobb országai közé tartozott. Anglia Scotiával nem volt egyesülve; a mostani Francziaország több részre volt szakadva; Németországnak, Olaszországnak sok ura volt; Oroszország Lengyelországgal sem birt megküzdeni, csak a török erő volt hatalmas és tekintélyes. Most azonban mily nagyok az európai államok dimensiói! Föl birna ezek közt állani Magyarország, beékelve a hatalmas orosz és német birodalmak közé?" (Hasonló értelemben szólott 1867. deczember 14-én és 1871. január 14-én.)

1526. után nem csupán a német politika és kultura dominálja a monarchiát, hanem a német, a magyar és szláv törzsek érdekeinek közössége, s mindenek előtt a dynasticus eszme a maga jogaival, hatalmával s európai befolyásával. Az ekként megalakult austriai birodalom még akkor rendkivül keskeny terület. Csupán az 1683—1718. közt lefolyt nagy harczok után lehet mondani, — midőn Magyarország a török hódoltság alul felszabadult, Erdély a Habsburgoknak meghódolt — hogy a tulajdonképi Monarchia meg volt végleg alapitva. Hatalmának alapját azonban egyszerre s mindenkorra a német, cseh örökös tartományok s a magyar korona tartományai képezték.

A magyar korona birtoka még inkább fokozta a Habsbur-

gok európai jelentőségét, mert ama nagy világtörténelmi küzdelem vezérévé avatta őket, melyet a nyugat a kelettel, a keresztyénség az izlammal folytatott. A keleti kérdésben a magyar király adott irányt az európai politikának s a többi államok elismerték, hogy magát védve, Európát védi a török terjeszkedés ellen s nem önző hatalmi érdekek, nem a hóditás és birtokszerzés vágya, hanem a nyugoti polgárosodás oltalma ösztönzi harczra a félhold ellen. Másrészt a habsburg-házi magyar király fején ott ragyogott a császári korona, mely meg Európa nyugatának nagy politikai kérdéseiben kölcsönzött viselőjének kimagasló tekintélyt. Eképen az osztrák Habsburgok Európa nyugoti és keleti politikájában egyaránt vezérszerepet játszottak ..... (M. O. T. VIII. k. 10. l. Acsády.)

Azonkivül az osztrák házat illette a spanyol örökség alapján Német-alföld (a mai Belgium), azon felül Lombardia; a Parma és Toskána fölötti uralom a Medici ház kihalta után szintén az osztrák házra szállott. Ezen földrajzi fekvésből eredett a franczia politikával folytatott folytonos ellentétes viszony, a Német- és Olaszországban birt hegemonia, úgy a szláv kelet és északon birt befolyás és ezzel együtt az európai nagy politika minden jelentősebb kérdéseiben való részvétel. Nem kevésbé járul a monarchiának az európai nagy népéletteli összeköttetéséhez nemzetiségi alakulása. Austria nem volt nemzeti állam, uralkodói nemzeti politikát nem űztek, de minden nagy népmozgalom, a középkori egyházi viszályok, a reformatio, a latin és német cultura, a szlávok újraébredése élénk surlódásokat keltettek úgy Austriában, mint Magyarországban. Az Osztrák-Magyar monarchiát akkori alakulatában, mint új európai érdekek központját, mindennemű bonyodalmak és rázkódtatások érintik, egyáltalában ezekből nem vonhatja ki magát, de a monarchia belsejében bekövetkezett változások s küzdelmek nemcsak szomszédaira, hanem az egész európai államéletre befolyást birtak. Austria tekintetett az első német nagy hatalomnak. Austriának Németországtóli államjogi elválasztása (1866-ig) soha nem volt kimondva; a német és cseh örökös tartományok a német szövetség tagjai voltak, de Magyarország soha; a német császári korona a Habsburgokat illette, küldöttei megjelentek a német birodalmi gyűlésen. A Habsburgok kitartással és féltékenyen őrizték államuk viszonyát a német foederátióhoz. Németország pedig oly hatalomnak ismerte Austriát, mely az európai súlyegyenben jelentékeny tényező s a

német birodalom érdekeit megvédeni képes. Mindezeknek daczára Austria a westphali békekötés után mindinkább kivált a tulajdonképi német viszonyokból.

„Azon pillanattól a viszony, mely hazánk és a Németország helyébe lépett osztrák tartományok közt létezett, szorosabbá vált, s a kisérletek, melyek Magyarország beolvasztására történtek, szaporodtak.“ (Br. Eötvös József, Politikai hetilap 1865. 2. sz.)

A magyar és szláv kelet fölötti uralom, a dynastia által igénybevett családi jog, a császári méltóság, az egyház irányában illetett kiváló hatalom, a dynastiának teljes európai jelentőséget kölcsönöznek. Austria külön érdekeinek végczélja minél kevésbé esik össze a német birodalom tulajdonképi politikai czéljaival. A nyelvszokás és irodalom a XVII-ik század végén a Habsburgok monarchiáját már mint ilyent ismerik, illetve az akkori viszonyok közt Austriát; — a dynastia magát osztrák háznak nevezi, s ezzel is demonstrálja monarchiájának önállóságát, souverainitását. „Az európai közszokás és a diplomatiai nyelv különben is már a XVI-ik század óta osztrák háznak szokta nevezni a német Habsburgokat. Ez elnevezésbe — bár jogtalanul — úgy az osztrák császárság kikiáltása előtt, mint annak utána, hazánkat is be szokták foglalni.“ (M. O. T. VIII. k. 571. l.)

De ennek elérése a monarchiának súlyos harczai és küzdelmébe került: a monarchiát látszólag nem egyszer fenyegette a teljes enyészet, igy p. o. 1529-ben és 1683-ban a török által, 1609. és 1618-ban a polgárháborúk s a cseh forradalom miatt, 1704-ben megrenditették a Rákóczy mozgalmak, 1740-ben pedig egész Európa formalisan összeesküdött a monarchia ellen.

Itt tartom megjegyzendőnek, miszerint a Bocskay, Bethlen és Rákóczy György által vezetett magyar politikai mozgalmak nem czélozták a dynastiával való szakitást, — a vezetők mind visszautasiták a nekik felajánlott magyar koronát és mind kibékültek a császárral, illetve magyar királylyal, — mint 1681., 1790. és 1867-ben, sőt a Bocskayval kötött bécsi békében még a „felejtés“ is törvénybe lőn iktatva.

„Bocskay Istvánt sok tekintetben, mint Széchenyi és Deák politikájának kezdeményezőjét kell tekinteni. Ő egyike volt amaz embereknek, kik a közönséges emberek dicsvágyát nem ismerték, diadalai tetőpontján is azt mondotta, hogy nem támadó, hanem önvédelmi fegyvert fogott .... Nem arra a fényes drágaköves ékszerre, melylyel a szultán és az erdélyiek megtisztelték, hanem

arra az erkölcsi koronára vágyott, hogy királya és nemzete viszonyát ismét törvényes, ismét egészséges alapokra fektesse. „Hitünk és törvényeinkben megromlott szabadságunkért“ húzta ki kardját hüvelyéből, de sohasem téveszté szem elől a koronával való méltányos, békés megegyezés lehetőségét. Bocskay körében megfontolták azt az eshetőséget is, hogy a porta segélyével Magyarország teljesen szakit a Habsburgokkal. De akkor felmerült a kérdés, honnan veszi a kirablott, elszegényedett ország az állami önállóság fentartásához szükséges pénzbeli segélyeszközöket? Miből tartja el a végvárakat s őrségeit s a mezei hadat? „A szegény ember siralmából, prédából? Mi magunk megemésztjük magunkat“ — volt a lesujtó felelet. Bocskay államférfiúi szelleme mind e lehetőségeket alaposan átgondolta, . . . s az eredmény, melyre jutott, az volt, hogy még inkább megszilárdult amaz eredeti véleményében, mikép az összes lehetőségek közt az uralkodó házzal való békés megegyezés nyujtja a legtöbb előnyt a magyarságnak . . . . . De az összes vezéremberek is osztották Bocskay kiegyezési hajlamát . . . . A nemzet szükségleteiből meritették kivánságaikat s e nemzeti követelésektől semmiféle mellék-tekintet, magánérdek vagy csábitás sem terelte el őket . . . . Helyre akarta állitani a régi magyar kormányzatot, a nemzeti királyok összes hatóságait törvényeinkben megszabott jogkörök teljességével.“ (Acsády.) (L. Károlyi Árpád előadását ily czimen: „Bocskay szerepe a történelemben“ 1898. V/8. Akadémiai ülés, — továbbá ily czimű művét: A kiegyezés ügye a kassai országgyűlésen 1606. tavaszán.)

A Habsburgok végre is győztesek maradván, a római császárság romjain örökös országaikból egy új birodalmat, az austriai császárságot épitették, mely a megingott tekintélyt és a nagyhatalmi állást fényesen visszaállitotta . . . . ámbár az új császárság felállitásával az osztrák birodalom egységes volta még közelebb vitetett, mint előbb, a teljesüléshez, de a magyar korona országai alkotmányos különállásukban — tehát a monarchia a dualismusban — mindvégig meghagyattak.

A nagyhatalmi irány, egy nagy monarchia eszméje, a Habsburgokban a XVI-ik századtól kezdve nemzedékről-nemzedékre átöröklik. II-ik Ferdinánd már az osztrák örökös tartományok feloszthatlanságáról rendelkezik. I. Lipót Magyarországon megalapitja az örökös monarchiát, egyszersmind Tirolt is Austriához csatolja.

„A XVII-ik század válságaiban még ki volt jelölve a magyar nemzet helye világrészünk nagy küzdelmeiben. A Habsburg-ellenes európai oppositio mindig számolhatott Bethlenre, a Rákóczyakra és Thökölyre. Nem az egész nemzet követte zászlóikat, de mindenesetre az a része, melyben legélénkebben élt a nemzeti függetlenség eszméje. Még a török kiűzése sem volt elég ahoz, hogy a nemzet általános európai kérdésben pártot cseréljen. Csak a szatmári békét követő, rajta alapuló új viszonyok vezették át Magyarországot, mint szervezett egészet, mint királyságot a Habsburgok táborába." De megjegyzendő, hogy Magyarország az egész világ szine előtt megmutatta, hogy nem éri be a szereppel, mely Csehországnak a fehérhegyi csata után jutott. Kénytelen volt elismerni, hogy a Habsburgokat örökös jogon illeti meg Szt István koronája, de viszont a dynastia és tanácsosai is kénytelenek voltak elismerni, hogy e földet csak magyar törvény szerint, magyarokkal lehet kormányozni .... ez a kettős megalkuvás a szatmári békességnek igazi lényege .... stb. (Marczali nyomán.)

Ezzel esik egybe, mikép 1723. után III. (VI.) Károly megújitja a sanctio pragmaticában házának örökösödési jogát s újból kimondja, most már a monarchia mindkét államát befoglalólag, a feloszthatlanság és elválaszthatlanságot. „Durch die pragmatische Sanction ist des Schlusstein zur Vervollständigung einer riesenhaften Wölbung gelegt warden, auf welcher die Gesammtmonarchie gleich gestützt, auch die Krone und der Thron Ungarns mit Recht füssen ...." (Somsich Pál.) 1723. után a szabad elhatározáson nyugvó szerződés lesz a nemzet működéseinek egyik jogalapja, lesz önfentartási küzdelmeinek egyik horgonya, de lesz egyúttal, mivel itt is gyakran megtámadtatik, egyik legfontosabb küzdtere. Magyarország szorosabb viszonya a monarchiával most már bevégzett tény. A miből következik, hogy európai és birodalmi szempontok nélkül többé semmi irányt kitűzni, hitelre emelni s fentartani nem lehet." (b. Kemény.) A XVIII. század végén, főleg pedig II. József halálakor már el lehet mondani, hogy a mit I. Ferdinánd czélul kitűzött, a mit utódai örökké szem előtt tartottak, a mit I. Leopold összeszerzett országainak családja férfiágára, III. Károly a nőágra is átörökitésével és egy államtestté szövetségesitésével megkezdett, a mit Mária Terézia e szövetségesülésnek a megtámadások ellenében megszilárditásával már-már létesitett, azt József minden történelmi jog elvágásával pár év

alatt tényleg valósitotta. Az örökös tartományok egy egységes absolut szervezetű osztrák birodalommá alakittattak, s ezáltal a Habsburgok birodalmának egész helyzete megváltozik. Megszűnik reá nézve irányadónak lenni a sz. római birodalom eszméje, egészen más viszonyba jutott Francziaországgal, Németországban pedig kénytelen megosztani a hegemoniát a poroszszal. Egyúttal azonban lemond a régi magyar „archiregnum“ felélesztéséről. (Marczali.)

E képből kiderül az, hogy „. . . . az osztrák monarchia már régóta fönnállott, mielőtt még az osztrák császárság nevével jelölték; az osztrák uralkodóházhoz tartozó tartományok és királyságok uniója a pragmatica sanctio alapján mint elválaszthatatlan és föloszthatatlan államtest szerepel minden európai egyezményben.“ (Gr. Rechberg Deák 1861. föliratáról, l. Budapesti Szemle 268. sz. 119. l.)

Friedjung H. műve (Der Kampf um die Vorherrschaft in Deutschland 1859—1866., ismerteti a Pester Lloyd 1897. XII/26.) a következő nagyon is fontos momentumokat tárja elénk a monarchia alakulása, illetőleg annak külön, jobban mondva individuális politikájára vonatkozó irányelvek tekintetében; e tartalmas mű szerint: „Die Geschichte dieser Monarchie rückt schon seit dem XV. Jahrhundert langsam, aber auch unaufhaltsam immer mehr nach Osten und ihre Existenzbedingungen liegen nicht so sehr im Deutschthum als vielmehr in der politischen und auch geographischen Nothwendigkeit, dass im Thale der Donau und ihrer mächtigen Nebenflüsse ein Staat bestehen, wirken und seine kleineren Nachbarn beherschen müsse. Thatsächlich war Oesterreich-Ungarn niemals so mächtig und so angesehen als in jenen Zeiten, da der Begriff des „Donaureiches“ obenaufstand; so zur Zeit Mathias Corvinus; so in Oesterreich zur Zeit des Prinzen Eugen, Kaunitz, und wenn man will, auch theilweise in der Metternich'schen Periode. Zu allen Zeiten, als die Wiener Politik in den Traditionen des inkarnirten Deutschthums und des deutschen-römisches Reiches befangen war, sich nämlich in den Dienst der Germanisation und des ausschlisslichen Katolicismus gestellt hatte, ging die europäische Bedeutung und damit auch die internationale Wirkungsfähigkeit der Habsburgischen Monarchie verloren, und diese wurde immer wieder gewonnen wenn solche beschränkte Gesichtspunkte der staatlichen Mission in besserer Erkentniss Fallen gelassen würden.“

Egy 1861-ben Bécsben megjelent röpiratban (Zur Lösung der ung Frage. Ein Staatsrechtlicher Vorschlag) ezt olvassuk: „Magyarország összeköttetése Austriával nem a véletlenség műve, nem önkény következménye, hanem benső szükségesség eredménye. A történet tanúsitja, hogy Magyarország bármikor megkisérlé az összeköttetést Austriával nagyon tágitani vagy egészen elszakitani, a tüzes harczban, mely e miatt támadt, végre elesett s alkotmányos szabadságait éveken át elveszté. Austriának hasztalan törekvése Magyarországot beolvasztani, Magyarország sikertelen igyekezete Austriától menekülni: majd minden században véres küzdelem tárgya. E pillanatban (1861.) ismét ily világtörténelmi válság közepett vagyunk. Mindkét rész bizalmatlanul, majdnem fenyegetőleg áll egymással szemközt, holott mindkettő benső szövetkezésre, békés együttlétre van utalva. A józanok Magyarországon is beláthatják, hogy egy szabad és hatalmas közbirodalom léte az orosz és franczia szövetség fenyegetésével szemközt, melynek kiséretében a népek szolgasága jár, az európai súlyegyennek és szabadságnak szükségszerű föltétele." (A terminologia talán nem jó, p. o. „közbirodalom", de az eszmemenet ma is igaz.)

Majd másutt igy nyilatkozik: „A történet bizonyitja, hogy valahányszor Austria megkisérté a magyar korona országait beolvasztani s Magyarországot osztrák tartománynyá változtatni, e törekvés az egész birodalomra veszedelmet hozott, népet és dynastiát belső és külső zavarba döntötte, melyből csak egy szerencsés csillagzat volt képes hosszú szenvedések után kiszabaditani.... A történelem .... ezen időt, mint a legbárdolatlanabb unificatio korszakát fogja megjelölni...."

1780-ban: „A monarchiát Európa első hatalmasságai közé sorozták." (L. Kisbeck. Briefe ein reisenden Franzosen 1780. I. 305. l.) Ha területe nem is volt oly nagy, mint III. (VI.) Károly idejében, sokkal jobban volt kikerekitve és a mi a fő, politikája már nem függött a tengeri hatalmakétól. (M. O. T. VIII. k. 269. l.)

Azon felül 1780. táján, vagyis midőn II. József az uralkodást megkezdette: „már az országban is megtartják alapitva a szerves összeköttetést Austriával." Az első magyar hirlap: „Magyarország és az azzal közös országok dolgairól" ir, midőn a monarchia területét érti. (Marczali, II. József II. k. 338. l.)

* * *

„Valamely nemzetnek, valamely hatalomnak történetében mindig a legnehezebb feladatok egyike az ő különös viszonyaiknak az általánosokkal való összefüggését észrevenni.“

„Igaz ugyan, hogy a különös élet meggyökerezett törvények szerint sajátos szellemi alapjából fejlődik: maga magával egyenlően, halad tovább az időkorokon keresztül. De mégis szakadatlanul általános befolyások alatt is áll, melyek fejlődése menetére rendkivüli hatással vannak.“

„Elmondhatjuk, hogy a mai Európa jelleme ezen az ellentéteken alapszik. Az államok, a népek mindörökre el vannak egymástól választva, de egyszersmind bonthatatlan közösségben vannak egymással. Nincs országtörténet, melyben az egyetemes historia nagy szerepet ne játszanék. Olyannyira szükségképeni, olyannyira mindent befoglaló a korok egymásra következése, hogy a leghatalmasabb állam is gyakran csak egy tagjául tűnik fel az egésznek s ennek viszontagságai uralkodnak rajta. A ki egyszer megpróbálta valamely nép történetét belső összefüggésében egy egésznek fogni föl, s annak folyamát ily szempontból tekinteni, az kétségkivül érezte az ebből származó nehézséget. Egy továbbfejlődő életnek egyes mozzanataiban mégis csak a világtörténet külömböző áramlatait vesszük észre.“ (Ranke.)

E történelmi törvények uralma alatt áll Magyarország sorsa is, különösen I. Ferdinándtól fogva, midőn részint az uralkodó személye, részint a török háborúk folytán létrejött kölcsönös védelem- és segélynyujtás által érintkezés és kapcsolatba jött az örökös tartományokkal, sőt a török hatalom elleni védelmet illetőleg mintegy szerződésszerű viszonyban állott a szomszéd, s I. Ferdinánd idejétől fogva az ugyanazonos uralkodó által is folyvást összekötött cseh-német tartományokkal. Azonban mig az uralkodó személye általi összeköttetés egész 1687-ig, illetve 1723-ig csak esetleges volt, folytonossága csakis az által tartatott fenn, hogy az I. Ferdinándtól leszármazó fiutódok közül a szabad választási joggal biró magyar nemzet mindig az elsőszülöttet s illetőleg azt választotta meg Magyarország királyául, a ki egyszersmind az örökös tartományok uralkodója, Csehország királya és német császár volt, ettől több és erélyesebb támogatást remélhetvén a törökök ellen, — addig a törökök elleni védelmi szövetség is, melyet pusztán a törökök részéről fenyegető veszély közössége idézett elő, állandó és felbonthatlan természettel nem birt, csakis a törökök elleni védelemre irányult s kétoldalúnak

annyiban volt tekinthető, mennyiben Magyarország, midőn saját magát védte, követelte, hogy a szomszéd tartományok is magukat védetteknek tekintvén, saját érdekökben a magyar végvárak és végbeli katonaság tartásához járuljanak.

Hogy a Habsburgok nem segithették kellőkép Magyarországot, annak történelmileg kimutatható főoka az, hogy a Habsburgok hatalmi állása fölébreszté a franczia királyok s mások féltékenységét s ellenséges visszahatását, miszerint azután ezek nemcsak segélyére nem siettek a Habsburg királyok alatti Magyarországnak, hanem e dynastia gyöngitése végett még maguk is ösztönözték újabb és újabb támadásokra a külömben is hóditani vágyó törököt, vagy pedig közönyösen nézték annak újabb foglalásait.

Magyarország, ha remélheti, hogy önmagában képes hazáját fentartani a két hatalmas szomszéd nyomása ellen, aligha fenn nem tartja — mint Erdély — önállóságát. Sőt valamint állami existentiájának megóvása vezette I. Ferdinánd oltalma alá, úgy az 1723-iki szorosabb szövetségnek sem lehete más indoka, mint ez, — mint ezt a sanctio pragmatica világosan kifejezi. Abban az indok a mutua defensio s az alaptétel állami existentiája biztositása. (Független 1863. X/22.)

„Azon pillanattól kezdve, a mint Magyarországban Szt István koronája egy Habsburg fejére tétetett, Magyarország sorsa ezen Ház és népeinek sorsával feloldhatatlanul szövődött össze. A történeti fejlődés, mely századokon át megy, a népeknek birodalommá egyesülése. Bármiről panaszkodjék Magyarország, a sok kisérlet alkotmányát sérteni, az alkotmánytalan idő, a kormányzati meddőség, a levert fölkelések stb., — mindezek ezen históriai fejlődésben találják magyarázatukat. Ha a tévedéseknek, az uralkodók elbizakodottságának, a győző szenvedélyének, a hatalomkezelők tudatlansága és nyerseségének, mint véres emlékezeteknek elválasztóként kellene állani népek és országok közt, akkor a baszk tartomány, Scotia s az eltaposott Irland hatalmas hangon csak elválást követelhet. A legnagyobb magyar hazafinak mondásai utalnak arra, hogy Austria népei között feloldhatlan érdek létezik, oly tény, mely nem tagadható .... Ez oly állapot, melyet a ház nem maga választott, hanem melyet neki a történelem adott s melyet föladni önmaga elleni árulás lenne. Ezen állapot pedig, mennyiben csak a legszükségesebbet kivánja, nem zár ki semmi engesztelődést, vagy — mert e szó nem léte-

zik — nem zár ki semmi egyezkedést. Ez állapot tiszteltetni fog túlnan is, — s hol két ellenfél egymást tiszteli, ott bizonyosan kezet is nyujthatnak a kibékülésre.“ (Kaiserfeld Mór beszéde a Reichsrath 1864. XII/1. ülésében.)

Midőn azonban Magyarország ilykép a Habsburg-házat uralomra emelte s az örökös tartományokkal az előbb irt viszonyba lépett, a súlyos körülmények közepett úgyszólván megszűnt különálló állam lenni. A királyi tanács is fennállt, sőt megvoltak a régi királyi udvar összes állandó tisztségei, melyek viselői az ország zászlósai közé tartoztak. A pénzügyek gondozása pedig a pozsonyi kamarára bizatott s a király külön magyar kanczelláriát tartott. Meg voltak tehát az alkotmányszerű legfőbb hatóságok és méltóságok s igy a kormányzat a régi szellemben és szabályok szerint folyhatott volna. Tény azonban, hogy ezek a hatóságok már inkább csak tengődtek, vagy egészen üres czimmé váltak. A külön magyar királyi udvartartás már ez időben megszűnt. Az udvari főméltóságok rendesen betöltettek, viselőik fizetést is húztak ugyan, de nem kaptak foglalkozást. Nem vették igénybe szolgálataikat, mert a királynak megvolt a maga idegen udvara. Az országos főméltóságok mindinkább elvesztették jelentőségüket, még azok is, melyek tényleg működtek, mint a kamara és kanczellária .... idegen befolyás alá kerültek. A királyi helytartótanács hatásköre rendkivül megnyirbáltatott s a legszigorúbb értelemben vett bel- és igazságszolgáltatási ügyekre korlátoltatott. A királyi tanácstól legritkább esetben kértek tanácsot .... a király nem használta őket, nem általok intéztette Magyarország ügyeit. Ezeket mindinkább az idegen, Bécsben székelő hatóságok ragadták magukhoz, melyek önállólag adták ki rendeleteiket, sőt végrehajtásuknál sem vették a magyar hatóságokat igénybe. A király a pozsonyi kamarát a bécsi udvari kamara összes országainak legfőbb pénzügyi hatósága alá helyezte .... A hadügyek meg teljesen elvétettek a magyar hatóságoktól. Ezzel a magyar királyság mindinkább kivetkőzött önálló létéből s egyszerű tartományként idegen államszervezetbe illesztetett bele. A még meglevő magyar hatóságok nem birták ezt megakadályozni, az előtt sem volt közöttük szorosabb kapocs vagy összhang, nem közös terv szerint működtek, sőt gyakran ellenségesen álltak szemben egymással ....

Ferdinánd király már 1527. óta kezdte alakitani azokat az idegen főhatóságokat, melyekkel összes országait lehetőleg ugyan-

azon szellemben akarta kormányozni. Megalkotta a titkos tanácsot s rábizta a legéletbevágóbb ügyek és az egész külpolitika .... intézését .... Végre pedig (1556-ban) külön haditanácsot szervezett és rábizta a katonai dolgok vezetését .... Midőn azonban az emlitett hatóságok ügykörét Magyarországra is kiterjeszté, tényleg elvonta az országtól az állami önállóság és függetlenség leglényegesebb kellékeit. Megfosztotta a legéletbevágóbb ügyekben az önrendelkezés és beleszólás jogától ....

I. Ferdinánd uralkodása alatt az éleseszű, tisztán látó vitéz Móricz szász herczeg egyik tanácsosa meriti azt a tanulságot a magyarokkal való érintkezésből és sietett észleleteit a királylyal közölni. Figyelmeztette, hogy jövendőbeli boldogulása attól függ, ha Magyarországba helyezi át uralkodása súlypontját. Azt mondotta neki s irásban indokolta azt a véleményét, hogy a magyarokat idegen nemzet nem kormányozhatja. Ferdinánd a leghelyesebben cselekednék tehát, ha egyik fiának engedné át Magyarországot, mert a köztök lakó magyar király uralmának az összes magyarokat meg lehetne nyerni. Igy egyesülvén a magyarok s Fölséged az ifjú királyt rájok bizván, minthogy a birodalomban erő lakozik, Magyarország megtalálná útját-módját annak, hogy a törököt Buda kiüritésére birja s bár ez nehány évig csak adófizetés útján sikerülne, ez idő alatt Fölséged s az örökös tartományok összeszedhetnék magukat s jobb időket adna az Isten. (Acsády.)

Miksa alatt a spanyol követ idejénvalónak találta figyelmeztetni, adja vissza Magyarországot a magyaroknak, — vagyis bizza rájuk az ország ügyeinek vezetését. Egy másik külföldről jött bizalmasa, Schwendi szintén lelkére kötötte a magyarokkal való jó viszony helyreállitását. Miksát magyar tanácsosai is figyelmeztették 1569-ben, hogy Magyarország nem tekinthető országai közt utolsó helyen állónak s érdemes ügyeivel foglalkozni .... Méltán kifogásolták, hogy a király magyar ügyekben idegen tanácsosai után indul, kik nem ismerték az ország törvényeit és szokásait, nyelvét és gondolkozási módját. Az egész kormányzat — mondatott — Bécsben összpontosittatott .... (Acsády nyomán.)

Jellemzők Magyarország akkori alkotmányi viszonyaira a következő jelenségek. Az 1569. évi országgyűlés fölveti az egész alkotmánykérdést s Magyarországot ügyei intézésében ismét önállóvá igyekszik tenni. A közjogi kérdésben Miksa király első

sorban a magyar kamarát hallgatta meg .... és a magyar kamara a rendek egyetlen egy panaszát sem találta igazoltnak. Úgy okoskodott, hogy jelen helyzetében Magyarország az idegen nemzeteknek nemcsak segitségét, hanem tanácsát sem nélkülözheti. A magyaroknak tehát nincs joguk vagy okuk kifogást emelni az ellen, hogy a király, ki az országon kivül él s kit magyar tanácsosai állandóan nem környezhetnek, fontosabb ügyekben hű német tanácsosaival értekezik .... A mi pedig azt illeti, hogy a király a különféle országos ügyeket különféle hatóságaival intézteti el .... ez az ügyek természetéből következik. A hadügyeket a haditanácsnak, a kincstári ügyeket az udvari kamarának kell végeznie, mig a többi ügyek most is a magyar kanczelláriának maradnak, mind Ferdinánd király idejében .... Ez a válasz egyszerű megdöntése volt Magyarország állami önállóságának, ámbár csakugyan a tényleges állapotot tükrözi vissza, melyet Miksa már elődjétől örökölt.

Miksa tehát a kamara véleménye alapján bátran válaszolhatta a rendeknek, hogy Magyarország önállóságát bizonyos belügyekben kész föntartani s az ország jogait és szabadságait, valamint az igazságszolgáltatást tisztán magyar tanácsosai intézik. Ellenben a pénzügyeket az udvari kamara, a katonai ügyeket a hadi tanács vezeti az eddigi szokás szerint ....

Az 1572. évi országgyűlésen felszólaltak a rendek az új viszonyok ellen. De maguk sem tudták, mit akarnak. Tiltakoztak amaz idegen részről hangsúlyozott elv ellen, hogy Magyarország szabadságai Hunyadi Mátyással egyszerűen sirba szálltak .... kijelentették, hogy nem tűrhetik tovább, hogy életbevágó ügyeiket idegen hatóságok .... intézzék ....

Miksa király, ki a pénz és hadügyet még közös ügynek sem tekinté ..., kereken kimondotta, hogy ez állapoton az adott viszonyok közt változtatni nem lehet s Magyarország pénz és hadügyei a többi országok és tartományok ugyanezen ügyeitől külön alig választhatók.

A rendek tudomásul vették a királyi leiratot s közjogi sérelmeik orvoslását jobb időkre halasztották. Érezték, hogy Magyarország ki van vetkőztetve állami önállóságából, hogy ügyeit teljesen idegenek intézik. (Acsády nyomán.)

A király (Rudolf) még csak vitt magával egy magyar titkárt s ez volt udvarában az egyetlen, a ki a magyar ügyekről némi fölvilágositással szolgálhatott. De ennek sem akadt dolga s maga

elkivánkozott Prágából. Igy a király semmiféle közvetlen tájékozást nem nyert a magyar ügyekről s mindinkább teljesen idegenül állt velük szemben. (Acsády.)

Hozzájárult mindezekhez azon körülmény is, hogy Monarchiánk 1848. előtti történetéből úgyszólván ki volt zárva a rendszerváltozás. A császári politika II. Ferdinánd óta körülbelül egy kerékvágásban mozgott lassan tovább, a császároknak s tanácsosaiknak hosszú sora politikai czélok és eljárás dolgában legfölebb csekély árnyalatokban különböztek egymástól. (Marczali.)

Tetézte a bajt továbbá azon körülmény, hogy az ország egyrésze erdélyi fejedelemség volt, melynek megvan a maga sajátlagos államélete minden attributumával. Másik része török hódoltság, vagyis jobban mondva a török birodalom egyik tartománya. A harmadik és legkisebb rész, nehány vármegyéből álló keskeny szalag képviselte akkor az egész Magyarországot, a magyar állam eszméjét, a közjogi különállás s függetlenség követelését.

Keservesen panaszolják ezt az egykorúak minden alkalommal s Pázmány Péter fájdalmasan emliti, hogy ezt az országot csak „egy hosszú foltnak“ lehet nevezni.

Az 1606-ban kötött zsitva-toroki béke — 5163 □ mértföldre számitva a magyar államot — Erdélynek 2082, Törökországnak 1859 □ mértföldet számitva, a magyar királynak összesen csak 1222 □ mértföldet juttatott. A XVII-ik század közepén a magyar király uralma csupán tizenegy vármegyében maradt fenn — ezek területe a mai alakulatok szerint az 525 □ mértföldet sem érte el. Jogilag tehát a magyar állam mai terjedelmének legfölebb egy ötöde, tényleg azonban alig egy tizede uralta kizárólag a magyar királyt. (Acsády.)

De vajjon lehetséges-e, hogy ez az uralkodó-ház többi országaihoz ragasztott foszlány fentarthatta volna azt, a mit Mohácsnál az egész elvesztett, t. i. Magyarország önálló individualitását.

Teljesen igaza van Toldy Istvánnak igy irni: „Ha Magyarország, midőn a Habsburg-ház uralma alá jutott, azon polczán áll a hatalomnak, mint állott p. o. Nagy Lajos vagy Mátyás alatt, úgy ez lett volna az uralkodó összes birodalmának súlypontja s a magyar királyi czim az első a közös uralkodó czimei között. De a területileg földarabolt, folytonos külháborúk által elgyöngitett magyar birodalmat a Habsburg-ház sem hatalma

zömének nem tekinté, sem azzá tenni nem igyekezett s igy e korban Magyarország az uralkodóházra nézve másod fontosságú volt. A magyar király nem mint magyar király, hanem mint német római császár szerepelt a külföld irányában s igy veszté el Magyarország kifelé tettleg állami önállását, melyet jogilag s uralkodójának egyéb tartományaival szemben azonban folyton megóvott." (Régi Magyarország.) Ez a kor volt az, melyben Habsburg-királyaink udvarának idegen körébe egyetlen egy magyar sem birt behatolni, hogy tehetségével irányadó befolyást gyakoroljon. Nem itthon, hanem Bécsben, Prágában, Konstantinápolyban döntötték el immár idegen érdekek és szükségletek szerint Magyarország sorsát. (Acsády.)

Magyarország, mig e viszonyok fennállottak, országgyűléseivel, törvényeivel — sajnos, de való — csak közjogi fictió volt; — mindez jogfentartás inkább, mint valódi jogok gyakorlása, — hogy pedig közjogi s alkotmányi állapotaink tényleg kétségbeejtők voltak, utalhatok Oláh Miklós fehérvári kanonok, később esztergomi érsekre, ki 1539-ben igy ir Nádasdynak: „Látom, hogy összes állapotaink képe nagyon szomorú, közjogunk mindenfelől meggyengitve, ingatva és megtörve van annyira, hogy már csak alig létezik." (L. Pray, Epist. Proc. II. 80.) Az 1580. évi országgyűlés rendei hangosan s félreérthetetlenül panaszolják, hogy az ország immár provincziává sülyedett és régi szabadságainak alig van már nyoma.

És mégis, az igy széttagolt Magyarország súlyát nem lehetett még e korban sem félreismerni. I. Leopold gr. Jörger Quintin miniszterétől véleményt kér 1682-ben a birodalom állapotáról, mire ez a többek közt kijelenti, hogy „Magyarország fontossága oly nagy, hogy senki az utókor és az összes kereszténység előtt igazolni képes nem lenne, ha Magyarországot szélsőségre hozná."

Egy kis töredék azonban nem engedi elévülni Magyarország közjogát s fentartja annak a kornak, melyben az ország épsége helyreáll s a közjog abban az arányban terjeszkedik az országban, a melyben egyes részeit visszacsatolják hozzá.

A Habsburgoknak volt köszönhető, hogy a török hóditás folytán a nemzet sorsa nem volt államjogi tekintetben Lengyelország felosztásához hasonló. Hazánk is három részre volt eldarabolva. De az egyiknek ura, a többinek is a keresztyénség által elismert fejedelme, a magyar király volt. Az ország folytonossága nem szűnt meg soha. És a Habsburgok azon bámulatos kitar-

tásának, hogy soha a legnehezebb körülmények közt sem mondtak le annyi igényt magában foglaló czimükről, végtére is hazánk élvezte gyümölcsét. (L. Marczali, II. József I. k. 318. l.)

Ezek után teljesen jogosult Mocsáry Lajos, a Grüwald Béla által túlsötéten festett viszonyokra ezt irni: „Nem is lehet tagadni, hogy az a fictió és azok a skartéta törvények, melyekre az uralkodók megesküdtek, s melyeknek sanctiója ott volt a mult század szabadságharczaiban, memento mori intésként hatottak fölfelé, hogy Magyarország irányában bizonyos határon túllépni nem lehet. És lehet-e tagadni a hatást, midőn Deák Ferencz 1861-ben azokat a skartétákat a maga fölirataiban összeállitotta? Még nincs annyira kivetkőzve a világ a jogtiszteletből, hogy ne volna semmi eredménye annak az állhatatos jogfentartásnak, melyet a magyar nemzet ama törvényekben s azok gyakori ismétlésében cselekedett" .... (Régi magyar nemes 78. l.)

Csak a tényeknek felel meg Marczali ide alkalmazható fölfogása: „Nagy erő azonban az elismert szentesitett törvény. A modern államviszonyok nagyon alkalmasak kétkedővé tenni az iránt, vajjon az uralkodó személyes lekötelezése elég óvszer-e a személyes uralkodás veszélyeinek kikerülésére. Hanem az ily föltételek szabásának, akárhányszor győzi is le őket a hatalom, mindég megvan azon eredménye, hogy az elnyomott fél tudja, hogy ellenfele legyőzhető. És ha nem is támogatja mindig sereg, biztos czélpontot nyujt mindig, melyhez visszatérni lehet. Ily szempontból hozták az alaptörvényeket." (L. II. József I. k. 353. l.)

De a terület visszahóditása is nem csekély mérvben fokozta a magyar állam léte ellen irányuló politikát. Acsády irja: „Minél nagyobb területeket hóditott vissza (t. i. I. Leopold), annál gyászosabb lett a magyarok helyzete. Minthogy sok száz mértföldre terjedő földet, mely emberemlékezet óta török uralom alatt állott, szerzett meg, eleinte az udvar azt sem tudja, mit kezdjen az új szerzeménynyel? Némelyek a fölszabaditott országrészt a német birodalom főhatósága alá akarták helyezni, mert a hosszú török uralom kiforgatta magyar jellegéből. Mások azt ajánlották, — s ez eszme régebben egyes magyar urakban fölébredt, — hogy a magyar királyságból német birodalmi választó fejedelemséget alakitsanak. Ismét mások úgy okoskodtak, hogy a császár nem a német birodalom, hanem a maga és családja számára hóditotta vissza Magyarországot, melyet a többi örökös tartomá-

nyokba kell tehát kebelezni. 1684. augusztusban Bécsben napokon át nagy tanácskozás folyt az iránt, mi történjék Magyarországgal? Az értekezlet, melyre egyetlen magyart sem hivtak meg, Lipót elé azt a javaslatot terjeszté, hogy minden terület a császár számára foglaltassék vissza.“.... (M. O. T. VIII. k. 459. l.)

Kiváló magyar egyéniség az uralkodó környezetében nem volt s ez a tény világosan megjelöli azt a helyet, melyet Magyarország az udvari politikában ez idő szerint elfoglalt. Magában véve nem lett volna baj, hogy a császár környezetében hiányzott a magyar elem, mert a magyar törvények gondosan megóvták a magyar államkormányzat teljes önállóságát és függetlenségét: ... szabad és önálló volt tehát Magyarország s nem volt reá szüksége, hogy a bécsi udvarban magyarok legyenek. Csakhogy a fönt jelzett állapot csupán a törvénykönyvben állott fenn, mig a gyakorlati életbe vajmi kevés ment át belőle.

A tényleges állapotok homlokegyenest ellenkeztek a törvénynyel. Trónra léptekor úgy folytatta Lipót az uralkodást, mint atyja tette. Elméletben Magyarország önálló volt, de gyakorlatban idegenek intézték sorsát, a melynek alakulására neki magának alig volt befolyása. Fennállottak ugyan a régi magyar főhatóságok, volt az országnak .... országbirája .... volt a horvát-slavon részeknek bánjuk .... a kamara és a többi közhivatalok élén szintén magyarok álltak, csakhogy egyiknek sem maradt igazi hatásköre s nem ők, hanem a király tanácsosai kormányozták Magyarországot .... (Id. mű 17. l.)

De ezután is még a magyar országgyűlések ismételve követelik a magyar udvari kanczellária, a helytartótanács s az udvari kamara függetlenségét. Az udvari kanczelláriát illetőleg 10 törvényt alkotnak 180 év alatt, tehát minden 18 évre jut egy törvény, mely a kanczellária függetlenségét biztositaná. De a X-ik törvény, mely 1790/91-ben kelt, azt bizonyitja, hogy kilencz elődje nem volt biztositék s ismét szükség volt a kanczellária függetlenségét törvényben kimondani .... s ha más adataink nem is volnának, ez az egy is kétségtelenné tenné, hogy az udvari kanczelláriában nem volt meg a függetlenség s a nemzeti érdekeknek megfelelő kormányzat biztositéka. Épen úgy a bécsi központi kormány befolyása alatt maradnak a világos törvények ellenére a helytartótanács, az udvari kamara, sőt a felsőbb biróságok is. (Grünwald nyomán.)

Ennek daczára: „Der dualistische Charakter der Monarchie

tritt insofern seit dem schärfer hervor, als die westlichen Länder der Monarchie und die Länder der ungarischen Krone als Ländercomplexe mit verschiedener Verfassung und ungleichartigen Verwaltungseinrichtungen einander gegenüber gestellt worden.“ (L. Ulbrich előbb id. m. 9. l.) Ez azonban már 1526. óta létezik, mint ezt később maga a szerző is kimutatja, utalva arra, hogy Lajtán túl a rendi alkotmány is elenyészik. Mig Magyarországon a rendek országgyűlésen gyakorolt jogai, a megyei autonomia az alkotmányosságot fentartják. Majd igy folytatja: „Der Dualismus zeigt sich auch in der bis zum Jahre 1848. erhaltenen Behörden Organisation. Als Reichsbehörden der Gesammt-Monarchie bestanden nur die geheime Haus-, Hof- und Staatskanzlei (Ministerium des Äussern) und der Hofkriegsrath während sich in der Hofkanzleien, den Hofkammern und den Justizbehörden, also im Behördenorganismus der inneren Verwaltung, des Finanz .... und der Justiz der dualistische Charakter scharf ausgeprägt.“

Köztudomású, hogy a „Gesammt Monarchie“ birodalmi hatóságainak Magyarország ügyeire gyakorlott törvénytelen befolyása állandó sérelme a dualismust szigorúbban értelmező magyar közjognak. Igaza van ezután Ulbrichnak igy irni (l. u. a. mű II. k. 11. l.): „In Ungarn wurden am 11. April 1848. die G. A. I.—XXXI. sanctionirt, welche einen doppelten Zweck verfolgten: Feststellung der Selbstständigkeit der Länder der ungarischen Krone und Umwandlung der ständischen Verfassung in ein repräsentativ constitutionelles System.“ E czélok mindkettejének éppen a jogosulatlan behatások meggátlása képezte indokát.

* * *

Az uralkodóház európai állása különben még a pragmatica sanctio előtti időkben is oly külügyi bonyodalmakba keveri Magyarországot, melyek közvetlen nem érdeklik, mégis szenved általok. A török nem egy Magyarország ellen intézett hadjáratának oka az volt, hogy a császár haderejének egy részét lekösse s a franczia király szabadabban mozoghasson Nyugot-Európában. A külügyek kezelése egészen az alkotmányon kivül esett s a magyar rendek nem gyakoroltak reájok befolyást. A magyar király más országok ura is volt s mennél több országon uralkodik, annál kevésbbé alkalmazkodhatik az egyes országok

külön érdekeihez, annál kevesebb befolyása lehet az egyes országoknak az uralkodóház külügyi politikájára. A dynastiának saját házi külügyi politikája van, melyet Bécsben igazgatnak az uralma alatt levő népek minden hozzájárulása nélkül. (Grünwald nyomán.)

Már I. Ferdinándtól kezdve lassankint gyakorlatba jött, hogy közösül tekintetett és vétetett a külügy; az e miatti óvások mutatják, mikép Magyarország ez iránybani önállóságáról nem volt hajlandó lemondani, a rendek az ország idevonatkozó jogait ismételve törvénybe czikkelyezték. (1559. VIII., 1622. II., 1638. I., 1649., VII. 1681. IV. A „Hon" 1866. okt. 26. számában még a következő t. czikkeket sorolja fel: 1659. XIV., 1635. XXVIII., 1649. VII., VIII., 1655. L., 1618. XXXVII., 1613. LXIII., 1655. XVII., 1741. IV., 1715. XLI.)

A magyar birodalom, mely addig teljesen önálló állam gyanánt volt nemzetközi összeköttetésben Európa egyéb államaival, most, miután az államot kifelé, mint másutt az uralkodó személye képviselte s ezen uralkodó nemcsak magyar király, hanem egyszersmind az osztrák tartományok ura s német római császár volt, — elveszté közvetlen nemzetközi összeköttetéseit a többi államokkal. (Toldy István, Régi Magyarország.)

Ennek a helyzetnek volt a folyománya, hogy a király mindazon jogokat, melyeket az 1526-bani magyar alkotmány meghagyott a király személyéhez fűzött jogoknak, vagy melyeknek szabályszerű kifejlődése, — mint az 1507. V., VI., VII. t. czikkben megállapitott felelőssége a királyi tanácsosoknak, — az 1526-iki catastropha miatt csak torzóra vezetett, nagyrészt egyesittetett az imperialis hatáskörrel, röviden szólva centralisálni igyekezett: két gazdaságának egy irodát akart csak tartani. Igaz az is, hogy a mikor a dynastiájavesztett Magyarország 1526-ban a Habsburgokat vállalja urának, természetszerűleg is annak a forrongó állami és jogéletnek kerül a vonzó körébe, melyből a Habsburgok hatalma eredt, a németnek. S ebben a küzdelemben a nemzet a legislatio és beligazgatás körét ugyan megvédte, de a külső képviselet, a hadvezetés és hadrendszer, valamint a pénzügyi politika terén nem gátolhatta meg, hogy ezek az államéleti functiók, melyek a középkori Magyarországban is a nemzeti dynastia veleszületett jogait alkották, most az imperialismussal részint összeforrjanak, részint a birodalom, illetőleg az örökös tartományok executiv közegeivel szorosabb kapcsolatba ne kerüljenek.

Bécsben intézik a külügyek vezetését, Magyarország nádo-

rát s nádori tanácsát meghallgatják ugyan, de véleményüket csak akkor követik, ha a német birodalom s Magyarország érdeke összeesik. (L. Thallóczy czikkét, Budapesti Szemle 260. szám.) Ez az iránylat azonban ugyanakkor nemcsak ép Magyarország közviszonyaiban jelentkezik; — már Guizot utal hasonlóra művelődéstörténetében (l. XI. előadás), mint általános jelenségre, mely egész Európában fölismerhető, ugyanis .... „a diplomatia megszületett s a királyok kezeibe esett. Azon eszme, hogy ez kizárólagosan hozzájok tartozik s hogy az ország habár szabad és adója megszavazási és ügyeibe való beleavatkozási joggal bir is, nincs hivatva a külügyekbe avatkozni, ezen eszme — mondom — Európában majdnem minden szellembe belefészkelé magát, mintegy elfogadott elv és a közjognak mintegy szabálya."

„Nyissák fel Anglia történetét a XVI. és XVII-ik században és látni fogják, mily hatalma van ezen eszmének és mily akadályokat görditett az angol szabadságok elé Erzsébet, I. Jakab és I. Károly uralkodása alatt. Mindez azon elv nevében, hogy a béke és a háború, a kereskedelmi viszonyok és valamennyi külügyek a király előjogaihoz tartoznak, — védi magát az önkényes hatalom az ország jogai ellen. A népek roppant féltékenyek az előjog ezen részletét kétségbe vonni és ezen félénkségük nekik annál többe került, miután ezen időszaktól kezdve, melybe lépünk, vagyis a XVI. században Európa történelme lényegében véve diplomatiai. A külviszonyok közel három századon át a történelem fontos eseményei. Belül az országok szabályoztatnak, a belkormányzat legalább a szárazföldön nem idéz elő erőszakos rázkódtatásokat s nem veszi többé egészen igénybe a köztevékenységet. A külviszonyok, a háborúk, az alkudozások és szövetségek azok, melyek a figyelmet magukra vonják és a történelmet betöltik, úgyannyira, hogy a népek sorsának legnagyobb része a királyi előjogoktól a központi hatalomnak átengedvék."

Ily változás állott be a hadügyekben is, p. o. már 1546. táján a várak föntartása és az őrség fizetése maga 400,000 forintot igényelt, a honvédelem összes évi költsége pedig majdnem elérte a 900,000 forintot, mig a török adóra s ajándékokra 127,280 forint kellett s igy az összes költség kerek egy milliót tett. Ennyi jövedelmet akkor az ország a legbékésebb évben sem hozott össze s a király állandóan többi tartományaival pótoltatta a hiányt stb..... a végvárak akkor nemcsak a megmaradt

királyi területet, hanem az összes szomszédországokat védték. Azzal azonban, hogy a véghelyek föntartásához idegen országok is járultak, a magyar honvédelemben végzetes fordulat állott be. Az idegenek azt követelték, hogy a várak, melyeket ők tartanak fönn, az ő fiaikra bizassanak, a zsoldosok és kapitányok, kiket ők fizetnek, ne magyarok, hanem idegenek legyenek. Eképen a magyar végvárügy s vele az összes hadügyek csakhamar elvonattak a magyar befolyás s a magyar hatóságok alól, mi az országnak mindinkább idegen uralom alá helyezésére, önálló államiságából való kivetkőzésére s a nemzet ellenállása következtében a királyi hatalommal való heves összeütközésre vezetett. (Acsády.)

A kapcsolat tehát, melyet a sanctio pragmatica később jogi kapcsolattá alakitott át, tényleg már ott kezdődik, midőn I. Ferdinánd a nemzet kétségbevonhatlan szabad választása következtében a magyar trónra jutott. De még nagyobb befolyást gyakorolt e kapcsolatra már az 1547. V. t. cz., melyben már a magyar országgyűlés rendei a t. cz. 5. §-ában kinyilatkoztatják, hogy magukat nemcsak Ő Felsége, hanem örökösei uralma és hatalmának is minden időkre alávetették.

Ez időtől fogva tehát sűrűn merülnek fel oly jelenségek hazánk s a többi örökös tartományok között, melyek elég hathatósan arra mutatnak, hogy az ugyanazonos személyű uralkodó egyénisége által egybekapcsolt népek tudták, érezték, hogy a szövetség, habár korántsem valamely intensivebb kapcsolat, mégis különböző egy pusztán külső és teljesen különálló népek közt kötött szövetségtől.

Az 1526. évi országgyűlésen Ferdinánd követe, Rauber Kristóf a leghatározottabban megigérte, hogy az örökös tartományok egész erejével fogják az országot a török ellen megvédelmezni. Az 1609. XI. t. cz. kijelenti: tudja azt az ország nagyon jól, hogy ezen más nemzeteknek mivel tartozik, a melyek őket, külömben az egész kereszténység védbástyáját annyi katonai tudomány tanúsitása és vérnek kiontásával megvédelmezék.

Polner felfogása szerint: „Magyarország és I. Ferdinánd között létrejött magánjogihoz hasonló viszonyt jogilag úgy kell construálnunk, hogy a magyar állam Ferdinánddal, mint austriai főherczeggel, mint azon hűbéri önálló hatalmi tényezővel hozott létre oly viszonyt, melynélfogva az a magyar állam adta eszközökkel tartson katonákat s járuljon hozzá Magyarország védelméhez.“ (Magyarország és Austria közjogi viszonya 83. l.)

Tirol már 1566-ban 5000 embert állitott föl négy hónapra a törökök ellen Magyarország védelmére. A királyi válaszirat az 1578. évi országgyűlésnek jelenti, miszerint Kanizsa megerősitésére az örökös tartományok rendei jelentékeny segélyt ajánlottak föl .... Újvár városának megerősitésére az osztrák rendek 75,000 frtot szavaztak meg. Az 1582. évi országgyűlésen a kir. válasziratban meg van emlitve, hogy Csehország és a hozzákapcsolt tartományok rendei, kik a Magyarország iránt viseltető őszinte rokonszenvök által indittatva, véghelyeink oltalmára és különösen Újvár erősitésére jelentékeny áldozatokat hoztak és hoznak folyvást: azon kérdést intézik a magyarországi rendekhez, miképp fogadták és fogadják ezen segélyt? továbbá mit várhatnak tőlök viszont Csehország és a hozzákapcsolt tartományok javára? Az 1583. évi országgyűlés rendei vonakodván a subsidiumokat megszavazni, ezzel szemben hangsúlyozza a kir. leirat: „itéljék meg maguk a rendek, mily hatást fog ez gyakorolni a német birodalom és az örökös tartományok rendeire, ha látni fogják, miként a magyarok saját szükségleteik kiegészitésére csekély készséget tanúsitanak.“ Alig kell megemlitenem, hogy mindez a közös ellenség, a török elleni védekezésre vonatkozik. Az 1587. évi országgyűlésen fölmerül annak szüksége, hogy Keresztúron új erősség volna épitendő. E czélra Austria 6000 forintot és Stiria szintén ugyanennyit ajánlott föl oly feltétel alatt, ha Magyarország szintén legalább annyit szentel azon czélra.

Egyike ama lényeges t. czikkeknek, melyek e viszonyokat még teljesebben megvilágitják, az 1593. II. t. cz., mely a végvidék ellátása végett azt rendeli, hogy „Ő Felsége (Rudolf) vagy Ő Fensége (Mátyás) a legalkalmasabbnak látszó napon és időben többeket az ország főrendei és nemesei közül hivjon meg, kik a szomszéd országok és tartományok küldötteivel (vicinorum Regnorum et Provinciarum) tanácskozzanak az iránt, miképen lehetne a végvidékeket jobban megerősiteni s az ottani katonaságot biztosabb zsolddal ellátni.“ Ezen intézkedésben is kiválóan nyilvánul az egymásra utaltságnak, a közös veszély ellen való közös védelemnek nagyon is meggyőző szüksége. „Nem közös országgyűlésre mutatnak e törvények, hanem a közös veszély elleni közös segély kérését tartalmazzák. Senki se hozza kétségbe, hogy ily esetenkénti érintkezés gyakran szükséges volt s ezentúl is szükséges lehet, de két egymástól független nemzetnek oly érintkezései voltak ezek, melyek reáluniot (a hogy azt az

osztrák publicisták értelmezik) még nem foglalnak magukban." (Deák Ferencz.) (L. Huber Alfons, Oesterr. Geschichte IV. k. 217. l.)

Az előrebocsátottakkal kapcsolatosan, már az 1569. évi országgyűlésen felmerült a sérelem, hogy a magyar belügyekbe illetéktelenül idegen hatóságok avatkoznak. A kir. válasziratban elő van adva, hogy az ország jogait, szabadságait illetőleg az ügyeket a magyar tanácsosok, a kincstári ügyeket a kamara, a hadi ügyeket a hadi tanács, az eddigi szokás szerint fogják tárgyalni. Két magyar tanácsos állandóan az udvar mellett fog tartózkodni. És hogy úgy az udvari kamara, mint a haditanács minél gyorsabban intézhesse el a magyarországi ügyeket, magyar tanácsosokat fog e hatóságok mellett alkalmazni. Már fönnebb láttuk, hogy a külügyekre való direkt befolyás elvonatott a nemzettől, — most már az is nyilvánvaló, mikép a had- és pénzügy is Bécsben kezeltetett, s a királyi válasz már eddigi szokásra hivatkozik.

Thallóczy irja: „Magyarország a dolgok ilyetén alakulásával szemben már az 1559. VIII. t. czikkben állást foglal. E törvény 2. §-a kimondja, hogy valamint magyarok nem alkalmaztatnak soha tisztán más országokat illető ügyekben, azonkép idegeneket sem alkalmazzon a király kizárólag magyar ügyek ellátására. (Vesd össze 1567. XL. és 1569. XXXVIII. t. czikkeket.) Ebből osztrák közjogászok, Lustkandl, újabban Seidler azt következtetik, hogy Magyarország csak kizárólag magyar ügyekben követelte az executivát, de a nem kizárólagosan magyar ügyekre nézve elismerték a bécsi központi hatóságok ténykedését. Ezt az elismerést ugyan a törvényből mi nem olvashatjuk ki, abból csak annyi következik, hogy a régi magyar felfogás értelmében követelték, hogy a magyar király magyar ügyeket magyarokkal intéztessen el. Azon ügyekre nézve, a melyek nem „purae et präcise ad libertates .... regni spectant", — a törvény nem szól semmit. A király felségjogaira nézve nincs ellenőrző törvényünk, a mi tehát nem tisztán az ország ügye, azt a király igazitja el, de közös ügyeknek „centralis hatóságok" által történt elintézésére e törvény nem ad felhatalmazást. (Id. mű 182 l.)

Az 1578. évi országgyűlés ugyanezen alapon sérelmet emel, az erre adott királyi válasz kijelenti, miszerint a magyar tanácsosok számának szaporitása iránt a király értekezni fog. A tisztán magyar ügyeket, vagyis az ország törvénykezésére, jogaira, szabadságaira vonatkozó ügyeket a magyar tanácsosok

közreműködésével fogja elintézni. Ellenben fölhivja a rendeket, hogy a „vegyes ügyekre“ nézve, melyek már Ferdinánd és Miksa uralkodása alatt is az udvari kamaránál és a hadi tanácsnál tárgyaltattak, ne kivánjanak újitást hozni be.

Sérelemnek tekinti az 1578. évi országgyűlés és panaszt emel a miatt, hogy a törökkel folytatott békealkudozások, a véghelyek oltalmazása . . . . rendszerint a magyar tanácsosok közreműködése nélkül szokott történni.

Minden kétséget eloszlatólag az 1578. évi országgyűlés e momentuma földeriti azt is, hogy az 1578-ban, a monarchia két állama közt tisztán a fejedelem személyének azonossága okából, az akkori helyzet és viszonyokat is tekintve, már közös (vegyes) ügyek léteznek, melyek intézése bizonyos egységet kiván, s melyekre Magyarország a magyar tanácsosok alkalmaztatásával folyt be. Tekintettel azonban arra, hogy az esetleg létezett magyar tanácsosok az országgyűlésen directe véve felelősségre vonhatók nem voltak (daczára az ismert 1506. V. és VII., úgy a VIII. t. czikkeknek), ennélfogva Magyarország országgyűlésének alkotmányszerű controllja semmivé zsugorodott össze s ez képezte a gravamenek főtárgyát 1867-ig.

Az 1578. évi rendek a tisztán magyar ügyek és a vegyes ügyek megkülönböztetését nem fogadták el. Azt kivánták, hogy a király a magyarországi ügyeket különbség nélkül, a magyar hatóságok s tanácsosok közreműködésével tárgyalja és intézze el. Az 1582. évi országgyűlésen ugyanezen gravamen, ugyanily tartalmú válaszszal újból előfordul. Az 1583. évi országgyűlés aggályát fejezi ki a tisztán magyar ügyek és vegyes ügyek közötti megkülönböztetés miatt. Az 1587. évi országgyűlés teljesen e nyomon haladt. Igy a többi is.

De nemcsak az országgyűléseknek okoztak bajt e vegyes természetű ügyek, hanem a magyar kir. tanács is 1609. szept. 7-én az okból, mert több panasz merült föl az iránt, hogy az udvari német tanácsosok és kormánytestületek nem szűnnek meg beavatkozni a magyar ügyekbe, erélyes fölterjesztést intéz II-ik Mátyáshoz, melyben a következők is előfordulnak: „számos a panasz a törvényekhez ragaszkodó folyamodók részéről, hogy ügyeikben majd a haditanácshoz, majd a német kamarához utasittatnak . . . .“ stb. (Jászay Pál okmánygyüjteményéből.)

Minden ellenmondás és óvások daczára a viszonyok hatalma erősebb s az osztrák örökös tartományok s a magyar királyság

közt a vegyes ügyek a dolgok természeténél fogva mindinkább kidomborodnak. Az uralkodóház politikáját pedig az 1576. évi országgyűlésnek adott kir. válasz teljesen bemutatja, mely szerint: „a kamarai és hadi ügyekben, — melyek különben is hozzánk tartoznak inkább, mint bárki máshoz, — nagy zavar és veszély nélkül nem lehetne változást hozni be; annál kevésbbé, mert Magyarországnak pénz- és hadügyeit a többi országok és tartományok hasonló ügyeitől különválasztani alig lehet.“ (L. Huber Alfons, Gesch. Oesterr. IV. k. 214. l.)

A rendeknek, mai álláspontból itélve, örökös óvástételek helyett fontosabb kötelessége lett volna Magyarország alkotmányos befolyását a vegyes ügyekre biztositani, — de ez nem történt s igy e réven csúsztak be alkotmányos életünkbe a legnagyobb visszaélések.

Az 1583. évi országgyűlésen Rudolf fölhivta a rendeket, hogy jelöljenek ki a magyar tanácsosok közül négyet, kik közül kettő állandóan a királyi udvarnál legyen. Ezek tanácsával akart a király a tisztán magyar ügyekben élni. Sőt az illetőket a vegyes, vagyis katonai és pénzügyek elintézésénél a haditanács és udvari kamara üléseire is meg akarta hivatni. Ezzel Rudolf az úgynevezett vegyes ügyeket, melyekre ez idő szerint a magyarok éppen semmi befolyást nem gyakoroltak, legalább közös ügyekké készült tenni, a mennyiben intézésükben a magyarokat is igyekezett belevonni. A rendek azonban, mint annak idején az 1569-iki törvényt, úgy ezt az újitást sem értették meg. Hogy mit akarnak, nem tudják szabatosan kifejezni. Ők csak azt érezték, hogy nagyot fordult a világ, hogy nem magyarok intézik az ország sorsát. Azt felelték tehát, hogy 1548. óta nehéz bajok harapództak el, melyeket meg kell szűntetni s az ország szabadságait visszaállitani. (Acsády.)

Az 1608. évi törvények visszaállitották a magyar kanczelláriа és a magyar tanács hatáskörét és méltóságát. De már nehány hónap mulva újabb sérelmek merülnek föl. Az udvari haditanács ekkor kifejtette, hogy a magyar tanácsosoknak úgyis elég befolyása van a végvárak ügyeire. Lehetetlen azután, hogy a haditanács a maga részéről ne avatkozzék a magyar hadi ügyekbe, hiszen a végvárak költségeihez Ő Felsége egyéb tartományai is járulnak. Tehát mintegy közös hadügyi főhatóságot óhajtott a tanács az önálló magyar hadi igazgatás helyett. (L. M. O. T. VI. 19. l.)

Az 1618. évi országgyűlés végzeményeiben következőleg fordul elő a közös hadügy és a quota: „Valamennyi kapitány és várnagy a nádortól függjön. Tatában ne legyen idegen várnagy, Komáromban és Győrben a németek mellé magyar helyettesek neveztessenek. Egervárt épitsék a dunántúli megyék, Szalavárt építse Austria, Szemptét a stayerek."

Ha tehát formailag véve nem is szabályosan, mégis a viszonyok parancsoló hatalma alatt kifejlett a közös és kölcsönös védelem s a vele összefüggő közös pénzügyek eszméje; 1723-ban ezt külön czikkelyezni még nem tartották szükségesnek, — a nevezetes I., II., III. t. czikkbe ezek mint természetes következmények hallgatólag belefoglalvák az adott garantiák mellett, melyeket azonban 1867-ig érvényre juttatni nem tudtak. „Mert a mi középkorias alkotmányunk a király personalis hatalomkörét sokban korlátozta ugyan, de sokban osztatlanul hagyta kezében. A törvényhozásnak (király és országgyűlés együtt) elvben joga volt mindenre nézve törvényt alkotni. De némelyekre nem alkotott. S a fölségjogoknak hagyott réseken csúsztak be a sérelmek." (Salamon Ferencz.)

* * *

Tárgyam szempontjából különösen érdekesek az 1606-ban kötött bécsi békének a következő pontjai: „A régi kötések és frigyek szerint (Secundum antiqua pacta et foedera) a jó szomszédságot és kölcsönös szeretetet Magyarország s az örökös tartományok egymás közt fentartják s a keresztényeknek egymásközti közlekedését mindeneknek (et ultro citroque commercium Christianorum) szabadon fenhagyják, egymásnak a szomszédság fentartásáról s mindenről mi arra szükséges, külön leveleket fognak adni. (28. §.) Ha pedig a törökkel becsületes békességet nem lehetne kötni s a törökök oly föltételekhez ragaszkodnának, melyek Magyarországnak s a szomszéd tartományoknak károsak vagy veszélyesek lennének: akkor Ő Felsége katonáival egyesülten, a török ellen, mint a kereszténységnek s a hazának ellensége ellen, az ország törvényei szerint hasonló gyorsasággal és készséggel, minden vonakodás nélkül fognak hadakozni." (28. §.)

Fontos éppen eme pontok jogi jelentőségének megbirálásánál azon körülmény, hogy ezen frigynek föntartását az 1609. XLII. t. cz. örök időkre rendeli (et perpetuum inviolabiliter ultro

citroque observentur). Ugyanezt rendelik későbbi törvényeink, p. o. az 1638. I., az 1659. I. t. czikkek is. Úgy II. Ferdinánd hitlevelének a 18. §-ban irt XII-ik conditiója.

„A történetekből tudjuk, — irja Csengeri Antal — hogy már Rákóczinak megfordult agyában hasonló eszme. Discursusaiban olvassuk, mikép ő még szorosabb szövetséget akart az imperiummal. „Az ország — irja többek közt — pro recognitione adna valamely nevezetes summát a császárnak esztendőnként és tartoznék haddal segiteni az imperiumot szükségnek idején: reciproce az imperium is tartozik hasonlót cselekedni. Ez pedig úgy lehetne meg, ha az ország az electorokhoz és más statusokhoz embereit küldözné, legfőbbképen az moguntiai electorhoz, az ki az imperium főcancelláriusa, és ő általa szoktak az ilyen dolgok folyni, és declaraltatná, demonstraltatná ügyét" . . . . stb. (Összegyüjt. munkái II. k. 339. l.)

A bécsi békekötés föntebb idézett pontjainak közvetlen eredménye lőn azon szövetkezés, melyet egyrészről Magyarország, másrészről Alsó- és Felső-Austria rendei 1608. febr. 1. napján Pozsonyban kötöttek. E frigy kötése a következő phasisokon ment át. A későbbi II. Mátyás, ki akkor az országnak még nem volt királya, hanem csak kormányzója, a zsitvatoroki béke végrehajtásának ürügye alatt 1607. decz. 16-án országgyűlést hirdetett Pozsonyba, ennek ellenébe Rudolf 1607. decz. 21-én, a következő márcz. hó 11-ik napjára szintén országgyűlést hirdetett. Mátyás 1608. jan. 12-én érkezett Pozsonyba az austriai rendek tetemes száma által kisérve. A magyarországi rendek választmányt neveztek ki maguk közül, mely az országgyűlés nevében az örökös tartományok rendeivel, mint különben is a bécsi békekötés kezeseivel frigyre lépjen s e szövetség kényszeritse Rudolfot a bécsi és zsitvatoroki béke pontjainak megtartására. Rudolf jan. 23-án kelt levelében a tudta nélkül egybegyült országgyűlést feloszlatta; a rendek kijelentették, hogy együtt maradnak és ennek folytán köttetett a frigy, melyet Rudolf febr. 23-án érvénytelennek nyilvánitott, de Mátyás 20 ezer emberrel Prága felé vonult, minek következménye lőn, hogy Rudolf lemondott.

E frigykötés még semminemű uniót ugyan nem involvált magában, de annak pontjai a közös oltalmat minden ellenséges beütés ellen, a szövetkező felek közt határozottan megállapitják, a mire nézve a következők alig hagynak fönn kételyt: „Da sich künftig begeben wurde, dass von wegen vorgedachter Capitula-

tion, die wir unsers Theiles zu halten gemeint, uns wie auch gemeldeten Königreich und Landen, oder derselben Gliedsam und Bundes-Genossen der Feind, oder sonst ein Zerstörer des Gemeinen Friedens gewaltsammer Weise ein Einfall thäte, dass als dann Wir und alle Stände diess Königreich Ungarn, wie auch Erz-Herzogthum, Ober und Nieder-Oesterreich mit gesampter Hülff und Hand uns und unseren Mitgliedern und Bundes verwandten zu Hülfft kommen, und uns samptall die Unsrigem gleichsam in Gemeiner Gefahr schützen und Handhaben, und derogleichen leben und sterben und also einander verbunden seyn wolten." (Lung. Codex Germaniae diplomaticus. I. 1710. l.)

A képviselőház 1848. évi szept. hó 22-én tartott ülésében Kossuth Lajos e viszonyt megemliti: „Az austriai birodalom némely népei és Magyarország már a XVII-ik század elején frigyet kötöttek, a melylyel egymás szabadságait biztositották. Közös volt az ellenség .... de mi nem feledkezhetünk meg azon barátságos viszonyokról, melyek a fejedelem egységénél és a szomszédságnál fogva köztünk léteztek, és nem felejtkezhetünk meg azon frigyről, melyet őseink a XVII-ik század elején kötöttek" ....

De még kiválóbb jelenség az, mit 1614. táján a török háborúra való készület hozott létre, t. i. egy delegatiót ad hoc. E fontos eseményt b. Kemény Zs. is méltatja. (L. Pesti Napló 1867. ápr. 28. sz.)

Ezen szándékolt háború ugyanis nagyon könnyen lehetett volna válságossá: Mátyás és az udvar úgy akarta biztositani magát, hogy összes birodalma minden országa és tartománya gyűléseinek kifolyásaként delegatiót hivott össze Linzbe (1614.), tanácskozni a háború vagy béke felől. Felszólitotta tehát az akkori nádor Thurzó Györgyöt, hogy hivjon össze egy magyar országgyűlést, a mely megválassza a delegátusokat. A nádor előre látta, hogy e szokatlan dolog könnyen ébresztheti a magyar rendeknél azt az aggodalmat, mintha már a birodalmi delegatió elibe akarnák vinni a magyar ügyeket. Hogy ezen aggodalomnak elejét vegye, gondosan kiemelte a meghivó levélben, hogy ez a delegatió csak azon egy tárgyban, u. m. a háború felőli tanácskozás tárgyában fog tartatni s semmi tisztán magyar ügyet nem enged ott elővétetni. Meg is tartatott a delegatió s a béke fönntartása mellett nyilatkozott s fel is oszlattatott nemsokára. (L. Kovachich, Supplem. ad Vest. Comit. apud Hung. III. k. 365. s. k. l.)

Hasonló érintkezések, tanácskozások I. Ferdinánd után ismételve fordulnak elő, de ezeknek, az ország önállóságát tekintve, semmi különös fontosság nem tulajdonitható, — az osztrák publicisták már ebből közös törvényhozást akartak kimagyarázni, ez erőltetett értelmezés azonban, ismerve országgyűléseink történelmét s az azokon hozott törvényeket tekintve, vagy egyszerűen tévedés vagy tendentiosus ferdités.

Hogy azonban úgy Magyarországnak, mint az örökös tartományoknak voltak közös védelmi érdekeik és pedig már a XVI-ik században, erre nézve Luschin Österr. Reichsgeschichtejében ezt olvassuk: „Das immer gefährlichere Vordringen der Türken machte jedoch umfassendere Massregeln nöthig, und so griff mann um das Jahr 1577. auf einen Vorschlag zurück, den die Inner österreicher schon im Jahre 1544. Ausschusstage gemacht hatten, der dahin ging, dass im Gebiet der ungarischen Krone ein Landgürtel von der mährischen Grenze bis zur Adria auf Kosten der Erblande und Böhmens dauernd mit Besatzungen versehen werden möge. Böhmen vertheidigte die Grenze bei Komorn, Österreich unter der Enns vor allen Raab, das Land ob der Enns lieferte die Mittel zur Proviantbeschaffung.“

A rendek fölkérik Ferdinándot a budai országgyűlésen (1528.), hogy német és cseh hadakat küldjön az ország védelmére, — elvárták tehát, miként a magyar terület védelmére Austria is tegyen intézkedéseket, mit Austria meg is tőn. A XVI-ik század végén a horvátországi kapitányság védvárait, Karinthia és Krajna, a tótországiét Stiria, a győriét Austria, az újvári és kanizsai kapitányságok végvárait és Komáromot Morva, Silesia és Csehország látták el pénzzel és zsoldosokkal; sőt még 1641-ben is, mint Esterházy Miklós nádor jelentéséből kitűnik, Austria 25%-al járult a magyar hadügyi kiadásokhoz, 1.200,000 forintból 300,000 forintot fizetett.

A főherczegek tartományainak adója fedezte a végvárak költségeinek nagyrészét. 1611-ben 513,618 forint volt kivetve Stayerországra, Karinthiára és Krajnára, a Horvát-Slavon végvárak költségeinek födözésére. (L. Hurter, Geschichte Kaiser Ferd. III., II. k. I. 290. l.) Az 1608. évi országgyűlés nem tiltakozott az ellen, hogy idegen pénzzel lássák el a magyar koronához tartozó várakat, sőt pénzügyi tekintetben az eddigi állapotok fentartását kérte. (M. O. T. VI. k. 41. l.)

Továbbá látjuk, hogy az 1622. évi XXI. t. cz. azt rendeli,

hogy azon esetben, ha — mit Isten eltávolitson — valamely ellenséges beütés támadna és akárki ezen országba és a szomszédos tartományokba (in hoc regnum vicinasque provincias) betörni akarna, a nádor az összes vármegyéket felszólitani és magával vivén a király és saját bandériumát is, hadba menni tartozzék.

III. Ferdinánd, hivatkozással az 1638. évi koronázási diploma 8-ik pontjára, melyben azon igéret foglaltatik, 'hogy a király a véghelyekről gondoskodni fog, — miután annak biztositása a szomszédtartományok érdeke is, — a II. t. czikkben kifejezi, hogy ennek értelmében úgy a véghelyekről, mint az ország katonáiról a gondot tényleg magára vállalja s úgy az országból eső jövedelméből, mint a szomszédos országok s tartományok segélyéből fentartani fogja. Ezen ajánlatot a karok elfogadják s a fölemelt harminczad bevételeket a magyar kamaránál hagyják a fentebbi czélra, fentartatván a horvát-tót tengermelléki véghelyekre az osztrák tartományok által eddig szokásban volt segélyfizetés.

Az 1659. évi pozsonyi országgyűlésen (koronázás is volt) a rendek nagy aggodalommal látták, mint a II. t. cz. kifejezi, hogy a végvárak kellőkép gondozva nincsenek s ezért a törökök állandóan előhaladnak, úgy hogy előrelátható, hogy rövid idő alatt Ő Felsége többi tartományai is megtámadtatni fognak. Elhatározták tehát, hogy a végvárbeli katonaság az 1655. III. t. czikkben meghatározott létszámban állapittassék meg, azok állandó fizetéséről gondoskodva legyen az eddigi módon, t. i. az ország jövedelmein kivül Ő Felsége szomszéd tartományai s Csehországnak iderendelt adóbeli segélyéből, ugyanezen tartományok pénztárnokai s biztosai kezelése s ellenőrizése mellett. A király fölhivatott, hogy a római sz. birodalom eddig nyujtani szokott segélyét is eszközölje ki, miután a rendek tudják, hogy ezen segélyösszegeket a birodalmi részekből most is beszedik. Mert ezen országoknak is érdekében áll s az ő megmentésökre is szolgál stb. . . .

Méltán ide sorolható még az 1659. LXXIV. t. cz. is, melyben az akkori svéd-lengyel háborúra való tekintettel a magyar országgyűlés elrendelte, hogy a Komárom-Érsekújvári őrségből a nevezett várak kapitányai megfelelő számú csapatokat küldjenek a fenyegetett sléziai szorosok őrizetére és az ugyanazon időben történt, a midőn a német örökös tartományokbeli csapatok Magyarország déli részének segélyére küldettek.

A védelem közösségére s a hadügyek tekintetében pedig még a következő törv. czikkelyekre lehet utalni, igy p. o. 1543. III., 1546. IX., 1547. VII., XVI., 1550. LXIX., 1559. XVII., 1563. IX., 1569. XXXVIII. Quae bellica negotia sunt in consilio bellico tractentur etc. . . .

I. Ferdinándtól I. Leopoldig látjuk, hogy a viszonyok nagyon keveset változtak. A török miatti bajok ép úgy megvoltak, sőt meg látszának örökődve. Ellenökbe csak egy orvosság lehetett; a szomszéd német tartományokkal és Németországgal való szövetkezés, melyek leginkább tekintik magukénak ezt az ügyet.

Az 1547. évi nagyszombati országgyűlés I. Ferdinándhoz Augsburgba követséget menesztett . . . . s utasitva volt, hogy a császárnál és a birodalmi gyűlésnél is Magyarország részére segedelmet kérjenek . . . . A királyi válasz értésére adta a küldöttségnek, hogy Magyarország megmentése külsegély nélkül nem várható, indokoltnak véli, hogy mindenekelőtt Németországban és saját tartományaiban intézi el a belső mozgalmakat . . . .

A birodalmi gyűlés a magyarországi végvárak megerősitésére és felszerelésére, a török béke tartama alatt, évenként fizetendő 100,000 aranyforintot szavazott meg. (L. Országgyűlési emlékek III. k., 1547. év, 49. l.) Ezen viszony tette kényszeritő szükséggé nemcsak azt, hogy a magyar a Habsburgi házhoz ragaszkodjék, mit különben is jogilag kötelességének ismert . . . . stb. (Salamon Ferencz.)

Szorgosan áttekintve a Corpus Jurist, találni fogjuk, hogy hazánk s az örökös tartományok közt több oly viszonos körülmény merült föl, különösen a hadügy és a kereskedelmi téren, melyek a szorosabb és állandó szövetségre utalnak. Akkori törvényeinkben a kölcsönös szeretet (mutuus amor), a jó szomszédság (bona vicinitas), a kölcsönös barátság (mutua amititia) ismételve föltalálhatók. Sőt egykori törvényeink terminologiájában már a kölcsönös egyetértés és egyesség (mutua cointelligentia et unio) féle kitétel is előfordul.

Az 1546. I., 1548. II., 1557. I., 1567. I. t. czikkekben pedig, valamint az 1606., 1608., 1609., 1662., 1687. években tartott országgyűléseken Magyarország elismeri az örökös tartományok hadi segélyét. (Huber Alfons részletesen közli az évi segélyösszeget. L. Gesch. Oest. IV. k. 17. és 367. l.) Senki sem tagadja, hogy az örökös tartományok pénzzel és fegyveres erővel segitették megvédeni a török hatalom ellen Magyarországot.

És ez igen természetes volt, nemcsak a közös uralkodó miatt, nemcsak a jó szomszédságból, hanem a közös veszély által fenyegetett saját érdeköknél s az egész keresztyénség érdekénél fogva is. Az 1609. LXVIII. t. cz. jelzi, hogy a szomszéd tartományok az ország lakóitól szokott segélyöket és segitő kezüket megvonták .... e miatt követeket küld a segitség újbóli kikérése végett Csehorszába, Silesiába és Stiriába. Magukban az I. Leopold előtti koronázási hitlevelek 8. pontjában e szavak fordulnak elő: „Quando-quidem salus et permansio, non modo afflictae hujus patriae tamquam clypei et ante muralis, sed aliorum quoque vicinorum Regnorum et Provinciarum ex bonor et secera confiniorum provisione dependeat ....“

Nem érdektelen e tekintetben az 1635. évi I. t. cz. sem, melynek értelmében a magyarországi rendek, az örökös tartományoknak a háború folytáni nagy kimerültségére való tekintettel, az általuk szolgáltatni szokott és kellett subsidiumok s contributiók egy részét magukra vállalják. E t. cz. különben is egyike azoknak, melyekben a védelmi tekintetekbőli egymásra utaltság s az érdekek közössége minden kétségen kivül leginkább kimagaslik.

Ismert tény, hogy a spanyol örökösödési háború a XVIII-ik század első tizedében nagy összegeket igényelt. I. Leopold annak egy részét a magyar korona területéről igyekezett megszerezni, a bécsi miniszteri tanács 1701-ben újabb rendkivüli adót vetett ki az országra, sőt a következő évben a már egyszer eltörlött fogyasztási adót is életbe léptette. (L. Wagner, Hist. Leop. II. t. 740. l. Leopold nyomtatott nyilt levele Kassa város levéltárában 11744. sz. a.)

A hadügyi szükséglet második főrésze: azon összeg, melylyel Magyarország a német katonaság eltartásához évenként járult, az úgynevezett „quota aulica“ már szabatosabban meg volt állapitva.

A XVII-ik század fináncpolitikájának természetéből folyt, hogy a quota összege nem alkotmányos úton, országgyűlési tárgyalásokon állapittatott meg. A király határozta meg, hogy a pozsonyi kamara a közjövedelmekből mennyit bocsásson a császári hatóságok rendelkezésére. Ez a quota egyideig 60,000 forintott tett ki, de a gubernium által behozott új adók után évi 120,000 forintra emelkedett, sőt egyes számadási töredékek szerint néha pár ezer forinttal többre is ment. Magyarország tehát

már a XVII-ik században jövedelmei egy jelentékeny részével, azok mintegy 15°/o-ával járult a monarchia közös védelmének költségeihez s a császári katonaság eltartásához, noha a maga külön honvédelmi szervezete szintén igen tetemes évi kiadást igényelt. (Acsády.)

Az 1684—85-iki télen Alsó-Magyarországra ismét 5 milliónyi terhet akartak róni. Sopron és Vas vármegyéknek p. o. naponként 3250 forintot, ezenkivül havonként minden egyes katonának ruhára 2 forintot, összesen hat hónapra 720,000 forintot kellett fizetnie. Ellenben Alsó-Austriát az udvar ugyanakkor két évre fölmentette a katonai beszállásolás alól, mire a velenczei követ nyiltan kimondotta, hogy Magyarországot az örökös tartományoknak áldozzák föl.

A nádor, a nuntius és más befolyásos emberek ismételve felszólaltak az igazságtalan eljárás ellen s Rabatta főhadbiztos 1685-ben megigérte, hogy jövőre csak félannyi katonaság telel Magyarországban, mint eddig. De ez is 4 millió terhet jelentett s 1685-ben a magyar király országrésze, ez a kis, annyi háború és zsarolás által kiszivattyúzott föld, a katonaság eltartásának költségeiből 70°/o-ot viselt (l. Károlyi Árpád adatait), mig a jóval vagyonosabb örökös tartományokra csak 30°/o maradt. E tűrhetetlen állapot 1686-ban módosult ugyan, de a hadi költségeket akkor is úgy osztották meg, hogy Magyarországra 51°/o, Austriára csak 49°/o jutott. Ezen Lipót-féle adókulcsot a mai viszonyokra alkalmazva — számithatja egyik történelemirónk (Károlyi Árpád) — Magyarországnak 95, Austriának 5°/o-kal kellene a közös hadi költségekhez járulnia. Mindazonáltal az adókulcs megmaradt 1697-ig s 1689-ben maga Kollonich elismerte, hogy az ország csupán adóban 4 év alatt 20 milliót fizetett ....

Azon felül megjegyzendő, hogy: „az udvar a hadak legnagyobb részét Magyarországban helyezte el téli szállásra s a magyar néppel fedeztette a beszállásolt csapatok összes hadiköltségeit. 1683—84. telén ez csupán Alsó-Magyarországra 5, az egész országra 8 millió forint terhet rótt pénzben és eleségben, gróf Rabatta főhadbiztos illetékes, kifogástalan tanú becsülte ennyire a téli szállás költségeit, melyekben azonban a magyar végbeli hadak szüksége nincs befoglalva. A magyar katonát az udvar általában nem fizette s igy ez teljesen a lakosság nyakán élősködött. (L. M. O. T. VII. k. 454—455. l.)

1683-tól 1690-ig 30 millió forintot fizetett adóba az ország,

vagyis 7 év alatt többet, mint 100 év alatt a töröknek .... Az adó, melyet az országtól kivántak, nemcsak a nép fizetőképességével, hanem az örökös tartományok adójával sem állott arányban. 1699-ben a monarchia összes országaira 10·8 millió forint adót vetettek ki, melyből Magyar—Erdélyországra 4 és fél millió s az örökös tartományokra, melyek a háború pusztitásait évek óta nem érezték s jóval népesebbek s vagyonosabbak voltak, csak 6·8 milliót. (Id. mű 522—523. l.)

„A hadsereg létszámát leszállitották ugyan, de a haditanács terve szerint, a megmaradó 59—60,000 embert úgy akarták elszállásolni, hogy az örökös tartományokra 4500, a német birodalomra 10,610 ember jusson, ellenben a többi 44,310 ember, köztük 12,000 lovas, Magyarországban maradjon és Erdélyben. Mig tehát a sokkal gazdagabb örökös tartományok a beszállásolás terhének alig egy tizedrészét viselték, ennek háromnegyede a béke utáni 2—3 évben a magyarokra hárult.“ A Hofkriegsrathnak az volt a politikája, mentől több katonát küldeni és tartatni Magyarországgal és ily módon az örökös tartományok terhein könnyiteni. (Biderman, Geschichte der Österr. Gesammtstaats-Idée II. k. 22. l.) Igy p. o. III. Károly halálakor 1740-ben a hadsereg tényleges állományát 98,000-re lehetett tenni. Ebből 40,000 Magyarországban, 30,000 Austriában, 16,000 Olaszországban, 12,000 Belgiumban volt elhelyezve. (L. Krones, Handbuch der Geschichte Oesterreichs IV. k. 189. l.) „A magyar föld termékenysége és a gabonának és szénának olcsósága okozta, hogy a császári seregnek igen nagy része és különösen a lovasság majdnem egészen hazánkban táborozott béke idején. Igy p. o. 1772-ben 32 ezred szállásolt Magyarországban .... 1786. nyarán 54 vasas, 17½ dragonyos, 6 chevauxlègers és 8 huszárezred állomásozott az országban.“ (L. Marczali, II. József III. k. 425., 430. l.) Schwartner 40 millió forintra teszi Magyarország hozzájárulását 1809-ben a közös költségekhez. (Id. mű 525. l.) Ezzel szemben 1763. nov. 27-én Mária Teréziának gróf Esterházy kanczellárhoz intézett levelében előfordul az is, hogy „a Magyarországi várak föntartására az örökös tartományokból is adóznak“, de ez akkor már valamely nagyobb összeg nem lehetett.

Mind eme számtételek és adatok eléggé bizonyitják, hogy ha Austria hozzájárult is Magyarország védelméhez, úgy Magyarország sem maradt hátra kötelessége teljesitésében. „De ha a felszabadulást tisztán az ő számlájukra irjuk is és ebből hazánk

terhére egy tartozást állapitunk meg, még akkor sem szabad felejtenünk, hogy ezen tartozása Magyarországnak busásan ki van egyenlitve azon követelésünk által, hogy a XVIII. és XIX. században Magyarország folytonosan az örökös tartományok harczait vivta. Oly harczokat, melyből minden politikai, gazdasági előny nekik jutott, nekünk pedig semmi." (Beöthy, 424. l.) Bármint vegyük a tényeket, egy azonban igaz és ezt Lecher dr. úrnak is jó lenne tudnia, hogy Magyarország valamint a jelenben nem, úgy a multban sem tartatta ki magát Austria által.

* * *

De a most idézettektől eltekintve, még a következő t. czikkelyek is igazolják azt, miként Magyarország s az örökös tartományok a kereskedelemre vonatkozólag is tisztában voltak, hogy azok közöttük bizonyos fokig és mérvben közös érdekű viszonyok, a melyek közül sok tekintetben az érdekek találkozásánál fogva egyértelműleg kell eljárni. Igy pl. ily irányú törvényczikkek az 1622. XVI. De mutuis commerciorum, vicinitatis, et amititiae juribus inter haec Regna et Provincias constante colendis. Az 1659. LIX. t. czikkben Ő, Felsége megigéri, hogy a magyar boroknak Austriába, Morvába és Styriába leendő bevitele iránt a nehány hónap mulva tartandó austriai diaetán az emlitett tartományok rendeivel egyezkedni fog, s azon lesz, hogy a jó szomszédság, kölcsönös barátság tekintetéből e részben az ország rendeinek kedveskedhessék. Az 1662. évi XLII. t. czikkben pedig az ország rendei biztosokat (commissarios deputatos) neveznek ki a maguk részéről, kik az ausztriai rendekkel Ő Felsége közbevetése mellett a magyar borok bevitele tárgyában tanácskozásokba bocsátkozzanak. Az 1681. LXXIX. t. czikkben pedig a következők fordulnak elő a Magyarország és a többi tartományok közti kereskedelmi viszonyokra nézve: „Decernunt quoque Status et Ordines ut liber questu quarumlibet rerum venalium inter Regnum et Provincias suae Majestatis exerceantur." Ide sorolható az 1681. XLV. t. cz. is. Az 1712—15. évi országgyűlésen fölemlitik a kereskedés emelése, különösen a külföldre irányuló szabad kivitel tekintetében az 1681. XLV. t. czikket.

A szorosan vett pénzügyek tekintetében is szükségesnek látták magyar részről az örökös tartományokkal való számos érintkezés folytán némileg az egyértelmű eljárást. A következők

bizonyitják, hogy Magyarország törekedett pénzének belértékét javitani, s azt a szomszédországok jó belértékű pénzeihez hasonlóvá tenni. De ebből Magyarország és Austria közötti osztrák értelmezésű reálunióra egyáltalán nem lehet következtetést vonni. A magyar törvényhozás joga mindenkor kiterjedt a pénzügyek teljességére, inclusive a pénzverésre, — pénzverés ügye tehát a két állam között nem volt, nem lehetett közös ügy, csakis közös érdekű viszony.

Még II. Ulászló alatt keletkezett az 1514. LXVI. t. cz., mely eltiltja Magyarországon mindennemű idegen pénz forgalmát és behozatalát. Már az I. Ferdinánd alatt keletkezett 1547. XXIV., 1548. LI. t. czikkek a német-osztrák pénz behozatalát nem tilalmazzák.

Az 1550. XLVIII. XLIX. t. czikkelyek kivánatosnak mondják, hogy a magyar pénzrendszer a többi Habsburg örökös tartományok pénzrendszereivel kapcsolatba hozassék. Az 1552. XLVII. t. cz. a magyar pénzlábnak a német-osztrák pénzláb szerinti átalakitását sürgeti, úgy azonban, hogy annak megtörténtéig a magyar pénz érvényes marad. Az 1553. XXIII., 1554. XVII., 1554. XXII. t. czikkekben a német-osztrák pénznemek forgalma bővebben van tárgyalva. Az 1555. VIII., 1557. XIV., 1559. XLVI., 1563. LXXIV. t. czikkek a pénzrendszerek közelebb hozását mindinkább elősegitik.

Az 1563. LXXIV. t. cz. meg a következő nagyfontosságú rendelkezést is tartalmazza: „ut pro illo tempore, quo ad proximae sequentem annum, de singulis comitatibus singulae delectae personae convenirent ad reformationem Decreti Hungarici, deputentur certi et idonei viri, qui cum deputandis per sacram Caesaream Majestatem suis Consiliariis conveniant et tractent, quomodo moneta Hungarica conformari possit ad ligam Monetae Imperialis, nunc noviter cudicoeptae.“

Az 1567. XLV. és 1569. XX. t. czikkelyekben eme határozatok szintén föl vannak véve s nem csak mint kivánatosak, hanem mint igen szükséges intézkedések. Az 1567. XLV. t. czikkben arra kérik az ország rendei Ő felségét, hogy találjon módot, hogy a magyar pénz az ország lakosainak kára nélkül Bécsben és más helyeken is fogadtassék el. Mire Ő felsége azt felelte, hogy máskép e részben nem segithet, hanem ha az ország rendei közvégzéssel és törvénynyel beleegyeznek abba, hogy ezentúl Magyarországon is oly pénz veressék, minő jelenleg egész Németországban és Csehországban szokott veretni. Kérik

a rendek Ő Felségét, hogy méltóztassék tanácsosaival ez iránt értekezve, alkalmatos egyéneket rendelni, kik Magyarországban is oly belértékű pénzt veressenek, mely a némettel megegyezzék: de e pénzekre a szokott magyar képek nyomassanak. Az 1608. X. t. czikkben ez fordul elő: „Moneta Hungarica etiam in Vicinis Regnis et Provinciis sine aliquo detremento acceptetur . . . . praesertim cum jam inter haec Regna concordatum, et generalis liga, ac confoederatio instituta est.“

Hogy pedig mindezek nem ephemer alkotások voltak, hogy mindezek a későbbi időre is kihatottak, eléggé igazolják az 1613. XXVIII., 1618. XIX., 1622. LXXVII., 1625. XXXIX., 1630. IX., 1635. LXIX., 1649. XLVII., 1655. LXXX., 1659. LXXII., 1662. XLVIII. t. czikkelyek.

* * *

Volt tehát Magyarország és a többi örökös tartományok közt már az 1687., illetve az 1723-ik évet megelőzőleg kapcsolat és pedig jóval több, mint a fejedelem személye, de e kapcsolatnak rendszere, határai, tárgyai fölismerhetőleg kidomboritva még nem voltak.

„Igenis vannak a Monarchiának közös érdekei, vannak közös viszonyai, mint azokat még az 1848. évi törvények is elismerik s mi részünkről nem jogcsorbitásnak tekintjük, ha Magyarország jövőben törvényes módon a hozzáillő túlnyomó arányban befolyást nyer a Monarchia közös ügyeire, mik eddig nélküle s éppen ezért egyoldalú politikával az egész Monarchia hátrányára s a magyar korona fölségjogainak rövidségével végeztettek. De a közös viszonyok rendezése éppen oly kevéssé igényli Magyarország közjogi állásának föláldozását, mint megtörténhetik közös parlament nélkül, mint ezt Svédország és Norvégia példája tanúsitja — de mint legfényesebben tanúsitja Magyarország Austriával szemközt, háromszáz esztendőn keresztül.“ (Pesti Hirnök 1861. V/4.)

Az újabb viszonyokkal számotvető s az egykorú adatok nagy halmazával rendelkező történetirók már nyiltan kimondják, hogy eleink a XVI., XVII., XVIII-ik századokban: „Tudták, hogy az uralkodó közössége s ama segély következtében, melylyel a magyar honvédelemhez járulnak, az örökös tartományokkal szorosabb kapcsolatba jutottak s közös érdekek és ügyek létesültek közöttök. Azt is tudták, hogy az ily viszonyokkal

valamikép számolniok kell. De már arról halvány fogalmuk sem volt, hogyan érjék el czéljokat s az idegen befolyást hogyan küszöböljék ki legalább onnan, ahol annak semmi jogosultsága nincs. Egyelőre csak felszólaltak, csak tiltakoztak az ország önállóságának teljes kiforgatása ellen. Ez a tiltakozás azután mindig kiáltóbban, keserűbben ismétlődött s minthogy hatástalan maradt, lassanként teljesen megmérgezte a király és a magyarság egymáshoz való viszonyát." (Acsády.) Azután:

„Mig Austria Németország fölött tényleg uralkodott, természetes volt, hogy Magyarországot mindig beolvasztani kivánta. A világuralom hagyományainak árnyéka, melynek birtokában dicsőségét helyezé, bérül megkivánta a belső tespedést; a római császári korona s a hóditás elvén sarkaló birodalom csak a szolgaságnak lehetett dija. Fentartásukra pedig szintén csak ugyanazon eszköz szolgálhatott, melylyel alapjuk lőn megvetve. Austria terjedésének szüntével léte lőn megingatva. Népe alacsony fokán állt a polgárosodásnak, az anyagi erőt imádta s a nyugalmat, mely néha a nagyság tulajdona. De még gyakrabban az elbizott kislelkű önelégültségé" .... („1848." 1867. VI/8.)

Az 1723-ban létrejött uniót oly értelemben, mint az uralkodó személye által is állandóan összetartott közös és kölcsönös védelemre irányuló felbonthatlan kapcsolatot az 1687-iki fiági örökösödést megállapitó törvény nem hozta létre, de amint a dolgok imént vázolt előzményei mutatják, az okvetlen bekövetkezik, ha az 1687. II. és III. t. cz. rendelkezései a körülmények folytán át nem módosulnak a fiág kihalta okából.

A szorosabb és már formulázottabb kapcsolatot tehát Magyarország s az örökös tartományok közt csak az 1723. I., II., III. t. cz. hozta létre, de annak intézkedései voltaképen valamely teljesen újat (a nőági örökösödéstől eltekintve) nem tartalmaznak, hanem egy, az 1526-tól keltezhető s az idők folyamán a viszonyoknak megfelelő módon kifejlett állapotoknak, a történelmi fejlemény félreismerhetlen kivánalmainak adják meg a törvényes sanctiót. „Az örökös tartományok fölötti uralkodásnak, a magyar trónra való igény jogczime gyanánt megállapitásánál egyedül azon indok szerepelt, hogy hazánk megvédésére az örökös tartományok egész ereje készenlétben álljon. A miből természetszerűleg folyt, habár ez csakis 1867-ben a XII. t. czikkben lett világosan törvénybe iktatva, a kölcsönösség a védelmi kötelezettséget illetőleg." (Beöthy 715. l.)

Hogy e szövetkezés nem a véletlen szüleménye s nemcsak az uralkodóház azonosságára terjedt ki, azt a következők minden kétségen kivül helyezik, a melyeknek hatályát, midőn már majdnem két századra menő visszapillantásunk van, az alig múlt, a jelen s főleg a jövő szempontjából félreismernünk nem lehet s a következők az 1722/23. I., II., III., az 1867. XII. t. czikkelyeknek eclatáns indokolását képezik.

Csáky bibornok-érsek, a sanctio pragmatica országgyűlési tárgyalása idején, igy szól III. Károlylyal szemben: „Javasolá ezt fölségednek a trónváltozás idejére is s magából a meghivó levélből is, az ország nagy vigasztalására, kitűnő atyai gondoskodása és mind a belső, mind a külső biztonlét és nyugalom tekintetéből a józan ész. Javasolá a multra, jelenre és jövőre való emlékezés és előrelátás, minő állapotban volt, minő állapotba juthat a viszonyok változandóságával ezen Szent István első királyunk óta annyi szerencsétlenség látogatta ország .... mert ezáltal a legerősebben hiszi és reméli Magyarország, hogy mind a maga, mind Fölséged többi örökös országai és tartományai jólétét előmozdithatja, ha Fölséged és mindkét nemű örökösei kormánya alatt azokkal a tervezett unióba lép.“

1722. július 30-án Nagy István alnádor ezt mondja: „Tekintvén az állapotot és körülményeket, megfontolván minő ellenség a szomszédja, ha csak máshonnan nincs segedelem s biztos pártfogás, ezen annyi szerencsétlenség által megromlott ország nem képes oly nagy hatalom ellen, ha mindjárt a fölvirágzás magas fokára jutna is, a maga erején megvédeni és föntartani magát.“

Ugyanakkor Szluha Ferencz nádori itélőmester a javaslatot a többek közt még igy is indokolja: „Kedvessé fogjuk azt tenni a szomszéd fejedelmek előtt — több külső és belső biztosság és a határos népek barátsága által fölvirágoztatandjuk .... a maradandó nyugalom állandó védurat; a tartós béke az erős, folytonos fegyverben állást, virágzó és jó állapotban tartott sereget .... megkivánja (ez a közös hadsereg létjogosultságát involválja magába). Mert ha érettebben megfontoljuk, kinek a szomszédságában lakunk, mi az ő ereje, mi a mienk, milyen és mekkora mind a kettő katonasága .... mi a kincstár ereje a kettőnél együtt stb. Tele vannak vele az országok évkönyvei .... a külső erő elleni biztonság, a hazai nyugalom .... a szent béke, a nép gyarapodása .... és az egész ország boldogsága

nemcsak óhajtás, hanem valóság lesz. Ezen hazaszeretet bámulatra fogja ragadni a világot, csodálni fogják okosságunkat."

Az ekként fejlődött viszonyokból kifolyólag: „A monarchiának a két egymástól elválhatlan fele közt a pragmatica sanctio által megállapitott heterogen közjogi élet még kényesebbé tette a helyzetet s a megoldást." (L. Hazánk 1858. I. sz. Török János. A terminologia ódon, de a tények megfelelnek a valóságnak.) A most már törvénybe iktatott unioból (az unio nem unificatio, az unio coordinatio és nem subjectio. Pesti Hirnök 1863. 290., 292. sz.) tagadhatlanul eredő viszonyok most már törvényes szabályozást is igényeltek volna, hogy ennek megfelelőleg már kölcsönös intézkedések is történnek, hogy mindennek szükségességét eleink is elismerték, kiderül az a föntebb elősorolt törvényczikkekből, valamint az 1715. LIX. t. czikkből, melynek elvitázhatlan értelme az, hogy elismeri Magyarország, mikép szükséges volna ezen ország s az örökös tartományok közötti viszonyokat felvilágositani a közös ügyek tárgyában. Ezen czélból kivánná, hogy a magyar rendek köréből biztosok küldetnének ki, a kik Ő Felsége által kiküldendő biztosokkal összeülvén, tárgyalnák a politikai, katonai és közgazdászati ügyeket. s munkálataikat a legközelebbi országgyűlés elé terjesztenék. Ezen bizottságok azonban soha nem ültek össze. Ez irány fölismerésére vallanak még az 1723., 1741. évi ismert törekvések. A nagy jelentőségű 1790/91. évi országgyűlés vegyes választmányának hitlevéli operatumában ajánlva van, hogy a Cseh és más szomszéd országokkali szövetség, a bécsi béke és az 1609. XLII. t. cz. szerint (l. föntebb) visszaállittassék s az hiven megtartassék. Látni való tehát, hogy az előbbi századok szövetkezései és e fajta tervei nem tekinthetők üres politikai experimentumoknak, volt azoknak alapjok, volt azoknak czéljok, mit az is mutat, hogy 180 évvel később e viszonyokat megújitani kivánták.

Mind e viszonylatok és tények eléggé hiven tűkrözik vissza azt, hogy Magyarország s az örökös tartományok közt fönforgó összeköttetések nem 1723-ban, nem 1867-ben jöttek létre, történelmi fejlemények ezek, melyeknek megvannak a maguk phasisai. Az 1867. XII. t. cz. már teljesen kifejlett történelmi multra támaszkodik, annak lényege s a fejlődményeknek alapul szolgáló tények közjogunkban nem újak. Az 1867. XII. t. cz. csak e viszonyoknak méltányos s a kölcsönös érdekeket, úgy a körülményeket, a nemzetközi situatiót, de Magyarország mindenkor kifeje-

zett és reservált külön államiságát szem előtt tartó törvényes rendezése.

„Soha a birodalom, egység után törekedve, Magyarország állami létét nem absorbeálhatta és soha Magyarország nem különithette el anyagi s állami érdekeit a birodalomtól és még hazánk s a birodalom között állami tekintetben soha egység nem létezett, addig más tekintetben a legnagyobb közösség, sőt egység fejlődött ki. Kétségtelen, miként azon összeköttetést, mely Magyarország és a birodalom közt fennáll, nem egyedül a fejedelemnek egysége, de annyi anyagi és szellemi érdekeink ugyanazonossága biztositja. Ha valamely viszony ekként századokon át föntartotta magát, ha az annyi hatalmas ellentörekvések daczára ugyanaz maradt és nagy események által rövid időre többször félbeszakasztva, mindig ismét a régi módon helyreállott: akkor biztossággal állithatjuk, hogy azt oly okok tartják fönn, melyek az emberek akaratától függetlenek ....“ (B. Eötvös József, Politikai Hetilap 1865. 2. sz.)

„A belpolitikában is el kell ismerni a bevégzett tényeket. Ily bevégzett tényeket találunk Austria most legközelebbi multjában és ilyen főkép a dualismus, mint azon egyetlen tény, mely iránt kétség nem lehet. A dualismus fejezi ki történelmileg helyesen azon ellentéteket, mely a birodalom két felének politikai helyzetében 1848. előtt létezett. Az államviszonyok ezen különbözősége természetszerűleg fejlődött ki azon viszonyból, hogy azon országok, melyek a fejedelem egysége által egyesültek, a szó szoros értelmében egymástól független két államot képeztek. A dualismus képezi e szerint a birodalom ezentúli fejlődésének történelmileg védhető s államjogilag helyes alapjat és éppen ezért ez képezi egyedül természetes alapját minden állami reformnak s az alkotmányos alakulás történelmi fejlődésének is.“ (Zur Einigung Öesterreichs von O. Bernhard Friedmann. 1866.)

E nagy eszmének, melynek kezdeményei a XV-ik századig nyúlnak vissza, utolsó phasisát, az 1867. év alkotását, Beksits igy jellemzi: „Le formation extérieure et historique de la Monarchie des Habsbourg c'est achevée en 1867. par l'adoption du dualisme. Dés qu'elle eut cette base solide, elle put s'organiser a l'intérieur et se fortifier définitivement.“ (Consolidation intérieure de l'Autriche-Hongrie.)

E most vázolt viszonyok sanctiójakép jogosan mondhatta 1896. jun. 8-án Szilágyi Dezső a koronával szemben: „Mi mind-

ezekben a multból öröklött és a jövőben változatlanul fentartandó alapját látjuk politikánknak. Nem egyszeri megfontolás, nem egy alkotás hozta létre mindezeket; a föllendülés és hanyatlás változatos korszakában folytonosan működő erőknek és súlyos tapasztalások árán elért tanulságoknak eredményei mindezek. Ha azok bármelyikétől időről-időre eltérés történt, a királynak bölcsesége és a nemzetnek nyugodt itélete fölismerte a trónnak és a hazának elválaszthatatlan érdekeit és sorsát, visszatértek ezekre az alapokra." .... „Századok óta egyik félnek sem sikerült a szélső pártok czéljait valósitani, akaratait föltétlenül reáerőszakolni a másikra." (Ost-Deutsche Post 1865. január.)

(L. e kérdések igen tüzetes és beható tárgyalását ily czim alatt: „Egy magyar titkos tanácsosnak 1860. okt. 20-ika után a bécsi kormánynak adott tanácsa." Pesti Napló 1861. V/28.)

II.

A közös ügyek alkotmányos kezelése és ellenőrzésének hiánya s ennek közjogi következményei.

Citius enim emerget veritas e falsitate quam e confusione.

Bacon.

Deák Ferencz 1867. évi márczius hó 28-án kimondhatá, mint históriai fejleményt, hogy: „a közös ügyek nem most születtek, hanem most azok eddigi kezelésének módját, különösen az osztrák tartományoknak alkotmányossága miatt szükséges megváltoztatni."

„Szűkkeblű fölfogásnak tartjuk azt, hogy érdekeink nem a többi tartományok érdekei, háborúink idegenek s nem segitünk egymáson. Ha ez igy van, akkor nincs austriai birodalom, csak egy negativ államkötelék, mely mindössze abból áll, hogy egymást nem bántjuk, ellenségek nem vagyunk, de nem is szövetségesek. Nekünk úgy látszik, mi védtük s védjük az ő érdekeiket; ők a mienket. Ha annyi magyar vér nem áztatta volna Európa valamennyi harcztereit, ma nem léteznék austriai állam. Ha német, cseh, morva nem küzd velünk egész Belgrádig, talán ma is török rongytartomány lenne Magyarország. A cseh, ki Bánátot segité visszaszerezni, nem idegen érdekekért vérzett el .... Austria Magyarország nélkül nem nagyhatalom ...." (Kecskeméthy Aurél 1862.)

Történelmi tény, hogy midőn 1712. julius 7-én az ország főméltóságai a nőági örökösödés felől tanácskoztak s a királyhoz (III. Károly) fölterjesztést intéztek: ebben a következő nagyfontosságú elvek is előfordulnak. 10. p. Miután Magyarország a többi örökös tartományokkal szorosabb kapcsolatba jönne, ezek

pedig a római sz. birodalomhoz tartoznak: határoztassék meg az is, minő viszonyt s összeköttetést akar Ő Felsége megállapitani Magyarország s a többi örökös tartományok között; hogyan lesznek elintézendők a közös ügyek . . . . stb.

Mayláth György 1861. évi augusztus hó 21-én a főrendiházban igy szól: „ily közös ügyek, ily közös érdekek mindig léteztek, arra mutat már őseink gondolkodása is, kik törvények által kivánták biztositani Magyarországnak a közös ügyek elintézésére való befolyását, habár egy igen menthető féltékenység őket mégis elszigeteltségre, mint ezen érdekeknek tisztába hozatalára birta. És ha lehet szerénytelenség nélkül némi hibát tulajdonitani ez eljárásnak, az kétségen kivül abban feküdt, hogy igen sok történt rólunk nélkülünk, a mi velünk vagy talán ellenünk nem történt volna és a minek utóhatása, akár mit tegyünk e részben, magunkat csalódásba ringatni nem szabad — reánk nézve maradandó leend.“

Ghyczy Kálmán (1865. $^{X}/_{1}$) e nagy igazságot következőkép ismerte el: „A Monarchiának Lajthán innen, Lajthán túl levő két fele között azon összeköttetésnél fogva, melyben együtt századok óta éltek, sok kölcsönös viszony és érintkezés fejlődött ki — sok és nagyfontosságú közös érdekeik vannak . . . . a Monarchia két felének még akkor is, ha azokat csak a fejedelem személyének közössége kapcsolja össze, sok és nagy közös kiadásai és terhei vannak . . . .“

Az 1867. év márczius havában lefolyt nagy közjogi viták közben Tisza Kálmán ezt mondja: „A közösen érdeklő viszonyok, ezen lappangó láz, mely századokon keresztül sorvasztá nemzeti testünket, valahára tisztába hozatva, ártalmatlanná tétessék . . . . Meggyőződésem, hogyha a közösen érdeklő viszonyokat tisztán körvonalozni tudjuk, ha meg tudjuk állapitani azoknak kezelési módját, úgy, hogy hazánk törvényes függetlenségét és alkotmányát a mellett sértetlenül megőriztük, nagy szolgálatot tettünk a jövőnek; mert ezen közösen érdeklő viszonyok voltak szerintem főokai azon három századnál tovább, hol titokban, hol nyiltan hazánk fönnállása és alkotmányunk ellen intézett törekvéseknek, melyek miatt elődeink az ország lételének föntartására, az alkotmányon ejtett sérelmek orvoslására voltak kénytelenek forditani azon erőt, mely hazánk virágzását lett volna hivatva előmozditani.“

Arneth, az ismert osztrák történetiró 1865. őszén az alsó austriai tartomány-gyűlésen arra utal, hogy a Monarchia közös

ügyeinek közös elintézése már a szatmári béke óta történeti tény. Ennek igazságát elvitatni nagyon bajos, a hiba csak ott van, hogy a közös ügyek alakulási és fejlődési folyamata a magyar közjog integritását hátrányosan befolyásolta. A történelmi folyamatból származó tények fölismerése s annak összhangzásba hozása a magyar közjoggal indokolta az 1867. XII. t. cz. 1., 2., 3. §-ai, de különösen a 4. és 5. §-ok megalkotását.

Gróf Andrássy Gyula (1869. $^{I}/_{14}$.) pedig igy nyilatkozott: „Magyarországnak mindig voltak közös ügyei az összes Monarchiával; a külömbség csak az, hogy 1867. előtt mások intézték ezeket nálunk nélkül és ellenünkre, most pedig mi intézzük közösen azokkal, a kiket illett. Ha valakinek jobban tetszik az előbbi állapot, az izlés dolga."

Az Ost-Deutsche Post 1865. márczius hóban ezt irja: „Ha Magyarország azzal, hogy államjogainak létezését a törvényekkel kimutatni képes, már megnyerhetné az alkotmányos élet helyreállitását, ezen állapotot az 1861. évi két fölirattal s a Lustkandl ellen intézett röpirattal rég előidézhette volna. Azonban a magyar államjog mellett az „élet" oly követelményeket fejtett ki, miket összhangzásba kell hozni a Monarchia alkotmányos jövőjével. Az élet hozta létre azon ügyeket, melyek Austria és Magyarország között közösek. Ez okból a magyar kérdés abból áll, hogy határoztassanak meg a közös ügyek s jelöltessék ki azok közös tárgyalásának módja."

Azon ügyek tehát, melyek a közös viszonyból származtak, eddig is közös ügyek valának, csakhogy tárgyalások történt más alakban. Ő felsége örökös tartományai régebben nem birtak alkotmánynyal, az ő érdekeiket irányunkban is a fejedelem képviselte: midőn tehát azon ügyeket, melyek a közös viszonyokra vonatkoznak, a magyar országgyűlés a magyar királylyal tárgyalta, ugyanazon magyar király, mint egyszersmind azon országoknak fejedelme, figyelembe vette azok érdekeit is és ő képviselte azok részéről e tárgyalásoknál a közösséget. (Hasonlón fejti e tényeket Szilágyi Dezső 1893. évi október 12-én tartott beszédében.)

Tekintsünk tehát végig az országgyűlési föliratokon és királyválaszokon, sok helyütt föltaláljuk világos nyomát annak, hogy a magyar király az ország valamely kivánatának megtagadásánál egyenesen örökös tartományainak érdekeire hivatkozott, melyeket ő képviselt. „E közös ügyek 1848-ig semmi zavart nem okoz-

tak, hazánk önállását és függetlenségét távolról sem érinték, azon egyszerű okból, mert a birodalom másik felében az absolutismus uralkodott. A közös érdekek elintézése akkor könnyű volt; mert a mennyiben hazai törvényeink az intézkedés jogát nem ruházták a koronára, a fejedelem tisztába hozta azokat az ország rendeivel, s a magyar király s a magyar országgyűlés közös megállapodását azután az osztrák fejedelem, mint az osztrák tartományok absolut ura, ezekre egyszerűen reá parancsolá. (Horváth Boldizsár 1865. okt. 1.)

Bizonyos, hogy első látszatra a kiváló jogász államférfinak igaza van, de az alább adandó részletekből ki fog derülni, hogy eme törvényben nem szabályozott, de létező közös ügyek miatt 1867-ig Magyarország államisága s független helyzete minden lépten-nyomon mily súlyos csorbát szenvedett: elég utalnom a mult századok gravamenjeire, melyek legnagyobbrészt e tárgyak körül mozognak. Ideális állapotja ez az osztrák publicistikának, melynek álláspontját az „Österr. Zeitung“ a következőkben mutatja be: „A régi magyar intézmények nem voltak egybeférhetlenek az összes állam eszméjével. Az 1848. évi törvények azonban kitörnek a régi kerékvágásból. A közös ügyek korábban, mind a Lajthán innen, mind túl, az uralkodó kezében összpontosultak. Ő rendelkezett minden tartomány jövedelmével belátása szerint és kormánya nem tartozott számolni. A hadsereg egészen minden felelősség nélkül gestiója alá volt helyezve.“ (1865. april.)

Széchenyi fölfogása e tekintetben jobban megfelel a magyar közjog követelményeinek és ennek 1859-ben (szept. hó) az akkori osztrák ministeriumhoz intézett emlékiratában kifejezést is ad; — szerinte: „minden nehézségek Magyarország martius előtti viszonylatai körül az összállamhoz, mint tudva van, azon sajátságos viszonyból származtak, melyben a magyar koronához tartozó országok alkotmányos formákat nyertek, — mig a kormányzat a monarchia többi részeiben absolut volt. Magyarország alkotmányos állásának megvolt a maga jogalapja és ez okból kérdésbe nem vonathatott. De ép igy félreismerhetetlenek voltak azon nehézségek is, melyeknek az összállam kormányára nézve ezen különleges állásból származniok kellett.“ Széchenyi pedig ezen axiomát nem 1859-ben állitotta föl, hanem már az 1825/27. évi országgyűlés alatt igy ir: „Egy olyan országnak az alkotmánya, mely más absolut uralom alatti országokkal áll összeköttetésben, mindig veszélyben forog és csakis válságos és háborús időkben

tartható fenn. Ha a béke hosszabb időn át biztositva van, úgy a szomszédországok, melyeknek alkotmányuk nincsen, eszközül engedik magukat fölhasználtatni az alkotmányos, tehát boldogabb ország ellen, s az uralkodó maga is végre tűrhetetlennek fogja találni ezt az állapotot, hogy mig az egyik országban kényekedve szerint tehet a mit akar, a másikban minden lépten-nyomon ellenmodásokra és akadályokra találjon." Széchenyi nagyon is tisztában volt a történelem philosophiájával.

Tény tehát az, hogy Magyarország elismerte a védelmi kötelességet és tudvalevő, hogy Magyarország soha sem késett Ő felsége monarchiáját bármely megtámadás ellen megvédeni, még akkor is, midőn az ellenség nyiltan kijelentette, hogy a háborút nem Magyarország ellen kivánja folytatni, mint p. o. 1741-ben a bajor választó fejedelem, továbbá 1809-ben, midőn I. Napoleon ily tartalmú proclamatiójának semminemű eredménye nem lőn.

Somsich Pál irja 1850-ben: „Ihr Abfall (t. i. a magyaroké) von der Kaiserin, eben so wie der im Jahre 1809. hätte ihnen eine sondergestellte Selbstständigkeit geboten: sie haben aber nie darnach gesucht, janicht einmal das Gebotene angenommen, denn eben so sehr als sie eifersüchtig auf ihre in so vielen Verträgen beurkundete, und in der pragmatische Sanction eidlich festgestellte Grundrechte sind — so sehr an ihrer so oft zuletzt durch die Gesetze des Jahres 1790/91. garantierten politischen Selbstständigkeit festhielten: eben so treu hingen sie, ihrem Könige an, und, fern von allen Sondergelüsten, erfüllten sie redlich alle ihre Pflichten, die in denselben verbrieften Urkunden eingetragen sind, welche auch ihre Grundrechte feststellten"....

„A magyar, ki Győrtől Párisig, Olasz és Németországban harczolt a francziák ellen, nem idegen érdekért harczolt; ha I. Napoleon eltörli Austriát, ha a keleti és nyugoti caesarismus erfurti terve létrejő (1808.), hol van ma Magyarország, kitől követelné alkotmányát, a pragmatica sanctio kétoldalú szerződésének teljesitését." (Kecskeméthy Aurél 1862.)

Magyarország tehát megvédte a trónt, megvédte azon országokat, megvédte nem csupán nagylelkűségből, hanem azon kölcsönösségnél fogva, melynél fogva Magyarország azokat, viszont azok minket a török háborúkban megvédeni tartoztak. Magyarország teljesitette a mit kötelességének hitt és abból áll ez a kölcsönös kötelezettség.

„Magyarország, mind dynasticus érzelemből, mind pedig a pragmatica sanctio, amaz alapszerződés iránti hűségből, melyet egész Európa szentesitett (de nem tartott meg) .... Magyarország kikiáltotta Pozsonyban, hogy életét és vérét kész áldozni királyáért, igéretét tettekkel beváltotta. A mit Magyarország fölajánlott, önkéntesen adta. Igaz, hogy szerződés kötelezte a monarchia védelmére, de a mit tett, egy függetlennek kötelességteljesitése és nem egy szolga vontatott engedelmessége." (Visszaemlékezés 1741-re. Pesti Napló 1866. $^{V}/_{4}$.)

A nemzet még mindig kész volt a két birodalom közös érdekeinek védelmére kelni, de épen ezért a nemzetnek tudni kell, hová viheti őtet a közös ügyek egyesitési hajója? A közös ügyek kerete nagyon tág, a belőle támasztható kötelmek határvonala ki nem számitható. (Hon 1865. $^{XI}/_{11}$.) Tagadni nem lehet, miként a pragmatica sanctióban a közbiztosság volt az uralkodó eszme, de Magyarország közbiztossága, mert az 1723. I., II. t. czikkeknek azon §-aiban, melyekben az elfogadás indokai emlittetnek, minden sorban közjogunk ezen átalakitásából országunkra háramló előnyök emeltetnek ki. (Hon 1866. $^{X}/_{23}$.) .... E szó: védelem, a törvényben elő nem fordul; de nem lehet ugyanis képzelni két olyan országot, mely ugyanazon államfő kormánya alatt él, hogy kültámadás esetében egymás védelmére ne keljen föl és ha ettől vonakodának, mindenkor lenne a közös fejedelemnek annyi hatása, hogy ily esetben országai egymást gyámolitsák. E mellett föl nem tehető Magyarországról, hogy midőn veszély idejében az örökös tartományok segélyére számitott külső erő ellen is, azon előnyt, mely reá ezen, az örökösödésnek századokra kiható folytonosságából háramlott, maga részéről viszonozni ne szándékozott volna. Ily segélyt, ha a többi ország veszélyben forgott, megadni saját érdekében is állott, mert ha ezt elmulasztja, a másik részről hasonló közönyösséget várhatott. (Hon 1866. $^{X}/_{24}$.)

Az eddig látottakból tehát kellőleg kiderül az, hogy az 1723. I., II., III. t. czikkek által az oszthatatlan és elválaszthatatlan együttbirtoklás, melynek czélja nem lehet más, mint a kül- és belbéke szilárditása, sarkalatos közjogi elvvé lőn. 1723-ban az akkori adott viszonyok közt a rendek, — mint köztudomású. nem rajtok mult, — pusztán a principiumnál állapodtak meg, elismerték a közös védelem szükségességét, de annak természetes consequentiáit nem vonták le. De későbbi törvényeink is

egész 1867-ig nem jutottak el eddig, hanem előző törvényeink ösvényén haladva, ismételve kimondották az országnak, beleértve annak kormányszékeinek függetlenségét (1723. II., 1741. VIII., 1790. X.); e mellett azonban nem állapitották meg azon terheket és kötelezettségeket, melyeket az ország a pragmatica sanctio által elvitázhatlanul magára vállalt, nem irták körül azon eljárást, mely ezen tekintetben követendő volna. Minthogy pedig e viszonyoknak valahogy mégis elintéztetniök kellett, a szükség kényszere teremtett magának az alkotmány keretein kivül oly viszonyokat és közegeket, melyek ez ügyeket elintézték, vagyis mint tudjuk, ezeket alkotmányunkon kivül álló hatóságok kezelték, kiknek működése annál veszélyesebb volt, mivel a közös és szorosan vett magyar ügyek között a határvonalok szabatosan körülirva nem lévén, a hatalom terjeszkedési vágyánál fogva ez utóbbiakat is befolyásolták.

Léteztek Magyarországnak a politikai kormányzatra, az igazságügyre (ennek daczára a magyar állam honosait főleg állitólagos politikai bűnökért Austriában fogták perbe, a mi ellen már az 1536. XLI. t. cz. óvást emel, mely törvény hatályát azután az 1622. II., 1638. I., 1659. I. és az 1681. X. t. czikkelyek újból föntartják), a pénzügyre külön országos testületei, de mivel az országgyűlések hatásköre főleg a pénz- és hadügyek tekintetében szabatosan körülirva nem volt, továbbá, hogy nem volt meg a kormány-felelősség: az idegen befolyás nemcsak a közösség jellegével biró tárgyakra, hanem tisztán belügyi kérdésekre is érvényesül. Bár függetlennek ismerik törvényeink kormányszékeinket, mégis III. Károly idejében ott ül a helytartó-tanács ülésein egy német tanácsos, mint biztosa a császári kormánynak. Mária Terézia azonban az 1741. évi országgyűlés idején elmozditá a helytartótanács ülésein ellenőrködő német biztost. A m. kir. kamara függetlensége pedig egyáltalán nem volt elérhető.

„Az egész cancellaria nem volt semmi más, mint az osztrák hatóságoknak, a Hofkriegsrathnak, a cancellariának és kamarának expositurája. Utasitásait az osztrák cancellaria állapitja meg, az osztrák kamara rendeleteit ő expediálja. Minden actióban, a mely a magyar alkotmány integritása ellen irányoztatik, ő kénytelen vinni a vezérszerepet.“ (Beöthy 740. l.)

„A kormány gépezete egyébiránt semmiképen nem felelt meg az újkor kivánalmainak; a közigazgatás a helytartótanácsé lett volna, de ez nem birt sem elég szellemi erővel, sem oly

kezdeményezési joggal, hogy a mindennapi slendriánon túl bármit is elrendelhessen. Nevezetesebb kérdések a cancellariához mentek föl, de itt sem intéztettek el végképen, mert az államtanácsé volt a döntő befolyás, mely a Fölség aláirására hatott. A kezdeményezés ily viszonyok közt csak a koronától eredhetett volna. A pénzügyek kezelésénél szintén oly hosszú volt az eljárás: a magyar kamara előkészitette a fontosabb ügyeket, az imperialis kamara tette a javaslatokat, ez állami tanács adta a döntő véleményt, mely csakis ily hosszú létrán jutott a fölség elé.... A nádort csak néha kérdezték meg, de ez is csak véleményt mondhatott; szóval nem volt sehol helye a kezdeményezésnek, sőt a collegialis rendszer még ennek lehetőségét is egészen kizárta." (Pulszky Ferencz, Életem és korom I. k. 180. l.)

Az 1723-tól 1848-ig terjedő epochának közjogi és alkotmányi hátterét a következőkben lehet bemutatni. Ezek szerint: „III. Károly relative jobb királyaink közé tartozott. Mária Terézia pedig valamennyi Habsburg közül legtöbb jóakarattal, sőt valódi előszeretettel viseltetett a magyar nemzet iránt. És daczára a pragmatica sanctio biztositásainak, daczára III. Károly meglehetős, Mária Terézia jó egyéniségének, az előbbi állapotok rögtön megújultak. Magyarország önállása és minden jogai naponként megtámadtattak, törvényei naponként megszegettek; s hogy a XVII-ik század szabadságharczai meg nem újultak, annak oka csak a nemzet gyöngeségében rejlett. A hiba magában a pragmatica sanctióban keresendő. A pragmatica sanctio elismerte a közös uralkodót. Magyarországnak volt alkotmánya, voltak törvényei, melyek a királyi jogokat korlátozták. De e korlátozások oly csekélyek, oly határozatlanok voltak, épen a legfontosabb ügyekben, hogy ma már nem felelnének meg az alkotmányosság eszméjének. Rengeteg jogai voltak a királynak, — a jura reservatákhoz csak hatalom kellett, hogy absolutismussá dagadjanak." (Toldy István.)

Megjegyzem itt — a jura reservatákat emlitve, — hogy a király kormányzati jogait a régebbi közjog elvei szerint felosztják reservált és comitialis jogokra, a szerint, a mint a király ezen jogokat egyedül intézi, vagy gyakorlásuknál az ország-rendek hozzájárulásához van kötve. A reservált vagy föntartott jogok féle elnevezés mai napság azonban már nem alkalmazható, mert a király minden kormányzati cselekményéhez, habár azok nem is igénylik az országgyűlés hozzájárulását, az 1848. III. t. cz. értel-

mében a felelős miniszteri ellenjegyzés szükséges. (L. Magyar királyság közjoga czimű művem 186. l.)

„A magyar közjog eredetileg föntartott jogokat nem ismer, téves azon hit, mely ennek kiindulási pontjául Werbőczy H. K. I. R. 11. fejezetét tekinti, mert ez nem jus-reservatumról beszél, hanem arról, hogy a legfőbb kegyuri jogot királyaink a maguk számára megszerezték. Werbőczyből a jura reservaták tanát alig lehet kimagyarázni, hisz ő volt az, ki az átruházott jogok rendszerét, a magyar alkotmány e sarkalatos tételét megállapitotta. A corpus jurisban az 1715. LXXIV., az 1723. LXX. törvényczikkelyekben előfordul igenis a föntartás, de ezek a seminariumok, convictusok és collegiumok, kegyes alapitványok felügyeletére, tehát egyszerűen az állami souverainitásból folyó jogok gyakorlatára vonatkoznak. A német államjogi elmélet káros viszszahatással volt a magyar közjog fejlődésére, ez az elmélet a királyságot önálló, ősi jogforrás gyanánt állitotta föl, melynek kinyilatkoztatásszerű hatalmai vannak a souverainitás, a törvényhozás és biráskodás körül. A germán és ennek kapcsán a frank norman királyság valóban birt is ily hatalmakkal, a magyar királyság sohasem. És mégis forgalomba került nálunk az a tarthatatlan tétel, hogy a korona nálunk is birt, vagy bir oly jogokkal, melyek a nemzet jogai fölött állanak, ezektől különböznek, ezeket paralysálják. Igy támadt a jura reservaták hamis tana, mely a nemzeti jogokra káros hatással volt." (Beksits véleménye.)

A királyi jogok körvonala közjogunkban, habár általán véve elég világos, még sem volt mindenütt pontosan és határozottan kijelölve, honnan azután széltől maradt némi vitás tér, a melyben folyvást becsapások és visszatorlások történtek, mig végre százados tusák után kétségtelen és állandó határjelek állittattak föl (1848. és 1867-ben), de mig ez meg nem történt, a mi középkorias alkotmányunk a király személyes hatáskörét sokban korlátozta ugyan, de sokban osztatlan hagyta kezében. A törvényhozásnak elvben joga volt mindenre törvényt alkotni. De némelyekre nem alkotott. S a fölségjogoknak hagyott réseken csúsztak be a sérelmek, — de másrészt megfelel ez a XVI., XVII-ik századbeli alkotmányjogi fölfogásnak, hiszen a XVII-ik század tán legalkotmányosabb érzületű állambölcsésze, Locke, a következőkben irja meg a királyi praerogativák jogosultságát és azt oly természetű jogositványnak állitja, mely a közérdek szem-

pontjából fölhatalmaz törvény nélkül is, sőt annak ellenére cselekedni. E fölfogás gyakorlati kivitele azután a magyar alkotmányosságnak is határozottan kárára vált.

Az ismert conservativ-aulicus iró, gr. Mayláth János e kérdésre nézve igy ir: „In Bezug auf die Verfassung, und Verwaltungsrechte des Königs ergibt sich aber die Schwierigkeit, dass die ungarische Verfassung in vielen Fällen keine bestimmten Gesetze hat, und so ist es gekommen das häufige Streit zwischen den Anhängern der Regierung und die Opposition entstanden ist. Die ersteren glaubten die Regierung zu vielen Schritten berechtigt, während die Opposition hierin Uebergriffe der Regierung sah. Die ersteren wollten die Regierung erkräftigen, während die anderen trachteten den Komitaten grössere Rechte zu verschaffen. Bei einer auf historischem Boden erwachsenen Verfassung konnte dies kaum anders sein." (Magyar tört. IV. k. 290. l.)

Igy p. o. Cziráky szerint (Conspect. Jur. publ. 578. §.) a vám kétségtelen a fejedelem joga s jövedelme is az övé, ő rendelkezik szabadon a vám kezeléséről is, az országgyűlés, ha sérelmesnek tartja a király intézkedéseit, vagy czélszerűbb intézkedést tart szükségesnek, a vámügyet tárgyalásai körébe vonhatja stb. Lustkandl ismert tendentiosus fölfogását a jura reserváták alkotmányellenes tételeivel egész természetesen támogathatja.

A föntartott jogok a 67-es bizottságban is szóba kerültek (II. ülés, 1866. $^{I}/_{29}$.), ugyanis a régi fölfogás hive, Zsedényi Ede, ezt mondá: „A fejedelem 1848-ban több kétségtelen fejedelmi jogait megosztotta az országgyűléssel, igy a reservált királyi jogokat, melyeket törvényesen birt, átruházta az országgyűlésre és törvényhozásra." (Felkiáltások balról: Tagadjuk!) Nyáry Pál erre igy felelt: „Csodálja, hogy nem látom át, hogy a királyi jogok az 1848-iki törvények által megcsorbittattak s azok a nemzetnek esvén nyereményül, ez kárpótlást igényel. Valóban e kijelentés először gondolkodóba ejtett, miután nem találtam egyetlen fejedelmi jogot is megcsorbitva; de csakhamar észrevettem, hogy megcsonkitásnak tán azt tartja, hogy 1848. után már oly jogoknak is felelősség mellett kellene kezeltetniök, melyek az előtt e nélkül voltak kezelve." Tisza Kálmán pedig igy felelt: „Azon törvények ugyan új nyereményeket nem adtak a nemzetnek, azon törvényekben Ő Felsége oly jogokat, melyeket az előtt törvényesen birt, nem osztott meg az országgal; hanem azon törvényekben az ország, természetesen Ő Felsége beleegyezésével,

azon jogait — a melyeket az előtt az ország törvényesen birt, hanem Ő Felsége gyakorolt a törvények mellőzésével — biztositotta."

Az 1848-at megelőző alkotmányi állapotok megismerése tekintetében, a jura reservaták tágabb tárgyalását e helyütt nem mellőzhettem, minden lépten-nyomon újabb gravamennek kiindulási pontja s egy helytelenül alakult jogrendszernek basisa.

„A midőn tehát a pragmatica sanctio a közös uralkodónak meghagyta a tömérdek előjogokat, nem volt-e természetes, hogy a közös uralkodóban a magyar király s lajtántúli fejedelem, ezen pusztán személyének föntartott jogokat, közösen gyakorolja? S mert Lajthán túl korlátlan hatalma volt, nem volt-e természetes, hogy az absolutizmus a Lajthán innen is érvényesiteni akarta magát. A pragmatica sanctio tehát tettleg nemcsak közösséget, hanem egységet szült éppen a legfontosabb ügyekben. Ünnepélyesen biztositá Magyarország önállását .... de mit használhatott a jogi biztositás a hatalom ellenében. A hiba tehát abban rejlett, hogy a pragmatica sanctio midőn hazánk önállását biztositá, oly hatalmat hagyott a közös uralkodó kezében, melylyel szemben hazánk önállása illusoriussá vált. A pragmatica sanctio az alkotmánynak oly elméletét állitá föl, melyet a gyakorlatban önmaga tett lehetetlenné .... Ha a pragmatica sanctio e helyett megszoritotta volna a királyi jogokat s egy felelős kormány kezébe adtà volna a végrehajtó hatalmat: akkor másként lett volna. De nem tehetünk szemrehányást az 1723-iki államférfiaknak. Akkor, midőn az egész szárazföldön a XIV. Lajos által hatalmának tetőpontjára emelkedett absolutismus uralkodott, elég nagy munka volt ennyit is megőrizniök. Az alkotmányosságnak már eszméje is ellentétben állt a kor irányával s akkori politikusaink, midőn legalább formáit az alkotmánynak fentartották, körülményeikhez képest, eleget tettek kötelességüknek." (Toldy István czikke. „1848." 1867. III/27.)

A most vázolt irányzatnak végczélzata más nem is lehetett, minthogy a legfontosabb államteendők a magyar hatóságok törvényes hatásköre és illetősége alól kivonassanak és azok a Bécsben székelő császári központi hatóságokra ruháztassanak, ez irány csökkenté folyton a m. kir. udvari kanczellária, helytartótanács és kamara önállóságát, összeköttetésbe hozattak ezek az osztrák miniszterekből álló, u. n. konferenc-tanácscsal és a status-tanácscsal, mely Kaunitz gr. javaslatára 1760-ban lőn szer-

vezve, főleg a czélból, hogy az egyes tartományok kormányszékei ez által ellenőriztessenek s bennök az egész monarchia kormányhatóságaira nézve nagyobb egyenlőséget állapitson meg. „Az államtanácsnak 1760-ban lett fölállitásáig a monarchia országai, az erőszakos beavatkozás eseteit kivéve, önállóan fejlődhettek, most az „összbirodalom“ eszméje nyer rendkivüli hatáskörrel felruházott közeget.“ (Marczali.)

Bizonyos csak az, hogy most már az ekként keletkezett Staatsrath az államminiszterium mellett döntő befolyást gyakorolt Magyarország ügyeire. Nem szükség arra utalnom, hogy a „Staatsrath“ nem magyar közjogi intézmény, a magyar közjogirók azt systematice mellőzik. Mindjárt 1760-ban a Staatsrath hatásköre nem terjed ki Magyarországra, de néhány év multán foglalkozik magyar ügyekkel, sőt tanácskozik a m. kir. udvari kanczellária előterjesztései fölött. Igy p. o. Mária Terézia nem mellőzte ugyan a nemzeti kormány törvényes organumait, ő rendesen mindig a kanczellária és helytartótanács útján hirdette ki rendeleteit, de a magyar kormányügyek fontosabbjait épúgy a konferenc- és statustanács elejébe vitte ő, mint a monarchia másik államáét. II. József reformműveletei a Staatsrath közreműködésével jönnek létre. I. Ferencz újra szervezi a Staatsrathot; a szervezet 4-ik §-ában világosan benne van, hogy a tanács hatásköre Magyarországra is kiterjed. És ez mind az 1790/91. X. t. cz. alkotása után jő létre. Az 1801-ben megszűntetett Staatsrathot újra szervezik 1814-ben, hatáskörébe újra bevonják Magyarországot, alá vannak rendelve neki a magyar és erdélyi kanczelláriák is.

Ezen statustanácsra mondá Kossuth 1848. évi márcz. hó 3-án: „A statustanács, mely a monarchia közös ügyeit intézi s hazánk belügyeibe is, törvénytelenül bár, de túlnyomó befolyást gyakorol, mind elemeiben, mind szerkezetében, mind irányában alkotmányellenes természetű.“

Az előrebocsátottakból s a későbben még kifejtendőkből okulva, méltán fölvehetjük b. Kemény Zsigmonddal a kérdést: „Volt-e az 1848-iki törvények keletkezéséig egész kiterjedésében foganatositva a dualismus?“ (Ma úgy vethetjük föl a kérdést, hogy az 1867. XII. t. cz. megalkotásáig?) „Senki sem fog „igennel“ válaszolni. Mindenki bir közállapotainkról annyi ismerettel, hogy belássa, miként a márczius előtti napokban a hires X-ik t. cz. kötelezettsége a leglényegesebb pontokban irott malaszt

volt és sem a helytartótanács, vagy ha akarjátok: az udvari kanczellária, sem a kamara, sőt némi tekintetben még a birói hatalom is nem vala oly önálló és független, hogy teremein kivül ne leltek volna a körébe tartozó kérdések megoldást."

B. Eötvös József mondja: „Az ország függetlenségének két föltétele van. Az első, hogy mindarról, a mi csak az országot illeti, csak az ország határozzon; a második, hogy mindenben, a miben a nemzet közreműködése kivántatik, a nemzet befolyást gyakoroljon." (1867. III/21.)

A nemzet pedig a közös ügyek tekintetében 1848., illetve 1867-ig az országgyűlésen sem gyakorolhatá tényleg azon befolyást, melyet függetlensége a kormányzat önálló vazetése iránt részére biztositani látszott, mert tudnivaló az is, irja Grünwald, hogy az országgyűlések megnyitásakor előterjesztetni szokott királyi propositiók Bécsben készülnek a Hofkriegsrath, a bécsi udvari kamara, a Staatsrath s az osztrák miniszterium véleménye alapján s a kanczelláriának vajmi csekély része van tartalmuk megállapitásában s inkább kiadója, mint szerzője e fontos államiratnak. A rendek fölterjesztéseiben foglalt követelésekről és javaslatokról is ugyanazon osztrák hátcságok véleménye alapján határoz a fejedelem, mindez pedig homlokegyenest áll az 1723. évi törvényekkel szervi összefüggésben levő 1790/91. X. t. czikkel, főleg pedig a kül-, had- és pénzügyek tárgyában. „. . . . laquelle consistait a gouverner les „provinces hereditaires" suivant un règime d'absolutisme plus ou moins eclairé, tandis que la Hongrie etait considéré comme une province autonome ayant des affaires intérieurs distinctes de celles de l'Autriche promptement dite tan que ce système traditionel fut en vigueur, la monarchie des Habsbourg put se passer d'administration de grande envergure. Les diétes hongroises, où se prononçaient de nombreux et pompeux discours, devenaient peu à peu des types particuliers et interessants d'assemblèes politiques, mais n'exercaient aucune influence ni sur les affaires de la monarchie ni sur celles de l'Europe." (Beksits, Consolid. intérieure de l'Autriche-Hongrie.)

Ez állapotokra, t. i. annak osztrák fölfogására, mi a jelenre is kihat, irja Bidermann: „In der Wiener Regierungskreisen hätte man das Zustandekommen eines echten Schutz und Trutzbundes zwischen den verschiedenen Bestandtheilen der Monarachie aus Anlass der Pragmatischen Sanction zwar freudig begrüsst; doch glaubte man dort dessen nicht gerade zu

bedürfen. Schon bei der Errichtung der sogenannten Bancalität im Jahre 1715. wurden die zum Unterhalte des stehenden Heeres und der Centralstellen bestimmten „Militär-und Cameral-Gefälle“ einschliesslich der ungarischen, als gemeinsame Einkünfte behandelt, demgemäss durch Centralorgane verwaltet, oder doch bald nachher durch solche controlirt und förmliche Staatsvoranschläge ausgearbeitet, in welche die ungarischen Länder einbezogen waren. Der gemeinsame Monarch verfügte über das mit jenen Einkünften angeworbene und bezahlte Militär, als oberster Kriegsherr. Auch die Landwehren der einzelnen Länder gehorchten zur Kriegszeit willigst den Befehlen, welche der gemeinsame Monarch, sodann als Träger der Gesammtstaatsgewalt ertheilte. Wozu wäre also unter solchen Umständen ein Schutz und Trutzbund der gedachten Art erst noch nöthig gewesen? Sei dem jedoch wie immer: dass ein solcher durch die Annahme der Pragmatischen Sanction nicht geschlossen wurde, ist gewiss. Wenn die ungarische Deák-Partei im Jahre 1866. das Gegentheil behauptete und diese Ansicht durch das sog. Ausgleichsgesetz vom Jahre 1867. gewissermassen besiegelte, so hat dies als authentische Interpretation der Gesinnung, womit der ungarische Landtag (!?) seiner Zeit die Pragmatische Sanction annahm, eine auf die Beurtheilung der ganzen ungarischen Geschichte seit dem Jahre 1723. rückwirkende Bedeutung.“ (Entst. u. Bedeut. d. Prag.-Santion. Zeitschrift für das Privat- und öff. Recht. 1875. II. 225. l.)

„Hiába keresünk a magyar király tanácsosai közt magyart (III. Károly utolsó éveiben). Nádor, Pálffy Miklósnak 1732-ben történt elhunyta óta, nem volt. Különben a bécsi miniszteriumban megrögzött hagyomány szinte szentesitette a magyarok kizárását az ügyek vezetéséből. E tendentia oly világos, annyira sértő, hogy még a leghivebb, a legaulicusabb főurainkat is panaszos vádra fakasztja, p. o. 1737-ben Pálffy Jánost az országbirót.“ (Marczali, Mária Terézia életrajza. 33. l.)

Még jobban kidomboritja ezt a fölfogást s e tényeket egy, 1861-ben Deák első föliratára osztrák szellemben iratott franczia mű (La Hongrie et le Droit public autrichien), a melynek 35-ik lapján a következők olvashatók: „ainsi, un ambassadeur vénitien rendant compte de la constitution de l’Autriche, dans une relation écrite en 1793. nous fournit le passage suivant qui est de la plus haute importance pour la question de l’union perso-

nelle: "Quandó nella conferenza di Stato si trattano affari risquardanti il regno di Boemia o quello d'Ungheria, sogliono respettivamente chiamarsi i due Gran cancellieri cioe il Conte Kollovrat per il primo e il Conte Carlo Pálffy per il secondo."

Or, il est évident que cette forme de délibération en conférences communes constitue un argument important en faveur de l'unité constitutive du gouvernement autrichien."

* * *

Nem érdektelen az előre bocsátottak után e három fontos kormányzati ágnak áttekintése, főleg azon szempontból, hogy mint állottak az idevonatkozó elvek a törvényekben, mint vélekedett arról az országgyűlés, hogy intézték el azt tőlünk idegen s törvényeinkben nem recipiált, csak hallgatag tűrt, idegen hatóságok. Jobban mondva nem csupán ezekből támadtak az égető sérelmek, hanem belügyeinkből is, melyeknek vezetésében a bécsi kormány sokat tett „közös ügygyé", mi ma teljességgel nem az.

Nem szabadván a következőknél feledni, hogy: „a Monarchia két állama közt tényleg mégis létező közös ügyek az uralkodó kezébe voltak letéve. A fölségjogok oly kiszélesitést nyertek, minővel parlamentáris államban nem birhatnak. E fölségjogokban volt concentrálva nemcsak a hadügy és külügy, hanem a pénzügy és kereskedelemügy is. A hadsereg dolgában a pozsonyi dietának semmi beavatkozása nem volt. Az újonczokat akkor is megszavazta, mint megszavazza most. De jelenleg a delegatió által ellenőrzi a hadügy egész területét, alkotmányos hatáskörébe vonta a hadsereg költségeit. A külügy pedig éppen kivül esett a pozsonyi rendek láthatárán. Ezt egészen az uralkodó intézte fölségjogánál fogva. Soha egyetlen külügyi kérdés a magyar országgyűlés vitájába bele nem vonatott, soha egyetlen diplomatiai okmány, békekötés a magyar dieta elé nem terjesztetett .... A pénzügy szinte közös volt: a fölségjog elnyelte azt is. A kereskedelmi ügy, daczára a külön vámterületnek, nem külömben. Avagy mikor kötött Magyarország egyetlen hatalommal kereskedelmi szerződést, melyik törvényünkbe van az beleiktatva? Mindez elsőrangú alkotmányos jogokat a fölségjog czimén el lehetett venni a rendi alkotmánynyal biró Magyarországtól s fennállhatott papiroson a personal unio." (L. Beksits G., Kemény Zsigmond II. kiad. 265. l.)

(L. Fényes Elek ily czimű művét: „Párhuzam egyfelöl a magyar korona országai, másfelől az austriai korona-országok közt területi, népességi, had- és pénzügyi tekintetben.“ Akad. Statist. és nemzetgazd. közlemények 1867. III. k. 245. l.)

I. A külügy. Erre nézve a magyar közjog elvei szerint a következők állanak: vannak hazánkban is olyan fejedelmi jogok, miket magára a király személyére ruházott az alkotmány. Ilyen fejedelmi joga a magyar királynak, miszerint a külhatalmak iránti viszonyokat, vagyis a külügyeket legmagasabb királyi hatalmával intézi. (1622. XX. 1. §., 1625. XII., 1728. IX. 2. §.) Ezen jog Magyarországra nézve feltétlenül a magyar királyt illeti.

„A külügy egész lényegénél fogva, még szigorúan rendi államban is, mennyire az államfő praerogativájához tartozik, legjobban bizonyitja Lengyelország. Lengyelország nem is királyság, hanem respublica. De a respublicának sehol nincs követje, csak a király személyének.“ (Marczali, II. József I. k. 327. l.) De mivel a magyar király egyszersmind az austriai örökös tartományoknak is fejedelme, természetes, hogy ezt mind Magyarországon, mind az örökös tartományokra nézve ugyanazon fejedelem gyakorolja, a ki mind ezelőtt az örökös tartományoknak absolut uralkodója, ezeket a külviszonyokban is absolut hatalommal képviselte ugyan, de egy személyben Magyarország alkotmányos királya is levén, Magyarország külviszonyait is repraesentálta, de ezen jogának gyakorlatában absolut hatalommal nem járhatott el. (L. hasonló tárgyú czikkem a „Jog“ 1898. évi 39. számában.)

Ez lett volna a magyar közjog álláspontja, de Deák Ferencz utal arra, hogy absolut dynastiáknak külpolitikája is gyakran más irányú, mint a szabad népeké; azoknál a terjeszkedés, a birtokszerzés vágya sokkal nagyobb, mint emezeknél: mert a népek viselik azon háborúk terheit, melyek e vágynak következései. Austriának is voltak olyan háborúi, melyek terjeszkedési vágy következései valának. (1867. XII/14.) Toldy István pedig azt irja: „Magyarország a XVIII. század kezdetén megszűnik .... e kor háborúi nem Magyarország, hanem a dynastia háborúi, melyekben Magyarország úgy vett részt, mint a többi örökös tartományok, — csak azon különbséggel, hogy a magyar adók egy ötödét a diaeta szavazta meg s a magyar újonczokat az országgyűlés engedményezi. Miután pedig a külviszonyok terén diplomatiai úton úgy, mint a hadügyekben irányadó trón par excellence nyugati politikát űzött, a monarchia kültörténelme nem is

gyakorol más hatást Magyarországra, minthogy vérébe és pénzébe kerül.

.... A tizenhetedik században az uralkodóház részben hazánk harczait vivta az ozmán ellen, a tizennyolczadikban pedig nemzetünk áldozott a szorosan vett dynastikus háborúkért, az körülbelöl a pragmatica sanctio után lépett életbe, mint történetünk állandó jelensége. Egy osztrák vezérkari kapitány (Otto Berndt, Die Zahl im Kriege) munkájához egy térképet csatolt, mely megjelöli Európa mappáján azon pontokat, a hol osztrák, illetve magyar csapatok jártak. Sicilia és Spanyolország narancsligeteitől kezdve Oroszország jeges torlaszaihoz egyrészt, másrészt azon kietlen partokig, melyeket a balti tenger hullámverése csapkod, mindenütt magyar vérnek kellett patakonként omlania, oly háborúkban és oly érdekekért, a melyekre jól mondja Deák Ferencz, hogy azok idegen érdekek, idegen háborúk. (L. Beöthy 723. l.)

Külügyi állásunkra nézve tehát, összehasonlitva az 1867. előtt és után ismert állapotokat, bátran elmondhatjuk Garnier Pagéssel: „il me semble que l'influence extérieure d'une nation dépend de ses institutions.“ (1867. III/15.)

Az új aera elején már Bartal György utalt arra, hogy: „a német szövetség kötelékeiből kibontakozott Austriának külérdekei saját hazánkéival teljesen azonosak.“ (1866. III/22.)

Kossuth 1849. április 14-én tartott beszédjébe beleszövé: „Nekünk el kell foglalnunk Európában azon állást, hogy valahányszor az európai nemzetek hatalmának képviselői nem saját ügyük, hanem Európa ügyei felett akarnak intézkedni, rólunk nélkülünk senki ne intézkedjék, hanem szavunk legyen azon kapcsolatnak kérdésében, mely köztünk és a civilizált Európa többi népei között fönnáll s melyet a jognak, méltányosságnak és barátságos békének alapján a civilizáczió előmozditásával összekötve, fentartani legforróbban óhajtunk.“ Ez akkor s az az alkalommal választott eszközökkel nem sikerült.

Tisza Kálmán azonban az új epochában 1896. junius 25-én ezt mondhatta: „Hazánk ma, ha szinte az Osztrák-Magyar Monarchia másik államával való törvényes összeköttetésében is, de mint magyar állam számit Európában.“ Ezek után ma már nem lehet igy irni, hogy „az európai közjog nem ismer Magyarországot, csak austriai birodalmat és ebben Magyarország helyzetét tisztán belügyi kérdésnek tekinti.“ (Bécsi Hiradó 1865. ápril hó.)

„Midőn ez a dualismus létrejött, Magyarország elkezdett egyszerre szerepelni a nemzetközi jogviszonyokban. Ott volt a királynak, az uralkodónak a czime, ott voltak a követségek, a consulátusok czimei, a tengerészeti lobogó, de legkivált a nemzetközi szerződések s ezek vitték be a magyar közjogot a nemzetközi jogviszonyok szövetébe." (Beksits Gusztáv 1891. II/18.)

„A külpolitikát a magyar nemzet bátran tekintheti fölségjognak s aggodalom nélkül bizhatja az uralkodóra. Mert még akkor is, ha az alkotmány nem biztositaná, hogy az uralkodó ezt a fölségjogot csakis alkotmányosan, vagyis alkotmányos tényezők ellenőrzése mellett gyakorolhatja: még akkor is egészen nyugodt lehetne a magyar nemzet az iránt, hogy az uralkodó a magyar nemzet életérdekeivel ellenkező külpolitikát nem csinálhat. Nyugodt lehet nem csak azért, mert egy ilyen külpolitika már az elején megtörne a magyar nemzet ellentmondásán, de nyugodt lehet azért, mert egy ilyen külpolitikát az uralkodóház önfentartási ösztöne sem engedhetne meg. A Habsburg-ház önfentartási ösztöne sem alapithatja a külpolitikát másra, mint egyrészről a magyar területi integritás megvédésére, másfelől a magyar állam politikai egységének megszilárditására. Mert csak a magyar állam politikai egysége garantirozhatja a közös hadsereg katonai egységét, mely nélkül viszont semmiféle külpolitika nem birhatna erővel s tekintélylyel. És valamint a Habsburgok kettős monarchiájának csak egy politikailag egységes monarchiája van, s ez a magyar: épen úgy a Habsburg-háznak is ugyanazok a természetes ellenségei, a kik a magyar területi integritásnak és a magyar állam politikai egységének sem jó barátai. Ezért bizhatja Magyarország a külpolitikát bátran az uralkodóra, mert a trón érdekében más külpolitikát nem lehet csinálni, mint csak magyar érdekű külpolitikát." (Ifj. Ábrányi Kornél választóihoz, 1896. szeptember 21-én.)

Ez a helyzet mai tiszta képe.

A külügyek körüli fölségjogok, mint a hadüzenés és békekötés joga, nemzetközi szerződések kötésének joga, a követküldés és az elfogadási jog tehát a királyt illeti, azonban a nemzet nemcsak általánosan folyt be a külügyek gyakorlásánál, hanem hogy annak minden egyes részleténél is érvényesité befolyását. A hadüzenés és békekötés jogára nézve nem kivánja az auctoritás principium megszoritását, hanem azt igen is megkivánja, hogy az emlitett két fölségjog a pragmatica sanctio szellemében

a magyar tanácsosokkal egyetértőleg gyakoroltassék. (Gr. Forgách Miklós: Ab optimo principe candida postulata.) Kiderül mindez a következőkből. A hadüzenés joga gyakorlása tekintetében az 1608. k. e. II., 1613. V., 1618. II. 1. §., 1622. II. 19. §., 1659. I. 14. §-ok határozottan kimondják: „Ne Rex sine praescitu et consensu regni ullum vel bellum moveat, vel militem extraneum introducat", mely törvényes praecautelák benfoglaltatnak II. és III. Ferdinánd, úgy első Leopold koronázási diplomájában. A békekötés jogának gyakorlatára vonatkozólag az 1536. I., 1553. III., 1622. II. 19. §., 1659. I. 14. §., 1681. IV., 1715. LXV. azt határozzák: „Ut pacem vel tractatum cum turcis Rex absque consilio Hungarorum non ineat"; az 1546. IV.: „ut hoc in negotio Hungaros adhibeat."

Ennek daczára sem a vasvári békénél (sérelmet szenvedett a magyar országos törvények egy fontos czikke, mely mindig és csak azelőtt két évvel is megújittatott s melynek értelmében minden Magyarországra vonatkozó alkudozás és szerződés magyar biztosok által volt folytatandó és megkötendő. Salamon Ferencz), sem az 1699-ben kötött karlovitzi békénél, sem az 1718-ban létrejött passarowitzi békénél (szó volt arról is, irja Marczali, hogy a magyar törvények értelmében, magyar követek is lesznek ott jelen. Meg is volt már állapitva, hogy b. Sándor Gáspár és Antolcsics horvát főharminczados legyenek a követek. De elútazásuk késett, nem volt ki őket költséggel ellássa és végre, a conferentia javaslatára, június 25-én elhatározta a császár, hogy nem ad nekik megbizást. Magyarország e követelése úgyis jogosulatlan, hisz a karlovitzi békekötésben sem vett részt magyar meghatalmazott. Igy vonja maga után a törvény egyik mellőzése a másikat), sem az emlékezetes 1739-ben kötött belgrádi békénél magyarok nincsenek jelen, sőt amabban, t. i. a karlovitzi békénél, Magyarország s magyar király helyett csak császárról s császári birtokokról van emlités.

„Száztizennyolcz év óta létezik a király és nemzet közös akaratával alkotott, a királyoktól esküvel pecsételt és többször megújitott törvény: hogy midőn akár békéről, akár fegyverszünetről kell határozni, a királyi fölség a magyarok tanácsával éljen; maga Leopold is, midőn a trónra emeltetett, hitlevelében egyebek közt azt is fogadta: hogy valahányszor Magyarország ügyeiről kellend határozni, azokban mindig a magyarok tanácsával fog végezni. És ha nem volna is ilyféle törvény, mi igazsá-

gosabb, minthogy jogaikról, szabadságaikról, országukról s magukról nálok nélkül semmi se végeztessék." (Korneli pragm. hist. Hung. 327. l.)

A zsitvatoroki sikon (1606.) a magyar király s a szultán, mint egyenrangú felek tárgyaltak egymással. Szerződésük teljesen egyenrangúaknak ismerte el őket a jövőre is, sőt fölmentette a magyar királyt az adófizetés megalázó kötelezettségétől (Acsády). Az országgyűlés megbizottai ekkor Thurzó György, Istvánffy Miklós, Batthyány Ferencz és Erdődy Kristóf voltak. Az 1790/91. LXV. t. cz. értelmében a sistovi béke megkötésénél a német követtel egyenjogú magyar követ volt Esterházy Ferencz. A nagyméltóságú helytartótanácsnak a párisi békét az államminiszter, illetőleg kanczellár kegyesen „bloss zur Wissenschaft" leküldte. A helytartótanács megköszönte. (1814.)

Ez állapotokkal szemben gondoljunk csak az 1878-ban tartott berlini kongresszusra, hol az Osztrák-Magyar monarchia képviseletében két magyar főúr, gróf Andrássy Gyula, akkori közös külügyminister és gróf Károlyi Alajos nagykövet voltak jelen. Köztudomású, hogy a berlini szerződést a magyar országgyűlés, mint 1879. VIII. t. czikket törvénybe iktatta . . . . stb. — mind eme tények a nagyon is megváltozott politikai constellatiókat eléggé bizonyitják.

A nemzetközi szerződések tekintetében számos országos törvényünk azt tanúsitja, hogy eme szerződések a szomszédos államok és népekkel a rendek közben jövetele mellett, majd országgyűlésen kötöttek, p. o. 1582. LVI., 1587. VI., 1595. LX., 1608. II., 1622. II., 1647. V. Az 1593. évi pozsonyi országgyűlésnek előterjesztik az 1589-ben III. Zsigmond lengyel királylyal kötött béke-szerződést. Majd országgyűlésen kivül köttetnek, mint p. o. a bécsi békekötés. De emez, a királytól saját személyében kötött szerződések a legközelebbi országgyűlés elé terjesztettek beczikkelyezés végett; p. o. 1595. LVI., 1608. k. e. II., 1647. V. és XX. A követküldési jog és egyéb diplomacziai érintkezések terén már régebb törvényeket is találunk, p. o. 1485. VII., melynek rendelkezése értelmében a külkövetekkeli tárgyalás az esetre, ha a király akadályozva lenne, a nádort illeti. Az ország idevonatkozó részvételét igazolják, főleg a török birodalommali diplomatiai viszonyára, az 1655. L. 3. §., 1618. XXXVII. 1. §., 1630. XXIX., XXXVI., 1635. XXVII., XXVIII., 1638. II., 1647. LXXIV., 1649. VII, 1613. XXV., 1659. VIII., XIV., 1622.

IV., 1681. IV., 1715. XLI., 1723. CIV., 1741. XI., 1791. XVII. Sőt arra is van praecedens, hogy a követeket az országgyűléseken nevezték ki, s utasitásaikat majd a királytól (1609. LXVIII. 8. §.), majd a rendektől (1613. XLIII.), majd az ország nádorától (1655. XVII.) nyerték. Egynémelyiknek az országgyűlés még útiköltségeinek megtéritését is biztositja. (1557. V., 1593. XIII.)

Az 1790/91. évi országgyűlésen a törökkeli békekötés alkalmából gróf Zichy Károly országbiró igy szólott: „Ideje már, hogy a nemzet javára vigyázó szemmel tekintsünk. Előbbi példák mutatják nyomát annak, hogy az ország utasitást adjon a részéről küldött követeknek, s úgy vélem, hogy ezen céljától az ország rendeinek távozni nem fogok, ha az Ő Felsége követével egyenlő hatalommal küldendő magyar követnek utasitását a következő három czikkelybe foglalom: 1. A magyar követ semminemű feltételre, mely Ő Felsége vagy a nemzet dicsőségével ellenkeznék, a békességszerzés alkalmatosságával reá ne álljon. 2. A magyar korona jussairól semmi szin alatt le ne mondjon. 3. Azon legyen, hogy a melyek által a kereskedés segittethetik, megnyerje."

„Eme kivánságok annál jogosultabbak voltak, mert az 1620. táján rendszeresitett császári udvari osztrák cancellaria a külügyekre nézve döntő befolyást nyer, s a török udvarhoz intézett expeditiókat az udvari haditanács végzi. A német császár hatalma csökkenésével mindinkább háttérbe szorul a németbirodalmi érdek is, s a külügyek vezetésének a súlypontja a bécsi cancellariára esik. A magyar nádort ugyan megkérdezik, de csak tanácsot adhat, a fölségjogokat pedig a király külső vonatkozásaiban nem a magyar cancellaria, nem a nádor tanácsa útján gyakorolja." (Thallóczy, id. mű 185. l.)

Századunk első felében szokássá lőn, hogy a katona ujonczok megajánlásánál a magyar országgyűlés elvárta, hogy a küldolgok a fönforgó körülmények szerint vele közöltessenek és csak azon fölvilágositások után bocsátkozik a megajánlás kérdésének tárgyalásaiba. (1830. VI., 1840. II.)

Az 1723. évi törvények megalkotása után számos törvényünk nyilvánitja a nemzet akaratát, hogy a külügyek tárgyalásaiból a magyarok se zárassanak ki, s külföldi követségekre magyarok is alkalmaztassanak. (1723. CIV., 1741. XI., 1790. XVII.) Különösen fontos az 1741. XI. t. cz., melyben az foglaltatik, hogy Ő Felsége a statusministeriumban is fog magyaro-

kat alkalmazni. Régi óhajtása volt Magyarországnak, hogy az egész monarchia ügyeinek vezetésére is gyakoroljon befolyást. Ezt most, midőn tényleg Magyarország vezetett, midőn magyarok voltak a királynő vezérei és tanácsosai, nem lehetett megtagadni. Ezt a kérdést az 1741. évi július 4-iki országgyűlésben tárgyalták a rendek. Jeszenák Pál azt követelte, hogy a titkos tanácsban mindig vegyen részt két magyar zászlós úr. Fekete György somogyi követ ehhez hozzá tette, hogy köznemeseket is be kell oda venni, hisz azok kiváltsága egyenlő a mágnásokéval. (L. Kollinovichnál, 263. l.) Az ország ezen törvény által csak azt akarta elérni, hogy a külügyek tárgyalásában, illetőleg a külügyek fölötti tanácskozásokban korábbi törvényeink szerint magyarok is részt vegyenek; mivel pedig a külügyek a statusministeriumban tárgyaltattak, s Ő Felsége annak meghallgatásával intezte a külügyi dolgokat, az ország rendei csak e czélból kivánták, hogy oda magyar tagok is neveztessenek.

Ezen törvényjavaslat tárgyalása alkalmával a főrendek 1740. aug. 2-iki ülésökben vitatták, hogy a királyné titkosabb tanácsában magyarok is arányos számmal üljenek, a monarchia közös ügyeinek igazságosabb, az egészre nézve czélszerűbb és üdvösebb igazgatása végett. Ez alkalommal ifj. Esterházy Ferencz főlovászmester úgy szólott: „Gyalázatára válnék Magyarországnak, ha mindamellett is, hogy valamennyi örökös országok közt az első helyet foglalja el, a fejedelem tanácsában annyi joggal s befolyással még se birna, mint más csekélyebb tartományok.“ Berényi Tamás gróf ugyanekkor igy nyilatkozik: „De miért is záratnának ki a fejedelem titkosabb tanácsából a magyarok? A német ministerek statustudományát, ügyességét nem lehet ugyan kétségbe vonni, de vajjon nem lehetnének-e hozzájuk hasonlók, vagy őket még felül is múlók a magyarok, ha oda bebocsáttatván, az ügykezelésben magoknak kellő tapasztalást szerezhetnének?“ .... „Sürgetnünk kell tehát, mi hazánkat szoros igazsággal megilleti.“ II. Leopold 1790. júl. 30-án kelt leiratában biztositja az országgyűlést, mikép a nemzetnek a külügyekre való befolyhatására vonatkozó jogait respectálni fogja. (Acta Comit. 73. 1790.) Az 1790. XVII. t.-cz., mely az imént emlitett törvényt újra megerősitvén, azt mondja, hogy Ő Felsége magához a statusministeriumhoz is fog magyarokat alkalmazni, s oly rendeléseket teend, miszerint azok, kik a magyarok közül külkövetségre kivánnak alkalmaztatni, magukat az állam titkos cancellariájában

kiképezhessék. Az ország tehát csak azt akarta, hogy a külügyek tárgyalásánál a magyaroknak is legyen befolyásuk, vagyis: „externa cum influxu etiam Hungarorum pertractentur." Kétségtelen, hogy a teljes függetlenség gyakorlati keresztülvitele nem valósitható meg a nélkül, hogy Magyarország saját hatóságai által ne intézkedhessék nemzetközi ügyekben is. Erre nézve a cancellaria a következő elméletet állitja fel: (l. cabineti levéltár 1790. nov. 25. 3673. sz.) „Azok a törvények, melyeket a XVI. és XVII-ik században hoztak a béke és háború jogát illetőleg, már nem hajthatók végre betűszerinti értelemben. Azért nem, mert az 1723-iki pragmatica sanctio, az által, hogy megállapitotta a magyar birodalomnak elválaszthatatlanságát a német örökös tartományoktól, egyúttal egyesitette a magyar korona országainak érdekeit emezekével, annyira, hogy ez ügyeket csakis egy központból lehessen vezetni." Ha pedig Magyarországnak nincs külön külügye, érdekét legjobban úgy oltalmazhatja meg, ha befolyását gyakorolja a közös kormánynál is, az akkor úgynevezett államministeriumnál. Ezért rendelte el az 1741. XI. t. cz., hogy a király magyarokat is vegyen be az államministeriumba. A király megigéri, hogy a törvényt végrehajtja és a követségekben is alkalmaz arra való magyarokat. A belső ügyeket a magyarok magok végezzék, a külügyekre pedig gyakoroljanak befolyást. A török békét illetőleg megerősittetnek a régi törvények. (M. O. T. VIII. k. 525. l.)

Ez volt a helyzet hű képe az 1790/91. XVII. t. cz. megalkotásakor. Azonban nincs nyoma annak, hogy akár 1723-ban, akár 1741-ben, akár 1790/91-ben, mikor a rendek bátran mertek sokat kivánni a maguk részére, külön dicasteriumot a külügyekre, vagy külügyministeriumot nem kivántak. Nem pedig, mivel az uralkodó személyes jogának nézték a béke és háború kérdésének eldöntését.

Br. Eötvös József 1861-ben igy szól: „a magyar országgyűlések a szatmári békétől kezdve 1848-ig csakis belügyekkel foglalkoztak, melyek ha magukban véve fontosak lehettek, de semmi befolyást nem gyakoroltak Európa helyzetére." „Magyar pénz és vér nem egyszer hagyott nyomokat a világtörténelemben, de a magyar politika, a magyar állam akarata ily mértében az utolsó századokban nem volt képes érvényesülni. Hosszú idő eltelte után először lett a nagy átalakulásoknak egyik irányadó tényezője", (ifj. gróf Andrássy Gyula műve az 1867. évi kiegye-

zésről, 203. l.), — melyek Európa jelenére és jövőjére tagadhatatlanul befolyást gyakorolnak, p. o. a hármas szövetség.

Magyarország 1792-től 1800. végéig többet adott a franczia háborúkra 200,000 újonczнál és 30 millió forintnál, a rendes hadiadón kivül, azonfelül 1805., 1807., 1808., 1813/15. közt óriási, egész nagyságukban meg sem becsülhető vér- és pénzáldozatokat hozott, mindezek daczára Magyarországot (mint a Mária Terézia alatti békekötéseknél), úgy most a bécsi, aacheni, laibachi, veronai stb. kongresszusokon megjelenni nem látjuk, pedig a bécsi kongresszus, az elszakasztott magyar tengerpart és horvát részeket illetőleg, közelebbről is érdekelte Magyarországot. A „Les puissances, qui ont signè le traitè“ stb. 121. czikkben, 1815. jun. hó 9-én, az illetők aláirásával szentesitett nagy horderejű bécsi egyezményben Magyarországról s ennek királyáról csak egy árva szó sem fordul elő. A 6089 □-mértföldnyi magyar királyságnak egy szemernyivel sincs nagyobb befolyása, mint a 93 □-mértföld Silesiának és sokkal kevesebb volt, mint a 943 □-mértföld Csehországnak, melynek nagyurai legalább a korona tanácsában ülhettek.

„A külügyeket, irja Thallóczy, a császári cancellaria kezelte 1720. óta annyiban rendszeresebben, mert két cancellarja közül az első a ház és az állam ügyeit, a külügyeket vitte, a második a belügyeket, de a hatóság azért kapcsolatos hivatalt repraesentált. Csak episod-szerű jelentősége van tehát az 1715. XLI. t. czikknek, mely a régi portalis képviseltetésre vonatkozó óhajt ismétli. Jelentősebb közjogi szempontból az 1741. XI. t.-cz., melynek 2. §-a már a fölségjogokban is, nevezetesen az udvari kezelés alatt állókra is (in augusta quoque áula sua, in his quae concessa Sibi Suprema Potestate dependent) érvényesülését óhajtja a magyar tanácsosoknak. A királynő azonban még a megpróbáltatásnak ez évében sem tért el a gyakorlattól. Teljhatalommal járt el, a mennyiben a külügyi vezetésben különálló hatóságot szervezett 1742-ben ($^{II}/_{14.}$), elválasztotta azt az osztrák udvari cancellariától. Igy alakult meg a Haus-, Hof-, und Staatskanzlei, élén az államcancellárral, aki egyfelől az uralkodóház belső ügyeinek volt ügyvivője, másfelől a külügyeket vezette, minden alkotmányos befolyástól függetlenül. Ily módon a császár és király a külügyek tekintetében az őt megillető jogokat a XVIII-ik század óta, ellenére a pragmatica sanctiónak, 1790. X. t. czikknek tényleg senkinek sem felelős udvari hivatala útján

gyakorolta. Nem osztrák, nem német, nem közös volt a vezetés, hanem maga a személyesen kormányzó fejedelem volt a politika intézője: a ki ezután jónak látta a haza ügyeinek gondozását is arra a Staatskanzleira bizni, mely a külpolitikában az ő fejedelmi akaratának egyszerű organuma volt. Megtörtént gyakran, hogy (1740.—1848.) a monarchia szorongatott helyzetében a nádort, sőt magyarokat is meghallgatnak külügyi kérdésekben, külügyi szolgálatban Mária Terézia óta magyarokat is alkalmaznak, de semmi lépés nem történt arra nézve, hogy a külügyek vezetésébe a magyar törvény szerint független magyar állam hatóságai útján befolyást gyakoroljon. Képzelhető sem vala, hogy a Bécsben hivataloskodó, a magyar állam szervezetkörén kivül eső statuscancellar a magyar diaetának felelősséggel tartozzék, az osztrák tartományokban pedig nem is volt kinek felelni. A dolgok fejlődésének e rendje szerint csak uralkodójának, a császárnak és királynak felelt." (Id. m. 186. l.) Beksits Gusztáv is utal erre a helyzetre, mondván a képviselőházban (1891. II/18.): „Magyarország, tessék végig nézni a jelen és mult századok összes történelmét, úgy szerepelt rendesen a nemzetközi jogviszonyokban, — mint Austriának tartománya."

„A külviszonyokra nézve majdnem közönyösen viseltettünk, mert tudtuk, hogy valamint mi ezen viszonyokra befolyást nem gyakorolhatunk, úgy ez irányban nem vállalhatunk magunkra semmi felelősséget" mondá br. Eötvös József (1867. decz. 17.) és pedig teljesen jogosultan. Majd igy folytatja gondolatmenetét: „Igaz, hogy midőn az előbbi időkben a 4 millió 600 és nehány ezer forintra menő hadi adót megszavaztuk, azt nem a delegatióban, hanem a magyar országgyűlésen tettük: de tagadom, hogy azon időben, midőn a külügyekre a magyar törvényhozásnak se direct, se indirect befolyása nem volt, midőn az összes kereskedelmi ügyek elhatározására követelt jogunk csak abban állott, hogy országgyűlésről-országgyűlésre sérelmeket halmoztunk föl, hogy akkor a magyar törvényhozás a pénzzel és vérrel inkább rendelkezett volna, mint most."

Igen jól tudták mindezt a kiegyezést előkészitő 67-es és 15-ös bizottságok tagjai, ép ezért, sem egyik, sem másik bizottságban alig volt vita a külügyekről, sőt az ellenzéki Nyári Pál, midőn értesült, hogy lesznek osztrák és magyar követek és consulok, örvendve jelenté ki, hogy ez sok ellentét élét letöri, mely most szúró, aggasztó érzést okoz sokak kebelében s az enyém-

ben is. (L. A magyar szent korona fölségjogai. Pesti Hirnök 1864. 2. sz. a hadügy, 5. sz. a külügyek tekintetében. 1864. 2. sz. Országgyűlési adatok a hadügyet illetőleg.)

* * *

II. A hadügy. (L. „Ügyvédek Lapja“ 1897. 41., 42. számaiban e tárgyú czikkemet). Monarchiai államalkat mellett a hadügy körüli jogok, még alkotmányos államokban is, az ország uralkodójának egyik leglényegesebb jogát alkotják, bár ezen jogai gyakorlatában nem önkényszerűleg, hanem alkotmányos korlátok megtartása mellett jár el; úgy van és volt ez Magyarországon is; a katonai és hadügyi tárgyak körüli intézkedés a király jogához tartozott mindig, de arra mindenkor változott körülmények között változott mód szerint a nemzet befolyást gyakorolt, illetve a hadügy körüli alkotmányos teendők az országgyűlés hatáskörébe tartoznak.

A mint idővel változott és fejlett a védelmi rendszer, mindinkább szükségessé vált, hogy annak eszközei fölött az ország tanácskozzék és határozzon, szóval a katonaügy mindinkább tárgya lőn a törvényhozásnak. Történt ez már az állandó katonaság behozatala előtt is, a mennyiben szaporodni kezdett a királyi seregek száma, s annak erősitésére gyakran személyes fölkelés helyett majd pénzt adtak az ország lakosai, hogy azon a király katonákat fogadjon, majd magok fogadtak zsoldosokat, kiknek zsoldját országgyűlésileg megállapitották, s az erre szükséges összeget időnként, az akkor fennálló adózási kulcs szerint kivetették. Igy p. o. 1537., 1542., 1547., 1552., 1578., 1595., 1597., 1600. és 1662-ik évben; nagyobb szükség esetén a személyes fölkelést is elrendelték.

Hogy pedig az országgyűlés hatásköre az ország védelmére, annak eszközeire, a katonaságra is mindenkor kiterjedett, ezt törvényeink szakadatlan sora is igazolja, úgy p. o. 1596. XXV., 1598. XVI., 1599. VI., XIX., 1600. III., 1603. V., 1608. k. e. II., 1618. II., 1625. XXIV., 1630. XXXVII., 1655. III., IX., XIX.

A szatmári béke után nem létezik magyar nemzeti hadsereg, de ez előzőleg sem igen volt, a mi a következőkből is kiderül. Az 1593. évi országgyűlés kész volt 6000 lovas és 3000 gyalogosból álló mezei hadat kiállitani s eltartani. Azonban Mátyás

főherczeg környezete, különösen pedig a hadi tanácsosok, az ajánlat alatt veszedelmet véltek, azt mondották, hogy az ajánlattal külön magyar hadsereget akarnak állitani, a mi pedig meg nem engedhető. (Acsády.)

A kölcsönös bizalmatlanság tette lehetetlenné Zrinyi Miklós tervét a XVII-ik század közepén egy föláIlitandó magyar hadsereg tárgyában. „A császár tarthatott tőle, hogy eme sereg, kizárólag a rendek parancsai alatt, hatalmát fenyegetné; a rendek azon aggódtak, hogy eme sereg a végrehajtó hatalom kezében új fegyverré válik az alkotmányos és vallásos szabadság ellen. (Salamon Ferencz.)

Ily körülmények közt tehát önálló magyar hadseregről szó sem lehetett, s igy történik, hogy a XVII-ik század folyamán a magyar csapatok, később már a magyar ezredek harczolnak a Rajnánál, a Pónál és Sileziában és Mária Terézia trónjának támogatásában nagy, világtörténelmi szerepet játszott ismét a magyar katonaság .... de nemzeti seregről szó nem lehetett .... A régi magyar status nem birt soha teljes kifejlésre jutni a polgári osztály hiánya vagy elcsenevészedése miatt, úgy a hadsereg is a polgárságnak megfelelő fegyvernemeknek, a tüzérség- és gyalogságnak gyöngeségében sinlődött.

Hüppe irja a lengyel hadügyi állapotokról, hogy a nemes ember lealázónak és megbecstelenitőnek tartotta, ha nem lóháton jelent meg. Franz Constantin pedig úgy nyilatkozik: „A lengyel nemesi birodalomnak el kellett buknia, mert irreguláris lovasságánál soha sem jutott előbbre, mert ha a lengyelek derék tüzérséggel és gyalogsággal birtak volna, nem lehetett volna felosztani ....“

Szószerint ezt panaszolja II. Rákóczy Ferencz is emlékirataiban, hol a többiek közt ezt is irja: .... „a nemesség mindig megvetette a gyalogsági szolgálatot .... a nemesség szégyennek tartotta a talpasok sorába állani .... mindössze arra használtatott a gyalogság, hogy a kastélyok és palánkok kapuit őrizzék velük . . . a gyalogszolgálat soha sem volt a nemesség inyére, s megvettetés tárgyává lett merő tudatlanságból ....“

A katonailag, úgy mint társadalmilag csonka Magyarország nem őrizhette meg teljes épségben államiságát. A mit a magyar nemesség megteremteni nem birt, létrehozta azt a királyság. Ez volt Magyarország szerencséje bizonyos fokig, t. i. a fejlődő s hatalomban gyarapodó királyság 1723. után, e nélkül Magyar-

ország osztotta volna Lengyelország sorsát, — mert: „A nemesség előtt semmi sem lehetett ellenszenvesebb, mint e szócska: „Subordinatió,“ — a hadkötelesség teljesitése nemsokára zsoldos hadseregre hárult. Csakhogy adó nélkül nincs katonaság és megfelelő hadsereg nélkül nincs függetlenség, sem külbiztonság. Ez volt Lengyelország! Az individualismus kimélése kedvéért a lengyel köztársaság kénytelen volt a világeseményektől visszavonulni, ezért a világtörténelem kereke könyörtelenül átgázolt fölötte.“ (Hüppe.) Katonai hegemoniájában rejlik a királyság politikai túlsúlyának titka. És valamint a büszke magyar korona most már csak egyike volt azon számos koronáknak, melyek a Habsburgok homlokát ékesiték, úgy a magyar katonaság ragyogó multjával és fényes tulajdonságaival csak egyike lett a szervezett nagy császári hadsereg alkotó részének. (1715. VIII. t. cz.) Mint olyan lépett be ismét a nagy európai államok küzdelmeibe. (Marczali nyomán.)

Megváltozván egész Európában a védelmi rendszer, a fölkelések és az egyes főurak bandérialis seregei helyébe általában mindenütt a rendes, állandó katonaság lépett. Az 1715. VIII. t. czikkben kimondják az ország rendei, hogy csupán banderiális seregekkel és nemesi fölkeléssel nem lehetvén az országot elegendőleg megvédeni, erősebb, állandó rendes katonaságot kell tartani, mely zsold nélkül fönn nem állhat, zsoldot pedig adó nélkül nem lehet megszerezni.

Belátták ezt már a rendek II. Lajos korában is, hogy nemesi közfelkeléssel az országot a török ellen megvédelmezni nem lehetséges, de már akkor későn látták be, hogy milyen hiba és szerencsétlenség volt Mátyás katonai intézményeit megsemmisiteni; új kisérletek tétettek állandó zsoldos sereg létesitésére. Az akkori magyar királyság, mint részben szegény, mezőgazdaságot űző állam, nem volt képes a nagy állandó hadsereghez megkivántató összegeket és embereket előteremteni, hanem mint hadrendszerének alapjára, a nemesi fölkelő seregre volt utalva. Azonban a honvédelem e formája már a XVI-ik században mély és gyógyithatlan romlásnak indult. „Unter den schwachen Jagellonen sank jedoch der kriegerische Geist in Ungarn, Prälaten wie Magnaten erfanden unaufhörlich neue Mittel, um sich der Kriegspflichten auserledigen: auf Rechnung dieses Verfalls ist die furchtbare Niederlage bei Mohács zu schreiben.“ (Luschin.)

Ugyanakkor t. i. az ország már a XVII. és XVIII-ik száza-

dok hadviselési és szervezeti systemáját tekintve is kizárólag nemesi insurrectióval nem volt megvédhető, mert nagyobb számú sereget ily mód nem tudott kiállitani, igy p. o. az 1797. évi nemesi insurrectió Horvátország nélkül 18 ezer lovast és 3500 gyalogost számitott. 1800-ban a nemesi fölkelés 10,000 lovast és 26,000 gyalogost tett ki. 1809-ben ismét Horvátország nélkül 17,000 lovasra és 20,000 gyalogosra emelkedett a nemesi fölkelés. 1599-ben bevallják a rendek, hogy: „A közönséges fölkelés, mely a rendesen táborozni nem szokottat is fegyverre szólitaná, a hazának nagy hasznot nem hajthat.“ 1764-ben a rendek a nemesi fölkelést is szükségtelennek állitották: „Miután már különben is épen nagy állandó hadsereg tartatik ....“ 1715-ben elhatározták azt is, hogy az ezen czélra szükséges adók és subsidiumok mindenkor országgyűlésen, hová azok is tartoznak, tárgyaltassanak és ajánltassanak meg. Föntartja e törvény a nemesi fölkelést is, a melynek főkapitányául továbbra is a nádor tekintetett az 1715. XXI. t. czikkből kiderülőleg. (1485. IV. t. cz.) Az állandó magyar hadsereget azonban nem rendelik a törvények a nádor vezérlete alá, e megkülönböztetés is mutatja, hogy a rendes magyar katonaság Ő Felsége többi seregével együtt s közösen teljesitette mindenkor a védelmi kötelezettséget. (Deák Ferencz 1867. III/28.)

Tényleg már I. Leopold alatt megvolt Magyarországon is az állandó katonatartás, szabad toborzás útján. (Salamon Ferencz.)

Még az utolsó török háborúk alatt a császári katonaság mellett külön nemzeti katonaság (Militia Nationalis, kamarai levéltár, királyi resolutiók könyve) szerepel az országban. Ez három huszárezred kivételével sehogy sincs beosztva a császári sereg keretébe. Csak a spanyol örökösödési háborúban állitják föl az első rendes magyar ezredeket. (1706-ban 4 hajdú gyalogezred, sőt huszárezred állott fenn. Feldzüge des Prinzen Eugen I. k. tabella.) A rendes hadseregnek törvénybe foglalása határozott újitás volt. A honvédelem régi módjai: a bandérium, az insurrectió, a portalis katonaság törvényesen még fönnállottak, bár lényegében már egészen más szerkezet felelt meg az eredetileg a nemesség vállára nehezedő kötelességnek. A magyar közjognak és alkotmánynak az a sarkalatos elve, hogy a honvédelem a nemességnek joga és kötelessége: a császári sereg megalakulása óta holt betűvé kezdett válni. Az volt a legfontosabb kérdés: mikép egyeztethető meg egy részben idegen organisatió

beczikkelyezése azon kiváltságok fentartásával, melyeknek épen a nemesség katonai kötelessége adta meg az erkölcsi és törvényes alapját .... Ezen az alapon épült föl .... az 1715. VIII. t. cz. Ezzel egy állandó külön magyar hadsereg ügye törvényesen el volt ejtve, mert a nemesi fölkelés és bandériumok kiállitása csak esetről-esetre, ha az országot támadás érte, volt kötelező. Pedig a honvédelemnek ezen ősi módszerei, maguknak a rendeknek beismerése szerint, már nem feleltek meg a kor szükségeinek. Ha pedig beáll egy szervezet szükségessége, a nemzet pedig ezt saját erejéből megvalósitani nem hajlandó vagy nem képes, természet szerint más idegen hatalomnak kell azt megvalósitani.

Történetileg tekintve, a magyar hadsereg a nemesi kiváltságok fentartásának esett áldozatául .... A magyar haditanács, a mely különben még az 1712-iki javaslatban is csak igen korlátolt hatáskörrel jelenik meg, soha sem lépett életbe, de még csak szó sem volt soha komolyan életbeléptetéséről. A királyi sereg, melyben a honfiak is szolgáltak, teljesen és kizárólagosan a bécsi haditanács intézkedése alá jutott. Hanem azért az ország nem mondott le azon jogáról, hogy befolyását érvényesitse azon hatalmas testületre, melyet erejével, vérével táplált. Ezt egyaránt követelte a nemzeti érzés és a nemzeti juss. Állandó kivánsága a rendeknek, hogy a cs. kir. seregben magyar honfiak, nemesek is kapjanak illő alkalmazást. A király, mint láttuk, hajlandó is volt az ország e kivánságát lehetőleg teljesiteni .... A hadsereg vezetésére vonatkozó kivánságok pium desideriumok maradtak és még a törvénykönyvben is alig van nyomuk. Ellenben állandóan kellett foglalkozni az országgyűléseknek a hadi adónak és a katonaság eltartásának kérdésével .... (Marczali, M. O. T. VIII. k. 40., 47. l.)

Az 1712. évi országgyűlés junius 6-iki ülésében körvonalozza a katonai ügyeket, a hol a többek közt még ezek is előfordulnak: mivel pedig a katona dij nélkül nem élhet, ez pedig adó nélkül elő nem állitható, Magyarország pedig a természetbeni adozáson kivül mást nem nyujthat, a mi tehát a pénzbeli szükségletet illeti, reménylik a rendek, hogy Ő Felsége, régi szokás szerint, az örökös tartományok s a római szent birodalom hadi segélyéből s királyi bevétekből fedezendi az 1638. XXXIV., 1655. X. t. czikkek értelmében, miután az itteni védelem az ő biztonságukra is szolgál.

Szükséges tehát, hogy az országban tartózkodó hadseregnek legalább harmadrésze álljon rendes ezredekbe osztott, a külföldiekkel ugyanazon ranggal biró magyar hadakból. Az egész armadia a törvények útmutatása szerint három generalatusba, a kassaiba, a Dunán innenibe és a Dunántúliba legyen beosztva és érdemes magyar honfiaknak álljon a parancsa alatt.... magyar haditanácsot kell fölállitani, egy elnök, hat tanácsos, két titkárral stb..... kik mindannyian magyarok legyenek. Ennek a székhelyét a király határozza meg. Hatásköre kiterjed minden katonai ügyre, melyeket.a király s haza javára kell intéznie.

Az 1715. VIII. t. cz. az első és utolsó törvény, melyet a magyar országgyűlés a hadsereg tárgyában 1868-ig terjedő korszakban megalkot. Ezután csak ujonczokat szavaz és ujonczozás módját s a szolgálat idejét határozza meg és megállapitja a hadi adó mennyiségét. Az intézményre magára nincs többé befolyása. E törvény különben, mely az állandó katonaságot életbe lépteti, nyilván nem gondolt nemzeti hadseregre, mert a rendes katonaságot részben magyarokból, részben idegenekből rendeli alakittatni. Az 1790. évi országgyűlés nov. 14-én kelt válasza az 1715. VIII. t. czikkre nézve, mely külföldiek és benszülöttekből álló rendes katonaság tartásáról szól, ugyanigy nyilatkozik: „Bizonyos az, hogy a magyar adó, úgy természeténél, mint annál fogva, hogy az a katonaság az egykori telekkatonaság helyét pótolja, tisztán csak a magyar katonaságra rendelhető, s ez értelemben fognak most is intézkedni.“ Ez a fölfogás uralkodott a rendeknél a további országgyűléseken is, s a megajánlott segélyt vagy ujonczot mindig csak a magyar hadsereg részére értették, s maguk részéről hivatalosan mást, mint magyar hadsereget nem ismertek el. Ezen közjogi kifejezés, később mint látjuk, királyi leiratokban is használatba jött, habár ritkábban. Rendesen csak magyar ezredek czimén emlittetnek a magyarországi hadcsapatok. (Szederkényi.)

Megjegyzendő, hogy „subsidium“ kifejezés alatt nemcsak készpénz vagy termesztvény, hanem az 1790—91. XIX., úgy az 1825—27. VI. t. cz. világos rendelkezése szerint, a hadsereghez szükséges ujonczok is értendők. Az állandó magyar katonaságnak, vagyis a magyar ezredeknek fentartása részint toborzás (Werbung), részint, ha a szükség úgy hozta magával, ujonczozás által történt, p. o. 1790—91. LXVI., 1792. VI., 1802. I., 1807. I., 1827. III., 1830. VII., 1840. II., de valamint az ujonczozást min-

denkor az országgyűlés határozta el, úgy a toborzás is csak a törvényeknek megfelelőleg állhat fönn. A magyar katonaság számát, annak föntartására szükséges adókat csak az országgyűlés ajánlhatta meg, illetőleg határozta el, nem lévén ebbe az osztrák kormánynak semminemű befolyása.

Teljesen megerősiti ezt I. Ferencz 1809. febr. 19-én kelt proclamátiója. (Közli „A Hon" 1866. XI/27.) Az ujonczok állitásának módja és föltételei, azok szolgálati idejének megállapitása az országgyűlést illette, szintén függetlenül az austriai örökös tartományok hasonló intézkedéseitől. Az ujonczok megajánlásánál nemcsak a magyar ezredek hiánya vétetett figyelembe, hanem a külügyi viszonyok is. A hadsereg élelmezése és elszállásolása a m. kir. helytartótanács hatáskörébe tartozott.

Bár a magyar nemzet mindig föntartá alkotmányos befolyását a hadügyek terén is, mindazonáltal többé, főleg 1715. után külön magyar hadsereg nem létezik, törvényeink szólanak ugyan magyar ezredekről, azok számáról, teljes állapotban leendő tartásáról, de elkülönzött hadseregről, mely e fogalomnak: „független, önálló, külön magyar hadsereg" csak távolról is megfelelt volna, semmit sem szólanak. És ha valaki okát vizsgálná annak, hogy az állandó katonaság megállapitása óta miért nem sürgették ily teljesen önálló, független, külön hadsereget az ország rendei, valószinűleg ezen eredményre jutna, hogy nem sürgették, mert azon meggyőződésben voltak, hogy két ilyen elkülönzött, független, önálló hadsereggel annyi harcz és veszély között sem a hazát, sem Ő Felsége trónját s többi országait a pragmatica sanctió értelmében megvédeni nem lehetett volna. (Deák Ferencz 1868. VIII/3.)

Az 1715. LIX. t. cz. De systematis elucubratione in Militaribus, Politicis et Oeconomicis VIII-ik pontjában emlékezik a római szent birodalom s az örökös tartományok által nyujtandó hadi segélyről a következőkben: „Miután a többi tartományok kereszténységének védelme az ország véghelyeitől függ, épen úgy, mint III. Ferdinánd és Leopold idejében, úgy a római szent birodalom, mint a többi örökös tartományok készek voltak családjaik s tűzhelyeik biztositására hadi segélyt nyujtani, készek most is. E hadi segély tehát számitásba veendő .... És mivel nemcsak e haza, mint a kereszténység paizsa s védfalának, hanem a többi szomszéd országok s tartományok, sőt magának a római szent birodalomnak sorsa, java s biztonsága függ az

ország végvárai ellátásától, ezért Ő Felsége az 1635. I., 1659. I., II., 1681. V., XV. t. cz. értelmében ezen végvárakról s annak katonai ellátásáról gondoskodjék.“ (Az idézett törvényczikkelyekben a külföld, főleg Németország s az örökös tartományok segélyére történik utalás, hogy a török ellen a király azt továbbra is eszközölje ki. Ide sorolandók: 1723. XI. t. cz. 14. §. De judicio militari. 1723. XII. t. cz. 3. §. De nolentibus ire ad bellum; vel Rege insurgente militem .... 1723. LXV. t. cz. De Civitates Liberae, ac Regiae a communi Onere c. q. justo approportionando Militis Quarterio etc. eximantur. 1723. LXVII. t. cz. De Portarum adpistatione, et Regni sonscriptione .... 1741. XLII. t. cz. De Commissariatu stb.)

Az 1741. LXIII. t. cz. által fölállitott 12,622 főnyi rendkivüli hadierőből fejlődhetett volna olyasmi, mi a mai honvédségnek megfelel, de a rendek világosan kimondották, hogy e rendkivüli haderő kiállitásából jövőre semmi következtetés nem vonható. Pedig ha valaha, úgy 1741-ben volt alkalom adva a nemzetnek, hogy a hadügy teréni jogait érvényesitse. Marczali irja: „Magyarország, mint önálló királyság, saját törvényei rendelkezései alapján nemzeti sereggel, nemzeti vezérek alatt készül megvédeni uralkodója ügyét. Ez épen a lényeges különbség az eredeti terv között, mely szerint a haditanács csak mintegy segédcsapatok gyanánt óhajtotta volna alkalmazni a magyarokat és a királynő föllépése között, ki a nemzet ragaszkodására bizta sorsát. Az első folytatása volt az addigi beolvasztó, Magyarország közjogi függetlenségének megsemmisitésére törő traditiónak, mely még akkor is megtagadja makacsul hazánktól a fegyvert, midőn a dynastia és a monarchia hatalmi állása a fegyver élén függ; a másik a dynastia és a monarchia nagyhatalmi positiójának azonositása a teljes törvényes jogaiba lépő Magyarországgal .... Annál nagyobb súlyt helyeztek a vállalat közjogi oldalára. Itt volt az idő megvalósitani az eddig csak névszerint létező dualismust, itt az alkalom megmutatni egész Európának a magyar királynő hatalmát. Ha a magyar korona országai oly hathatós erővel szállanak sikra, mint a minőt Mária Terézia igényel, katonaságunk nem szerepelhet úgy, mint a császári ármádia egy alkotó része, mint nehány ezrednek a kiegészitője. A háború elején lojalis országnagyok bizonyos számú újonczokat állitottak a rendes huszárezredekhez. Ez megfelelt hűségöknek és ragaszkodásuknak, de épen nem elégitette ki az ország politikai igé-

nyét. Mihelyt a megyéket fegyverre szólitották, már mártiusban, természetes és magától érthető, hogy a nemzeti militia külön magyar generalis vezetése alatt áll ...."

Az 1741. évi országgyűlés a porosz háború kezdetén az állandó hadsereg számára 21,622 újonczot ajánlott meg. Ezeknek elosztását, 6 gyalog és 2 lovasezredre, még az országgyűlés tette s ezeknek tiszteit, a századosoktól lefelé, még a vármegyék nevezték ki. Ezek tehát a megajánlás és a beállitás perczében még tiszta magyar ezredek voltak. Ámde ezeknek az ezredeknek pótlását már az országgyűlés nem vállalta magára s azért azokat Ausztriából pótolták ki. És midőn a porosz háború után az összes hadsereg (180,000 ember) békében is fentartatott s a magyar hadiadó terhére is fontos reformok hozattak be, mint a tüzérség javitása, a bécsi német mérnök-akadémia felállitására, a katonai igazgatás rendszerének közös szabályozása, az évi rendes fegyvergyakorlatok, az új beszállitási és hadkiépitési szabályok megalkotása, — ezek által a magyar had az összes monarchiával mindinkább összeolvadt. (L. Horváth Mihály Kisebb tört. művei, 231. l.) (A közös védelem eszméjére nézve érdekes adatokat szolgáltat a Pesti Hirnök 1863. 186—187. sz. ily czimen: Vitam et sanguinem. Az 1741. évi országgyűlés fölirata.)

1751-ben már csak a hadiadó emelése volt az országgyűlés legfőbb tárgya. 1.200,000 forint emelést kivántak, de a rendek csak felét adták meg, azt is csak azon feltétellel, hogy ezentúl a nemességet is terhelő ingyen előfogatok és közmunkák megszűnjenek.

1763. november 27-én Mária Teréziának gróf Esterházy magyar kanczellárhoz intézett levelében előfordul az is, hogy a magyarországi várak föntartására az örökös tartományok is adóznak.

Az 1764. évi országgyűlést megelőzőleg gróf Esterházy Miklós kanczellár azt javasolta: „Adatná elő az országgyűlésen Ő Felsége, hogy az eddigi insurrectió a jövőben a honvédség (Landmiliz) egy neme által pótoltatnák. E honvédséget századokba kellene osztani s háború idején a rendes ezredekhez kapcsolni; háború után pedig ismét hazabocsátani. Ekként egy begyakorlott huszárhad képződnék, mely a kincstár terhelése nélkül biztosabb védelmi eszköz lenne az insurrectiónál."

A tescheni béke következtében II. József 1779-ben seregének körülbelül egyharmadát elbocsájtotta, ekkor mintegy 200,000

főre tették a császári hadaknak számát s ez volt a békeállomány. E sereghez Magyarország és Erdély, a határőrvidéken kivül, tizenegy gyalog- és nyolcz huszárezreddel járult. A magyar katonaság összes száma ekkor 45,000-nél többet alig tett ki.

A nemzet jogainak fentartása s biztositásában ernyedetlen buzgalommal eljáró 1790. évi országgyűlés, mely a X. t. czikkben kimondotta Magyarország függetlenségét, önállását, az ország rendei nem határoztak semmit önálló, független, külön hadseregről; hanem azt igenis kivánták, hogy a haditanácsnál két magyar haditanácsos is alkalmaztassék, a mi bizonyosan nem a hadsereg elkülönitését jelenti.

Az 1790/91. évi országgyűlés a hadsereg önállóbbá tételére a tervezett kormányzási diploma XIII., XIV., XV. és XVI. föltételeinek akar intézkedni, óhajai azonban nehézségekbe ütközvén, minden a régiben maradt. Igen érdekes jelenség azonban, hogy a XV-ik pont tervezetében a kölcsönös védelem eszméje hogyan lenne szabályozva: „Az országgyűlés beleegyezése nélkül sem állandó, sem várbeli katonaságot az országból ki nem vitetünk. Ha a körülmények úgy kivánják, az ország kormánya beleegyezésével, országgyűlés nélkül is szabad lészen nekünk többi örökös tartományaink védelmére az állandó magyar katonaság felét forditani oly módon, hogy midőn az országnak külső vagy belső biztossága kivánja, hasonló arányban fogunk az örökös tartományokból segélyt nyujtani.“

1790. július hó 20-án a törökkel való alkudozások tárgyában a tisza-melléki kerületek következőleg határoznak: „Aki békességet kiván, annak háborúról gondolkodni kelletik, következendő képen az ország a békesség szerzésben avatkozván, némi neműképen a kir. propositiókba ereszkednék, ezt az ország nyilvánságos jogának czélban levő helyre állitását nem hátráltatná, mivel az országnak minden rendei hajdani buzgósággal viseltetvén hazájokhoz, fejedelmökhöz, a törvények rende szerint vérőket s mindenüket azoknak oltalmára föláldozni mindenkor készek, sőt inkább ezen közmondásból következhetne, hogy az ellenséges fejedelmek az országnak buzgó készségét a fejedelem és haza védelmezésére észrevevén s látván egyszersmind azt is, hogy az ország a fejedelemmel egyesült akarattal munkálkodván a békességet, a háborúnak is hasonló egységgel való folytatására készen legyen, az által a megkoronázandó fejedelem hatal-

mának hire s tekintete gazdagodjon s a hasznos és dicsőséges békekötés annál bizonyosabban megkészülhessen."

A magyar hadsereg legfőbb vezetésének szervezete tárgyában szerkesztett törvényjavaslatban az is benne van, hogy Budán, a fővárosban egy önálló haditanács állittassék, az udvari haditanácstól függetlenül. Szükség esetében úgy az ország, mint a többi örökös tartományok kölcsönös védelme érdekében kölcsöcsönös érintkezést tartva fönn.

Kijelenti azonban II. Leopold 1790. $^{IX}/_{21.}$ kelt leiratában, hogy: „A mi a katonaságról szóló külön czikkelyt illeti, kegyesen kijelentjük, hogy a katonák az ország törvényeinek értelmében (ad mentem legum Regni) fognak kezeltetni s úgy a mezei, mint várbeli magyar katonaság ezredeiben született magyar tisztek alkalmaztatnak, a varasdi generalatus s más várakra vonatkozó rendelkezés ügyének az országgyűlés tárgyalása alá bocsátásával."

II. Leopold magát mindenkép alkotmányos uralkodónak bizonyitá, mit az 1790/91. X. t. cz. szentesitése minden kétségen kivül helyez; ez alkotmányos érzületű király a hadsereg ügyében az országgyűléssel szemben következőleg válaszolt (l. Acta Comit. 1790. november 17., 104. l. 1790. $^{VIII}/_{22.}$ kir. leirat): „Altefatam suam Regiam Majestatem quo ad eosdem officiales, clarae et dissertae Legis signanter art. VII. 1655., art. XI. 1723. Dispositioni inhaerere." Ebből megérthették a rendek és a Judex Curiae, hogy a király a hadügyek körüli jogokat magának tartja fönn, a mit az országbiró azután igy fejezett ki: „Eandem totam rei disciplinaeque militaris gubernationem uni sibi reservatem velle." (L. Diarium diaetale 1790. $^{IX}/_{1.}$ 20. ülés, 114. l.)

Az 1790. évi országgyűlés 23-ik ülésében ($^{IX.}/_{4.}$) az országbiró a rendeket figyelmeztette a kir. leiratra, a melyben ép ki van mondva: „nullos circa militarem statum novos ordines, aut mutationem aliquam sese admittere velle." Ezzel egybehangzólag a rendek ekként nyilatkoztak: „animadvertentes Hungariam militiam separato a reliquarum ditionum copiis jure, pro hodiernis rerum adjunctis vix aut ne vix quidem regi posse." (L. Diarium 136. l.)

Ajánlottak akkor az ország rendei újonczokat is a magyar ezredekhez, kimondották, hogy a magyar ezredek teljes számban leendő föntartására a fogadás nem lévén czélszerű mód, a helyett egy országos küldöttség készitsen „de conservandis in actu stato

completo legionibus Hungaricis" czélszerűbb javaslatot; de különálló magyar hadseregről nem szólanak. Az 1802-ik évben előfordul ugyan az első czikkben e kifejezés: „Magyar hadsereg", „Exercitus Hungaricus", de ott van egyszersmind e szónak magyarázata is: „Duodecim legionum pedestrium, decem equestrium in summa sexaginta quatuor millium exercitus Hungaricae numerum in praesens defixum" stb. Tehát a magyar hadsereg akkor 64,000 gyalog- és lovaskatonából állott, mely nem volt önálló, független hadsereg, hanem része volt Ő Felsége összes hadseregének.

Károly főherczeg terve volt az 1802. évi országgyűléssel szemben, hogy Magyarországon a magyar sereg kiegészitését úgy béke, mint háború esetére meg kellene határozni, mivel az 1791. LXVI. t. cz. értelmében az udvar csak egy már kitört háború esetére követelhetné a magyar hadsereg kiegészitését. Most ezt már béke esetére is kéré. Ugyancsak az országgyűlésen Károly főherczeg a capitulatió és completirozás útján a birodalom hadügyének egységes jelleget akart adni. A rendek erre kezdetben hajlandók is voltak, azonban a gravamenek nem nyervén kedvező megoldást, nagyon természetes, a rendek tényleges intézkedésbe nem bocsátkoztak. Az 1796. II. t. cz. a 340 ezer emberből álló cs. kir. hadsereg fentartására 2.400,000 mérő rozsot, ezenfelül zabot és ökröket ajánlanak, pro intertentione 340 millium exercitus caesares regii. Tehát nem a hadseregről szól, hanem a cs. kir. hadseregről s ebben benfoglaltatnak a magyar ezredek is. A 67-es bizottság 15-ös albizottságának 1866. márczius 7-én tartott ülésében Ghyczy Kálmán kijelenti: 1802-ben van exercitus hungaricus; később nem fordul elő, de militia hungarica.... más alkalommal (1866. február 16-án) azt mondja: „Magyarországnak voltak a magyar országgyűlés által külön zsolddal s újonczokkal ellátott ezredei is."

A magyar ezredeket még III. Károly 1725-ben „militia nostra nationalis hungarica"-nak nevezi, pedig már 1723-ban panaszkodnak a rendek, hogy tisztekül magyarok nem alkalmaztatnak. De eme magyar ezredekben keletkezésük időpontjától kezdve német volt a vezényszó. Az 1764. évi országgyűlés sérelmeinek 21. pontjában kéri a királynét, hogy a magyar ezredekhez magyar tiszteket nevezzen ki, „a magyar ezredek magyar ruhát viseljenek, ezt a magyar ipar szolgáltassa." Az 1790. évi országgyűlés ismét tárgyalja a hadsereg kérdését, de nem kiván

külön magyar hadsereget .... nem emliti a magyar nyelvet, csak azt kivánja, hogy a magyar ezredeknél magyar honosok alkalmaztassanak.

Az 1792. évi országgyűlésben arra kérik a rendek a királyt, hogy a magyar ezredekben a felsőbb és törzstisztek kinevezésénél legyen különös tekintettel (praeferes ratio) a magyarokra, mire a szerzendő érdemek mellett a király késznek nyilatkozik. Az 1791. évi törvény még nem határozza meg az újonczok szolgálati idejét sem. Arra csak 1830-ban alkotnak törvényt, 10 évet szabva meg. Ezután jön az újonczozás módjának, a testmagasság mértékének meghatározása s 1840-ben az a fontos kikötés, hogy a magyar újonczok csak magyar ezredekbe soroztassanak. Kimondják azonban már az 1802. I. t. czikkben az ország rendei, hogy a magyar katonaságnak az országgyűlés általi kiegészitése, mind a számra, mind a kiegészités módjára nézve országgyűlési tárgyalások alá tartozik. Az 1807. évi országgyűlés már emlékezik a magyar nyelvről, mint szolgálati nyelvről, de ebből az akkori viszonyok közt törvény nem lőn. Az 1807. I. t. cz. 4. §-a szerint a tisztek és altisztek értsék a legénység nyelvét: „lingvam vernaculum ignorantium“ — ez azonban nem azt teszi, hogy a magyar nyelvet, hanem azt is, hogy az ezredben levő legénység nyelvét. A katonai oktatás ügye magyar szempontokból már a XVIII. század utolsó évtizedében szőnyegre kerül, az 1807. évi országgyűlés azt újból sürgeti, ez alkalomból mondá gr. Dessewffy József, Zemplén követe, hogy ily joggal más nemzetek is élnek, a kik közös védelemre egy szövetségbe állanak össze. Ugyanezen országgyűlés mixta deputatiója egy magyar katonai intézetet illetőleg rendszeres tervet dolgozott ki. Az 1808. VII. t. cz. veti meg alapját a Ludovica katonai akadémiának. Ennek daczára 1871-ig az ügy elodáztatott, a magyar katonai nevelő intézet 1872. november 21-én nyilt meg a Ludoviceum épületében. Véglegesen pedig a magyar katonai nevelés ügyét csak az 1897. XXII. és XXIII. t. czikkek oldják meg.

Az 1825/27. évi országgyűlésen a magyar ezredekre vonatkozólag a veszprém és győrmegyei követek szóba hozzák a magyar vezénynyelvet is, úgy gondolkodván, hogy a magyar katonában a vitézséget, a lelkesedést csak az ébreszti föl, ha anyanyelvén, magyar tisztek által vezényeltetik. A rendek azonban a vezénynyelv kérdésének megoldására a viszonyokat nem találták kedvezőknek. Az 1830. VIII. t. cz. még latin nyelven, de már

arra kötelezi a magyar ezredeket és minden belföldi katonai hatóságokat, hogy a magyar iratokat elfogadják. Hogy magyarul is válaszoljanak reá, arra nem kötelezi.

Az egykorú Berta Sándor irja naplóiban ez országgyűlés eredményéről, hogy: „Ezen országgyűlésen sürgették különösen a Rendek, hogy a magyar ezredeknek csak magyar tisztjeik legyenek s az örökösödési háborúkban is, gyakorlott mód szerint, a kormányszó magyar legyen ezredeinkben; a hadinditási jogot pedig közvetve az által gyakorolták az ország Rendei, hogy a katonaújoncz-állitásnak előbb moralis és physicai szükségét kivánták megtudni, vagyis mire kell katona s mennyi kell? és azután tettek ajánlást.“ Az 1832/36. évi országgyűlésen is az adó és újonczajánlás föltételei tárgyalásakor az önálló hadsereg eszméje most is, mint máskor, az előbbi országgyűléseken élénk vita tárgyát képezi. Ezúttal Deák Ferencz hozza legelőször szóba. De a kik emlegetik is, komolyan még azok sem gondolnak megvalósitására, inkább csak nyomást akarnak ezzel gyakorolni a kormányra, hogy a hadsereg szellemét változtassa meg. A nemzet a mily kevéssé szerelmes az önálló hadsereg eszméjébe, ép annyira gyűlöli teljesen idegen szelleme miatt az osztrák ármádiát. (M. O. T. IX. k. 403. l.) (L. Zichy Antal czikkét az 1832/36-ik országgyűlésről. Budapesti Szemle 206. sz.)

Az 1840. II. t. cz. az első rendszeres újonczajánlati törvény 12. §-ában, a régibb törvényekre való hivatkozással, a magyar ezredekhez magyar tisztek alkalmazását óhajtja; 13. §-ában pedig rendeli, hogy az állitandó újonczok egyedül magyar ezredekben szolgáljanak s őket nem magyar ezredekhez átteni semmi szin alatt nem lehet. Az 1844. VI. t. cz. 9. §-a igy szól: „Ő Felsége kegyelmesen rendelkezni fog, hogy a magyar nyelv tudása a véghelyeken is gyarapittassék és a magyar ezredek kormányai a magyarországi törvényhatóságokkal magyar nyelven levelezzenek.“

Az országgyűlés, mint a felsorolt törvényczikkekből is kiderül, jogának tartotta a hadügyekbe beleszólani, de eme törvényczikkek is semmit sem mondanak arra nézve, hogy az újoncz mikép gyakoroltassék, fegyelmeztessék, minő fegyvere, ruházata legyen, minő esküt tegyen le. A katonaság beldolgaiba nem igen avatkozik a törvényhozás, sőt még azt a jogot sem tartotta fönn magának, hogy a megszavazott hadisegélyről a kormány elszámoljon. Minthogy mindezekről törvény nem intézkedik, az 1791. s későbbi jogállapot az, hogy az országgyűlés némely

fontosabb jogokat a hadügyben föntartott magának, de más, szintén fontosakat odaengedett az uralkodónak személyszerint, a vezényletét s a hadsereg belszervezetét personalis jogának látta.

De e közjogi bizonytalanságoktól s alkotmányos kérdések körüli küzdelmektől eltekintve, bizonyos az, hogy a Corpus Jurisban foglalt és 1740/41. után kelt törvények igazolják azt, hogy Magyarország az 1723. I., II., III. t. czikkekben elfogadott sanctio pragmaticaból folyó közös és kölcsönös védelmi kötelezettséget mindenkor elismerte. Kiinduló pontul szolgált erre az 1741. évi országgyűlésen alkotott LXIII. t. cz., melyben a későbbi fejleményekre oly nagy hatású következő tételek foglalvák: „Ő Felsége királyi székéről előterjesztvén az ország rendeinek, hogy a bajorok, francziák és poroszok által haddal támadtatott meg, szentséges személyét és a fönséges királyi magzatokat magyarjai hűségébe ajánlotta, a karok és rendek pedig az 1723. I., II. t. czikkekben alapult jogok védelmére életüket és vérüket egylelkűen igérik s a fenyegető veszedelmet megfontolva és elődeik példája által fölbuzdulva, az ország közfölkelését elhatározták. Hasonló elveket tartalmaznak az 1792. VI. t. cz., az 1796. évi törvények bevezetése és a II. t. cz., az 1802. I. t. cz., az 1805. évi törvények bevezetése és az I. t. cz., az 1807. évi I. t. cz., az 1808. évi II. t. czikktől a VI-ig terjedő törvényczikkelyek, az 1812. I. t. cz. Megjegyzem, hogy mindez alkalmakkor az 1741. LXIII. t. cz. idézve van s mintegy alapul szolgál, úgy hogy e most idézett törvényczikket, bizonyos tekintetben, méltán lehet alaptörvénynek tekinteni.

Különös fontossággal bir ez irányban azon tény, hogy midőn Ő Felsége 1792-ben újonczokat kivánt az ország rendeitől, az országgyűlés egy küldöttséget választott, mely előtt Ő Felsége részéről kimutattatott az újonczok szüksége, valamint fölfedeztetett az is, hogy az ellenség Ő Felségének egyik tartományát, Belgiumot már megtámadta. Az ország rendei tehát meggyőződve a szükségről, a megkezdett háború tekintetéből, a VI. t. czikkben ismét 50,000 újonczot ajánlottak. Az 1830. VII. t. czikkben, az 1741. LXIII. t. cz. 2. §-a, az 1807. I. t. cz. 5. §-a és az 1808. VI. t. cz. 1. §-ában foglalt óvások ismétlésével, a rendek a magyar ezredekhez, Ő Felsége és a Haza iránt viseltető hűségök és szeretetök ösztönéből 48,000 újonczot önként és maguk jószántából ajánlanak. Emez újonczok közül 28,000 azonnal állitható volt, a másik rendbeli 20,000 újoncz csak az esetre lett

ajánlva, ha az örökös tartományok megtámadtatnának. A most idézett törvényczikkelyekhez sorolható még az 1839/40. II. t. cz. is.

Csak ezek alapján szólhatott igy b. Eötvös József (képviselőház, 1848. VII./20.): „A sanctio pragmaticát Magyarország s az austriai birodalom mindig igy értelmezte, mutatja épen az 1741-iki eset, melyre hivatkozás történt, hol Magyarország nem azért mert akart, hanem mert kötelességének érezte, fogott fegyvert az austriai birodalom védelmére.“ 1848. évi márczius 31-én gr. Batthyány Lajos miniszterelnök kijelenti a pragmatica sanctio értelmezésére nézve, hogy az abból folyó kötelezettséget ő is úgy érti, miszerint tartozunk a monarchiát védeni, ha annak teritorialis épsége megtámadtatik....

Az elv maga kétségtelenül tisztán áll előttünk, de a kivitel ütközött akkor számtalan nehézségbe. A leglényegesebb hiba az 1715. VIII. t. cz. megalkotásakor lőn elkövetve, a midőn is az állandó hadsereg behozatalakor nem állapitották meg, nem irták körül főleg azon befolyást, melylyel a nemzetnek a hadsereg szervezete és administratiójára nézve okvetlenül birnia kellett volna. S igy a magyar király „imperium“-ánál fogva, mely, Werbőczy szerint, jogaihoz is tartozik, mint a hadsereg feje, teljhatalmúlag intézkedett s rendelkezett az állandó hadsereg szervezete körül és önhatalmúlag, sőt épen magyar királyi minőségének kifejezése nélkül hozta be 1751-ben az úgynevezett regulamentum militarét.

Oka mindennek a rendek végtelen indolentiája, melylyel az oly fontos hadügyi kérdésben eljártak. Ehhez járult az is, minek a „Terra incognita“ czim alatt 1835-ben Orosz József tollából megjelent mű a következőkben ad kifejezést: „Nicht minder verlor der Adel in der Opinion dadurch, dass er sich .... in neueren Zeiten (1715.) seine einzige, ausschliessliche und edelste Verpflichtung, die der Vaterlandsvertheidigung, aus den Händen winden lies und facktisch fast ganz auf jenen Stand wälzte, dem auch die übrigen Lasten aufgebürdet sind.“

Azonfelül, a midőn a nemzet 1715-ben egy állandó hadsereg tartására évenkénti adót szavazott meg, az időnkénti hadpótlás terhét magára vállalni nem akarta, úgy a sereg fölállitását s utóbbi pótlását toborzás által szintúgy a király önkényére bizta, mint annak szervezését és igazgatását, mi volt pedig természetesebb, minthogy a király, egyszersmind az osztrák tartományok fejedelme, a magyar hadat és a német tartományok hadügyeit

igazgató udvari kormányszék, a bécsi haditanács alá helyezte. 1748. után pedig Mária Terézia egy új hadrendszert hozván be, a magyar had igazgatásából a nemzet, külön alkotmánya daczára, végkép kizárva maradt, a magyar ezredek, a bécsi haditanács intézkedései szerint, a német ezredekkel ugyanazon szabályok mellett, német nyelven vezényeltettek s az osztrák hadsereg kiegészitő részei gyanánt tekintettek. Minden ezred a bécsi főhaditanácsnak (Hof-Kriegsrath, Consilium aulicum Bellicum) van alárendelve. E központi hatóság intézi a hadsereg összes ügyeit; úgy a főparancsnokság, ennek voltak a katonai törvénykezés és közigazgatás tekintetében aláhelyezve az egyes országokban működő főparancsnokságok. Egyetlen hazai katonai főkormányszékünk sem volt, mert a helytartótanács mellett működött tartományi biztosság (commissariatus provincialis), melynek hivatása volt a hadiadó behajtása, a katonaság felosztása, beszállásolása, élelmezése körül felügyelni — ilyennek egyáltalán véve nem tekinthető.

És ma „Európa egy parlamentjének sincs több joga seregével szemben, mint a magyarnak a közös sereggel szemben.“ (L. ifj. Andrássy Gyula gr., 67-es kiegyezés 174. l.)

Nem érdektelen ezek után megjegyezni azt sem, hogy a királyság az országgyűlés, tehát az erre hivatott factor nélkül alkotá meg a határőrvidék neve alatt 1871-ig fönnállott nevezetes katonai intézményt is. Egész területek szakittatnak el az országtól s helyeztetnek minden tekintetben idegen hatóságok törvényhozása és kormányzata alá. A mely területeknek — t. i. a volt katonai határőrvidéknek — az ország területébe lett bekebelezése s az ottani törvénytelen állapotok megszűntetése a 67-es aerának egyik legkiválóbb vivmánya. E fölöttébb súlyos sérelem orvoslását már az 1807., 1825/27., 1830., 1832/36., 1839/40., 1843/44. évi országgyűlések hathatósan sürgették — de eredmény nélkül. (L. Falk Miksa czikkét a Pesti Napló 1861. $^{\text{II.}}/_{28.}$ számában. Polemia a bécsi Donau Zeitunggal.) (L. Pesti Hirnök 1862. 50. sz. A katonai végvidék hadiserege 1848. előtt.) A határőrvidékről 1848-ban csak a választási törvény emlékezik meg, be levén vonva abba ezen terület is, t. i. az országos népképviseletbe. V. Ferdinánd azonban akkor egy leiratban megjegyezte, hogy a határőrvidéket katonailag az előbbi állapotban kivánja megtartani.

Gróf Andrássy Gyula 1869. augusztus hó 16-án igy ir: „Az ország, mely ez által egy pár év alatt Magyarországhoz fog

csatoltatni, két és félszer oly nagy, mint a szász királyság, a reactiónak pedig főtámasza elesik. Ezt már századok óta óhajtotta Magyarország és nem tudta keresztülvinni. Már most elvben megvan, de formulizálni kell még s ez is sok bajjal fog járni, mivel most a horvát tábornokok mind összegyűltek és mindent meg fognak kisérteni, a mi csak lehetséges, hogy még meghiúsitsák a dolgot. Reménylem azonban, ha már ennyit keresztülvittem, be fogom egészen végezni a dolgot . . . . "

Ebből is kiderül, hogy mily nagy vivmány volt a határőrvidék feloszlatásának kérdése. (Andrássy beszédei II. k. 112—136. l.)

Erre nézve irja Toldy István: „Az 1867-iki kibékülés teljes őszinteségét mi sem bizonyithatta jobban, mint az, midőn a hatalom önkényt kiadta kezéből azon tartományt, mely egykor kiindulási pontjául szolgált a Magyarország elleni háborúnak, midőn maga szűntette be azon intézményeket, melyek utolsó reményforrásait képezték a Monarchia absolutisticus elemeinek. Az uralkodó maga vette ki egy netaláni kamarilla kezéből az egyetlen fegyvert a szabadság ellen s úgy a polgárositás rendszabálya, gyümölcse és hirdetője lett a 67-iki eszmék áldásos voltának."

A határőrvidék fönnállását Kautz Gyula, Kerkápoly Károly fölött tartott emlékbeszédében: „Az ország egyik legrégibb és legnagyobb gravamenjének jelöli meg.

* * *

Egyáltalán az volt a hiba kezdettől fogva, hogy az országgyűlés a karok és rendek egyes szónokaitól kapta az impulsust, — hogy a szónokoknak alig volt fogalmuk a államgépezet nagyságáról, — és ezért az alkotmány lényegét abban keresték, hogy semmit se szavazzanak meg, semmit se fogadjanak el, a helyett, hogy az angol parlament példájára abba helyeznék az alkotmány lényegét, hogy mindazt, mi az állam föntartására nélkülözhetetlen szükséges, a rendek és az uralkodó együttesen szentesitsék az országgyűlésen. (Károly főherczeg véleménye 1807.)

Metternich a XIX. század negyvenes éveiben igy irt József nádor főherczegnek: „Az általános béke helyreállta után fel lehetett volna használni a körülményeket Magyarország kifejlesztésére. De az én jószándékból eredő, hanem sikertelen előterjesztéseim ellenére, azok nem használtattak föl. A hiba nem az uralkodótól, hanem oly férfiak hiányából származott, kik a szük-

ségnek megfelelni képesek voltak volna. Két elem áll vala harczban egymással: a magyar alkotmányos elem s az absolut német elem. Egyik rész nem fogott föl, nem akart semmit, mi az elavult alkotmány-gépezetbe nem illett; a másik rész alkotmányellenes eszmékkel vala megtelve ...." (L. Horváth M. Huszonöt év Magyarország tört. I. k. 38. l.)

* * *

III. A pénzügy. Olvasva az 1861. évi második föliratot, majd Deák Ferencz részéről Luskandl támadásaira adott választ, okvetlen azon meggyőződés érlelődnék, hogy Magyarország pénzügyei teljesen függetlenek voltak s ide az osztrák tartományok kormányának semminemű befolyása nem volt. Ha azonban az alkotmányosság pénzügyi oldalának legelemibb oldalát veszszük is kiindulási pontul, látni fogjuk, hogy a magyar pénzügy körül uralgó eljárás tág teret nyitott az országon kivüli hatóságok beavatkozásának.

Igy p. o. minden egyébtől eltekintve, Mária Terézia 1752-ben, majd ismét 1771-ben az örökös tartományokban bankhivatalokat állitott föl s bankjegyeket bocsátott ki. Ezen bankjegyek kereskedés útján, a törvényhozás befolyása nélkül, később Magyarországra is bejutottak és forgalomba jöttek.

Az 1811. évi országgyűlés kijelenté, hogy: „Magyarország királyának sem a korona jogánál fogva, sem másként nincs semmi hatalma, előjoga jegyeket Magyarországon kibocsájtani és forgalomba hozni stb .... az országgyűlés engedélye nélkül."

„Az 1811—12. évi országgyűlés követei már szellőztették azt a kérdést, hogy nem kellene-e két bankot és pedig egyet az osztrák örökös tartományok, egyet pedig Magyarország részére fölállitani." (Budapesti Szemle 269. sz. 188. l.)

Ennek daczára az osztrák bank jegyei, annak felállitása vagyis 1817. óta Magyarországon forgalomban voltak, magánüzletben elfogadva lőnek, — szintúgy a kormányhivataloknál is s tény, hogy Magyaroszág pénzforgalmát egészen vagy közel e jegyek képezték. E jegyek törvényességét sem a biróságok, sem az országgyűlések kétségbe nem vonták, bár sok sérelmi ügy került elő az országgyűléseken, az osztrák bank jegyei ellen azonban határozat nem hozatott. Ugyan az osztrák nemzeti bank ügye az 1825-iki országgyűlésen hosszú heves vitákra

szolgáltatott alkalmat, — a rendek a kormány minden sürgetése daczára hajlandóbbak voltak saját magok kárával is rendezetlenül hagyni az 1811-iki szerencsétlen financ-munkálatok által megzavart magán pénzviszonyokat, mint a bécsi kormány által kivánt azon alapot fogadni el, mely szerint a bécsi bank s ezzel együtt azon elv, hogy a király a pénzviszonyokat törvényhozáson kivül szabályozhatja, ha csak mellékesen is, elismertetett és törvényesittetett volna. Az 1825. évi országgyűlési viták s föliratokban ekként élénk tiltakozás vettetett közbe a bécsi bank űzlete és szabadalma ellen Magyarországon, bár azt megváltoztatni képes már nem lévén, jobb alkalomig tűrni kénytelenittetett az ország. E bankszabadalom tehát mindamellett is, hogy a bécsi bank egymaga bocsátott ki eddigelé kamattalan pénzjegyeket, nálunk soha sem birt — nem birhatott kötelező erővel.

E viszonyokra méltán irhatta Tanárky Gedeon, hogy: „A magyar rendek financialis önállásukat biztositva lenni vélték az adómegajánlás és megtagadás jogának föntartásával, a kormány, bár e jogot kellemetlen akadálynak tekintette, de az egyébkénti szabad gazdálkodhatás élvezete mellett eltűrte. Igy képződött s mindinkább megerősödött egy viszás helyzet, melyet 1848. megoldani kisérlett. Az 1811—12. évi országgyűlésen a rendek részletes kimutatást követeltek a Magyarországon húsz év óta kiaknázott fémek és a külömböző időkben megszavazott segélyek fölhasználásáról. (L. Budapesti Szemle 269. sz. 180. l.) Az akkori ferde alkotmányos viszonyok mellett e követelés nem lett teljesitve. Gentz Frigyes már akkor igy ir gróf Pálffynak: „Most már idejét multa a pénzügyi kormányzat ködbe burkolása, a minek egyébiránt olyan szabad és törvényesen korlátolt monarchiában, a milyen Magyarország, amúgy sem volna helye.“ (L. ugyanott 185. l.)

E gyökeres bajok kiindulási pontja már ott veszi kezdetét, miként az alkotmányos Magyarországnak nincs rendes évi budgetje, joga van azonban, a mi az 1471. XI. t. czikkből is kiderül, hogy a hadiadót országgyűlésileg önmaga szavazza meg, de a kamarai nyereséget mindez nem érinti, — a most emlitett törvényt az 1504. I. t. cz. olykép erősiti meg, hogy az egyes vármegyék vagy főurak országgyűlésen kivül még önkéntes adakozásokat sem tehettek. Az adómegajánlás alkalmából az is meg van határozva, hogy az adó mennyi időre lett megajánlva. Rendesen egy évre ajánltatott meg. Már I. Ferdinánd (1559. XI. t. cz.)

az iránt szólitá fel a rendeket, hogy az adót hat, vagy legalább három évre ajánlják meg, de a rendek a fölszólitásnak nem tettek eleget, hanem csupán egy évre igérték meg azon okból, mert ez régi szokás, másrészt pedig nem tudják, hogy egy év multán fizethetnek-e ennyi adót vagy sem, — főleg pedig azért nem, mert ha az adót több évre ajánlják meg, úgy a király nem fog országgyűlést összehivni, hol az ország sérelmei orvosoltathatnának. Sőt Rudolf alatt (1583. I.) az országgyűlés az adót két évre ajánlván meg, világosan kikötötte, hogy ha a fejedelem az ország szabadságait vissza nem adja, többé semmi adót nem fognak megszavazni. (Egy évre ajánltatott meg az adó az 1608. XXIV., 1613. IX., 1618. XXXIX., 1630. V. t. czikkekben. Két évre ajánltatott meg az adó p. o. 1609. LXII., 1618. XXXVI., 1622. XXXII., 1625. VIII., 1635. I., 1638. V., 1647. XXV. t. czikkelyekben.) Hogy pedig az országgyűlések nyomott és kétséges alkotmányos körülmények közt is mily erősen ragaszkodtak az adómegajánlás jogához, azt főleg az 1580. és 1587. között tartott országgyűlések történelme eléggé tanúsitja. (L. Fraknói, Országgyűlési tört. VI., VII. k.) Hogy pedig a nemzetnek erre vonatkozó jogai az alkotmány csonkitott volta daczára is elég hatályosak voltak, bizonyitja Knesebeck porosz államférfi egy 1809-ben keltezett jelentése, mely szerint a magyar király (I. Ferencz) „Kein Schanzgräber, keine Metze Korn kann hier ohne Zustimmung der Stände ausgeschrieben werden."

Az 1715. VIII. t. cz. határozottan kivánja, hogy adó csak országgyűlésen szavaztassék meg; az 1790—91. XIX. t. cz. világosan kimondja, hogy mindennemű adó vagy subsidium csupán országgyűlésen ajánlható meg, és pedig egyik országgyűléstől a másikig és nem tovább; már előbb országgyűlés tartásának ideje minden harmadik évre határoztatván.

1867. márczius 28-án utal ezekkel szemben Deák Ferencz a következőkre: „Igaz, hogy a hadiadót Magyarország saját országgyűlésén ajánlotta meg, de ezen hadiadó az ország öszszes jövedelmének egy ötödrészét sem tette. Az országgyűlésnek semmi elhatározó befolyása nem volt a magyar állam jövedelmeinek többi részére, azt a kormány beszedte s a legnagyobb részét Bécsbe küldte fel. Költségvetés sem a külügy és a katonaság szükségeiről, sem egyéb jövedelmekről és kiadásokról az országgyűlés elébe soha nem terjesztetett és még a közadó is minden költségvetés nélkül ajánltatott meg és soha ki nem lőn

mutatva, sőt az országgyűlés által nem is követeltetett hogy kimutattassék, hogy mennyi a katonaságnak a valóságos költsége.“ Az 1825—27. évi országgyűlésen a rendek számitása szerint a kormány mintegy két millió négyszázezer p. forinttal szedett többet az utolsó évek alatt az 1812-ben megállapitott hadiadónál. (L. Huszonöt év I. k. 169. l., Horváth Mihálynál.)

Az akkori osztrák kormánynak álláspontja volt, hogy: „Az összes birodalom közérdeke is kivánja a statusjövedelmek közös kezelését, mi lehetetlenné teszi a csupán magyar statusjövedelmekről számadást. És miután a magyar kormány számol a kezelése alatt levő országos alapitványi pénzekről, a birodalom központi pénztárába folyó egyéb jövedelmekről pedig a számolás emlitett okoknál fogva lehetetlen, Magyarország ebbeli igényei alig számbavehetők.“ (Beniczky Lajos, Ellenőr 1847.)

Bidermann utal arra, hogy a hadiadót a rendek 1722. évi október 31-én 2.138,000 forint minimumban állapitották meg, mely összeg a folyó század 40-es évéig 4.395,244 forint 38¼ krra emelkedett. S megjegyzi: Das Gesetzgebungsrecht der ungarischen Stände in Steuersachen war seither in enge Grenzen gebannt. Auch wer der Monarch denselben zu keiner Rechnungslegung über die Kriegssteuer verpflichtet .... (Id. mű 232. l.)

A magyar állam pénzügyi önállását fentartandó, az 1811. évi országgyűlés visszautasitotta a bécsi kormány azon óhaját, hogy a 211 millió forint értékű váltóczédulából 100 milliót vállaljon magára. (1867. évi kiegyezés czimű művem, 14. l.) Alkotmányos tekintetben kétségtelenül helyes volt a rendek eljárása. Tagadásukkal a nemzetnek egy alapjogát védték meg, azt, hogy a pénzügy nem közös az egész monarchiával, hanem a felől csak a magyar törvényhozás rendelkezhetik. (L. M. O. T. VIII. k. 595. l.) Ennek daczára azonban a gr. Wallis által előkészitett, 1811. február 20-án kelt patenssel az akkori osztrák pénzügyi művelet Magyarországra is kiterjesztetni rendeltetett; alig záródott be az 1812-iki országgyűlés, midőn figyelmen kivül hagyva az ott hozott resolutiót, az előbb emlitett patens minden határozmányaival együtt Magyarországon is foganatba vétetett (Különös fontosságú e tekintetben az 1816. $^{VI}/_{1.}$ kelt patens) — ideiglenesen ugyan, mint mondták — t. i. a jövő országgyűlésig. (Megjegyzendő, 1812-től 1825-ig nem volt országgyűlés) A fölszólamlások, melyeket emez eljárás ellen Pestmegye és az udvarhoz

menesztett számos küldöttségek emeltek, kereken visszautasittattak. Ez is egy adat az 1867. év előtti Magyarország államisága és függetlenségének jellemzéséhez.

Látjuk tehát, hogy a magyar országgyűlés pénzügyi hatásköre terjedtnek épen nem mondható, de tudni kell azt is, hogy a magyar állam jövedelmeit négyféle kormányhatóság kezeli: a) a magyar kir. udvari kamara tizenkilencz féle jövedelmi ágat kezelt; b) a katonai adót, a hadiadót a deperditával együtt a m. kir. helytartó tanács intézi; c) a végvidéki jövedelmeket a bécsi haditanács; d) a bányajövedelmek a bécsi udvari kincstár hatáskörébe tartoznak.

A fő pénzügyi kormányszék hazánkra nézve a m. kir. udvari kamara lett volna, a melyet I. Ferdinánd állitott föl, hogy a korona és a kir. fiscus jövedelmeit s ügyeit kezelje (1542. XVI. és LVIII.), de ez intézmény hamar enyészőbe ment, főleg függetlensége szenvedett az austriai hasonnemű kormányszékek miatt. Az 1569. XXXVIII. t. cz. 1. §-ában kijelenti a király, hogy azokat az ügyeket, a melyek az igazságszolgáltatást, meg az ország jogait és szabadságait illetik: a magyar tanácsban; a kamarát illetőket a kamarában; a had körébe tartozókat pedig (az eddig követett szokáshoz képest) a haditanácsban fogja tárgyaltatni. A 2. §. rendeli, hogy két magyar tanácsos folyton az udvarnál legyen (egy egyházi, egy világi), hogy Ő Felsége a tisztán magyar ügyekben az ő tanácsukkal élhessen. A 3. §. rendeli, hogy ezekkel, a hol a szükség kivánja, az ország hadügyeiről is értekezend. A kamaránál és haditanácsnál tolmácsok fognak alkalmaztatni. Az 1588. IX. t. cz. rendeli, hogy a király mellett nehány tanácsos legyen, kiknek tanácsaival az udvari kamara és haditanács tárgyalásai körül éljen. Mindez a közös ügyeknek Magyarország önállása szempontjából igen gyenge s kifogásolható rendezése és ez is papiron maradt. Acsády irja: „A bányavárosok kamarája az ország gazdag bányászati kincsei kezelésének legfőbb közege, mely azonban nem a pozsonyi, hanem az alsó-austriai s általa a császári udvari kamara alatt állott. A magyarok nem szűntek meg sürgetni a törvénytelen kapcsolat megszakitását. De mindig hasztalan s a bányavárosok kamarája, mely 1674—77-ben évenként csaknem 300,000 frtnyi tiszta jövedelmet szolgáltatott hazánkból Bécsbe, lényegileg inkább osztrák, mint magyar hatóságnak mondható.

A kir. kamara által kezelt jövedelmek 1780-ban 5.755,988

forintra mennek; a só maga 3.589,957 forintot hozott be, tehát majdnem annyit, mint az egész adó, mit az országgyűlés szavazott meg. A bécsi igazgatás alatt álló arany, ezüst és rézbányák évi jövedelmét 4—5 millióra tették. A magyar király jövedelmeinek épen egyharmadát nyerte tehát az országgyűléstől. A kamarai jövedelmek épen egyharmada, évenként egy millió kilenczszázezer forint küldetett Bécsbe a közös birodalmi pénztárba, mint udvari quota. (L. Marczalinál, II. József I. k. 330. l.)

E viszonyok a XIX. század első felében sem alakultak másként, Beniczky Lajos az 1847. évi „Ellenőr"-ben kimutatja, hogy: „A két testvérhon évenkénti arany nyereménye teszen 5563 márkát, vagyis 2.036,058 pengő forintot, ezüst nyereménye pedig 70,000 márkát, vagyis 1.400,000 pengő forintot: összesen tehát pénzben 3.436,058 pengő forintot .... Az arany és ezüst bányászat, mivel úgyszólván csak Magyar- és Erdélyországra szoritkozik, az austriai kormány által nagyon műveltetik; mert Magyar- és Erdélyországnak ebbeli productióját az ezen czikkekkel nem igen bővelkedő örökös tartományok javára fordithatja."

A kir. kamarára vonatkozó törvényeink száma igen nagy, s ezek közül a legjelentősebbek ép a kamara függetlenségét tárgyalják. (1608. k. e. V., 1609. XXI., 1655. XI., 1715. XVIII., 1723. XVI., 1741. XIV.)

1528-ban január 8-án I. Ferdinándnak Esztergomban kiadott rendelete szabályozza a m. kir. kamarát, — fölhatalmazza, hogy szedje be Magyarország jövedelmeit, azonban minden fölösleget, vagyis inkább szabatosabban szólva, az összes bevételt a bécsi Hoffkammerbe szolgáltassa át .... (Tanárky 1867. XII/13.)

Az 1608. k. e. V. t. cz. határozottan kimondja, hogy: „még ezen országgyűlésen választassék országos kincstárnok, ki az udvari vagy austriai kamarától semmi legkisebb függésben ne legyen, más nemzetek ezentúl Magyarország semmiféle jövedelmeibe magukat ne avassák ...."

Az 1618. V. t. cz. sem lett végrehajtva, II. Mátyás uralkodása alatt meghagyatott Nyitramegyének, hogy beszedvén a dica-pénzt, az alispán vagy valamely nemes társaságában küldjék föl a rovást Bécsbe számadásra és annak igazolására, hogy még szeptemberben sem szedték be az egész dicát. Nyitramegye csodálkozott, hogy extra regnum kell számot adni, mivel hogy nem volt szokás s nem tiltakozott ugyan, mert a rovó Ő Felsége szolgája, hanem attól tartott, hogy ezentúl szokásossá lesz

az udvarnál való számon kérése az adónak. (L. M. O. T. VI. k. 44. l.)

Mindeme törvényczikkelyeknek hatálya sem akkor, sem az azt követő időkben nem lett, — p. o. „A magyarországi kamarákat I. Leopold rég kiforgatta minden önállóságukból, sőt tisztviselőikké is nagyobb részt idegeneket tett. A 62 kamara-tanácsos közül, kiket hosszú uralkodása folyamán kinevezett, 36 volt külföldi, sőt uralkodása utolsó éveiben majdnem csupa német működött a kamaráknál. A szepesi kamarának elnökei 1672. óta leginkább idegenek voltak, mig a beszterczebányai, selmeczi és körmöczi bánya és pénzverő kamarák előbb is közvetlenül bécsi hatóságok alatt állottak. (M. O. T. VII. k. 510. l.)

A cs. kir. udvari kamara a m. kir. udvari kamarát folyton alárendelt közegének tekintette, főleg mióta benne több magyar tanácsos is lőn alkalmazva, a minek 1762-ben már nyomaira akadunk.

Mária Terézia alatt szó volt arról is, hogy a m. kir. kamara beolvasztatik a császáriba. (L. erre vonatkozólag gr. Grassalkovich Antal előterjesztését s ennek megfelelőleg Mária Terézia reánk nézve kedvező határozatát. Pesti Hirnök 1865. 212. sz.)

A bécsi udvari kamara 1848-ig lényeges befolyást gyakorolt Magyarország közjövedelmeinek kezelésére, melynek nagy részét magához ragadta. Volt a bécsi udvari kamara mellett egy magyar osztály, melyben a Magyarországra vonatkozó ügyek tárgyaltattak, miután a m. kir. udvari kamarától az uralkodóhoz tett fölterjesztések véleményezés, illetőleg elintézés végett a kabinetből az általános udvari kamarához áttétettek, az igy létesült elintézések jóváhagyás és a magyar kamarához intézett rendeletek aláirás végett Ő Felségéhez fölterjesztettek. Szintén ezen általános udvari kamara alatt állott a K. K. Staatshauptbuchhaltung in Hungaricis et Transsylvanicis, mely a Magyarországra vonatkozó számadások megvizsgálásával és könyvelésével foglalkozott. Igy a magyar országos pénzügyek igazgatásának központja Magyarországon kivül létezett, sőt mint már emlitve volt, a pénzverés és bányajövedékek egyenesen Bécsből intéztettek.

Fényes Elek irja, mikép a XVII-ik század osztrák államférfiai azon hitben éltek, hogy mivel a nemesség egyenes adót nem fizet, a nem nemesség adója alig négy és félmillió forintra mehetett, — Magyarország államjövedelmei oly csekélyek, hogy az a katonaság tartására nem elegendő, e nézetet maga II. József

is osztotta. Ez azonban nem áll, mert daczára a magyar nemesség adómentességének, a magyar állam minden szükségletét sajátjából fedezte, s katonaságot is aránylag épen annyit tartott, mint a vele összeköttetésben levő osztrák örökös tartományok s mégis azon felül a bécsi központi udvari kamarához évenként annyi fölösleges tiszta jövedelmet küldött be, hogy ennyivel aránylag egyik osztrák tartomány sem járult .... (Igaz-e az, hogy mi magyarok kevés adót fizetünk? Fényes Elek czikke. Pesti Hirnök 1862. 8. sz.)

Egy 1718. évi irat szerint, mely a volt kanczellária levéltárában van, az egész Monarchia adózása igy állott. Csehország adózott két milliót, Morvaország 900,000 forintot, Slezia 1.800,000 forintot, Alsó-Austria 870,060 forintot, Felső-Austria 450,000 forintot, Stiria 430,000 forintot, Krajna 70,000 forintot, Karinthia 150,000 forintot, Tyrol 170,000 forintot, Felső-Austria 120,000 forintot, Magyarország 2 millió 832,000 forintot, Erdély 900,000 forintot: összesen tehát 11.392,000 forintot. Ebből az örökös tartományok belügyeire fölment 2.708,054 forint, az adóssági pénztárba 1.000,000 forint, hadi előlegekre 816,000 forint, a bank biztositására 1.536,120 forint. A megmaradó 5.271,224 forint a hadseregre lett forditva.

Magyar és Erdély országok akkori adójából tehát reájok, illetve belügyeikre nem forditottak semmit.

Fényes adatai szerint a m. kir. udvari kamara bevételei 1839—40-ben 20.918,166 frt 09 krt tettek ki. E jövedelemből a bécsi udvari kamara pénztárába vitetett 6.673,395 frt 28 kr. Államadósságok kamatjaira fordittatott 1.088,214 frt 04 kr. A katonaságra fordittatott készpénzben 3.167,000 forint, kamarai termesztményekben 378,385 frt 51 kr. A kir. helytartótanács 1839—40-ik évben az általa kezelt jövedelmekből bevett 8.164,685 frt 16½ krt, ebből a hadseregre lőn forditva 4.859,631 frt 7½ kr. A bécsi főhaditanács az általa kezelt jövedelmekből bevesz 1839—40-ben 2.639,000 forintot. A bécsi udvari kamara bevesz 1839—40-ben az általa kezelt jövedelmekből 1.857,044 frt 44 krt. Megjegyzendő, hogy az utóbb nevezett két hatóság jövedelmeiből Magyarország belszükségleteire egyetlen fillért sem forditott.

Az 1848. ápril 7-ig befolyt 8 millió forintból kerekszámmal összesen csak 400,000 forint létezett a pénztárban, az ország beligazgatására a mondott napig 1.100,000 forint adatott ki,

6.200,000 forint pedig Bécsbe szállittatott, vagy a bécsi kormány czéljaira fizettetett ki.

„A központi államszükségletek födözésére 1845-ben az örökös tartományok 65 millió forintot, — a magyar korona országai, hozzáadván a katonai deperditák által leszolgált 1 millió forintot, 19 millió forintot fizettek. 1846-ban az örökös tartományok beszolgáltatása 63 milliót, a magyar korona országaié, a katonai deperditák terhének hozzászámitásával 21 milliót tett. 1848-ban az örökös tartományok 64 milliót, a magyar korona országai, hozzászámitván a deperditák által fizetett 1 milliót, 20 milliót adtak. (Ghiczy Kálmán számitása, 1867. deczember 11-én.)

Ezek szerint tehát a m. kir. udvari kamara a bécsi udvari kamarához évi bevételei fölöslegét, mely több milliót tett, fölszállitotta, úgyszintén az államadósságok kamatjaihoz évenként nagy összegeket juttatott föl, — minek összegét Fényes Elek 1839—40-ik évben, 7.130,399 forintra becsüli. Végül, mint láttuk, a bánya és pénzverési jövedékek szintén ide fordittattak. B. Eötvös József „Reform" czimű művében emliti, hogy a 23 millió ezüst forintnyi országos tiszta közjövedelmek közül csak 4 1/2 milliónyi hadiadó függ az ország határozási jogától s e kivül még a 4 1/2 millió háziadó, a többi 14 millió attól egészen független, s amint tudjuk, az éppen nem Magyarország javára lőn forditva, a mire enged következtetni a bécsi főszámszék (General-Rechnungs-Direction) 1826-ban készült jelentése, mely szerint Magyarország és Erdély 1824-ban a közös állami kiadásokhoz 10.309,216 forinttal járult. Weninger Vincze különben a császári udvari kamara levéltárában gyüjtött adatokból számszerűleg kimutatja, hogy Magyarország 1802-től 1848-ig mennyivel járult a közösnek nevezhető költségekhez. (L. Weninger Vincze értekezését a m. tud. akad. Statist. és nemzetgazdászati közlem. 1869. VI. k. 1—74., 1870. VII. k. 1—131. l. ily czimen: „Az osztrák magyar Monarchia államháztartása e század első felében és Magyarország e háztartásban. Különösen becses e közleményben b. Baldacci, a General-Rechnungs-Directorium elnökének 1826. 1/12-ről I. Ferenczhez tett előterjesztése. VII. k. 89—99. l.) Ezek mindannyian erős czáfolatai a dr. Lecher-féle számitásoknak.

Ezeket összegezve, irta Tanárky Gedeon: „nyugodtan állithatjuk, hogy Magyarország részint önként elvállalt, részint a birodalmi financzialis politika hátrányaiból reá is bő mértékben

háramlott súlyos terhek által nagyobb mérvben vett részt az áldozatokban, mint önálló állami érdekei igényelték volna és minden esetre nagy mértékben eleget tett a pragmatica sanctióból eredő kötelezettségének."

Deák Ferencz szintén utal eme viszonyokra 1867. márczius 28-án mondott beszédében: „Az 1790. XX. t. cz. megállapitja ugyan, hogy a só árát csak országgyűlésen lehet fölemelni, de azt is hozzá teszi: „ha csak a sürgető szükség mást nem kiván." Ki határozta meg azonban e sürgető szükség eseteit? Van-e példa rá, hogy azoknak megitélésébe az országgyűlés beleavatkozott volna? 1819-től 1842-ig több mint ezer kisebb-nagyobb kamarai jószág eladatott .... ezen eladásból több, mint 25 millió forint jött be. Mindezek iránt az országgyűlés még csak nem is értesittetett. Azt mondja talán valaki, hogy ezek a törvénynyel ellenkező visszaélések voltak, de nem is létezett világos törvény, melynélfogva azt az ország követelhette volna." Gr. Dessewffy József igy ir 1820. augusztus 25-én Kazinczynak: „Ha meggondolja az ember, mennyi metallum ásatott ki csak első Leopold idejétől fogva a magyar föld gyomrából és be kevés forog abból a magyar ember markában: meg kell döbbeni .... szerencsétlenségünkön. (Levelezésök, III. k. 65. l.)

Egy névtelen röpirata 1846-ban ez állapotokra vonatkozólag következő képletet tár elénk: „Die Finanzen sind daher die diplomatische Garantie der Verfassung, sowie es früher das Retorsionsrecht war. In dieser Beziehung ist Ungarn jedoch schlimmer daran, als selbst die Landständischen Verfassungen Deutschlands, die beträchtlichen Einnahmen, welche aus Ungarn gewonnen werden, sowie die Verfügung über dieselben sind fast gänzlich dem constitutionellen Einfllusse entzogen und sind factisch von dem Willen der Regierung abhängig, ohne dass dieselbe die Verpflichtung, über jene Rechenschaft abzulegen oder Verantwortlichkeit dafür zu übernehmen anerkannt hätte." (Geschichtliche Fragmente, und das ung. Staatsleben neuer Zeit. II. 78. l.)

Az 1811—12. évi országgyűlés folyamán Gentz Frigyes sem helyesli, hogy az országgyűlést állami titkok örve alatt behatóan föl nem világositják. „Az országgyűlés — irja ő Pálffynak — mindenesetre jogosult a követelésre vonatkozólag bővebb fölvilágositást kérni .... most már idejét multa a pénzügyi kormányzat ködbe burkolása, a minek egyébiránt olyan szabad és

törvényesen korlátolt monarchiában, a milyen Magyarország, amúgy sem volna helye.“ (L. Budapesti Szemle 269. sz. 185. l.)

Gróf Széchenyi István mindezekre nézve 1827. augusztus hó 4-én a felső házban a következőleg nyilatkozott: „Az, a mit a rendek óhajtottak, nem egyezett meg a systemával, a birodalom magasbb pénzügyi politikájával, melyre a nemzet képviselőinek legkisebb befolyás sem engedtetett s melynek csak utóbajaival kelle befejezett tények alakjában leszámolniok.“

Mindemez most vázolt viszásságok kifejezésre jutnak az országgyűlésnek 1812. évi május 17-iki föliratában, midőn a kúszált körülmények nyomasztó súlya alatt igy nyilatkoznak a rendek: „Sohasem tagadtuk meg mi azt, a mit a törvény parancsolt, a mit fejedelmünk tőlünk kivánt. Nagy áldozatokat hoztunk mi érette és veszély idejében életünket és vérünket védő paizs gyanánt terjesztettük eléje. De mindennek daczára soha sem értük el, miszerint törvényeink oltalmát élvezzük és országunk a kellő tiszteletben részesüljön.“ Ma a 67. XII. t. cz. 33 éves multja teljes és hatályos garantia arra, hogy hasonló föliratokra alkalom és tárgy nincsen.

Az 1526—1867. közt lefolyt korra találón irja Beöthy Ákos: „A nemzet alkotmányának jogi szerkezete és politikai működése közt nincs meg a kellő összhang. A jogi paritásnak nem felel meg a politikai paritás. Itten tehát egy kiegyenlitési műveletnek kell létrejönni.“ Ez az 1867. XII. t. cz.

Vonjuk le mindezekből a végkövetkeztetést, szemben a 67 évi nagy alkotás aegise alatti állapotokkal, azt látjuk: „Az 1715. VIII. t. cz. törvénybe iktatja, hogy a sereg külföldiekből és magyarokból áll, de vezetésében, összetételében, szellemében egészen idegen, mint általában a császári hadseregek V. Károly kora óta. A magyarság régi bástyáiban a bécsi haditanács és a cs. kir. kamara uralkodik a fegyver és szervezés hatalmánál fogva .... Ugyanez igazgatja a bányákat, az útakat, a vámok legnagyobb részét. Egyszóval a modern állam minden eszköze Magyarországban idegen befolyás alatt alakulva meg, idegen kéz alatt maradt. Kivül állott a nemzet hatáskörén, csak terhét éreztette vele.“ (Marczali.)

* * *

Nem érdektelen a most elősoroltak után, utalva jelen viszonyainkra is, hogy a Rákóczy-kor békealkudozásai közepett gr. Károlyi Sándor békeprogrammjába a következő igen fontos tételek is szerepelnek. Károlyi az ország jövendőbeli kormányzatára nézve erős, de magyar szellemű királyi hatalmat óhajtott .... a pénzügyeket nem akarta idegenekre bizni vagy idegen befolyás alatti kamarákra, hanem magyar országos gazdasági tanácsra. (E pontnak teljesen eleget tesz az 1867. XII.) Ellenben katonailag is erőssé akarta a királyt tenni, sőt belenyugodott, hogy a várak őrzésére 10,000 főnyi idegen hadat tarthasson. Viszont a németek mellett önálló magyar hadsereget kivánt, mely négy hadtestből álljon. (Nem a mai helyzetnek felel-e meg e fölfogás, t. i. hogy a közös hadsereg mellett megfér s fölvirágozhatott a magyar honvédség?) Továbbá inditsa meg a kormány a halaszthatatlan közgazdasági reformokat, rendezze a rézpénz által megzavart valutát .... biztositsa az örökös tartományokkal való szabad kereskedést .... stb. (L. M. O. T. VII. 608. l.)

Tehát 1705. táján is azon tárgyak fölül folytak az alkudozások, melyek fölmerültek 1848-ban, de meg nem oldattak s a melyeknek végleges rendezése csak 1867-ben következett be. Ez alkudozások mutatják, hogy 1526-tól számitva, a közös ügyek történelmi folyamatban következetesen fejlődnek, 1705-ben pedig igen súlyos viszonyok közepett a béke-praeliminarék közt, mint vezető pontok szerepelnek. Az 1867. évi XII. t. czikknek s az abban szentesitett vezérelveknek genesise egész határozottsággal itt domborodik ki először s ha 1705-ben sikerül a megoldás, — mennyi catastropha, mennyi küzdelem, mennyi hiábavaló erőpazarlás marad el, — hol lenne ma a magyar nemzet, ha 1705-ben a viszonyok oly kedvezőleg alakulnak, mint alakultak 1867-ben. Stepney angol követ már akkor megjegyzé: a magyarok kiegyezést .... igazságos és törvényes szerződést keresnek. Fájdalommal gondolunk reá, hogy ez akkor nem történhetett meg.

* * *

Akadunk ezen epochában oly törvényekre is, melyek Magyarország és Austria közt a kereskedelmi viszonyokat akarták volna szabályozni, igy p. o. az 1715. LXXV.: De Vinorum ad proprium Usum absque omni Exactione; et Questus gratia in vicinas Provincias fienda Inductione ac liberali Passualium

extradatione. 1715. CXIX.: De liberi Questus inter Regna Croatiae et Slavoniae, vicinasque in ipsis Provincias exercitio; vinique inductione. 1723. LXXVIII.: De vinorum in provincias haereditarias eductione. 1741. XXVII.: De facilitanda eorum, quae in Regno producientur et procreantur, eductione. 1807. VI.: De frugum evectione, eadem prorsus pro Regno Hungariae, quae pro caeteris haereditariis Ditionibus observanda fore principia. Kereskedés és ipar által a boldogság azok fokára juttatni Magyarországot, melyet Anglia, Francziaország, Italia és az örökös tartományok már régebben elértek: ez volt már az 1728-iki országgyűlés egy e czélra kiküldött bizottságának kimondott és erősen hangsúlyozott törekvése. (Marczali, II. József III. k. 205. l.)

E törvényeknek és óhajtásoknak azonban positiv hatásuk alig lehetett, mert már az 1751. évi országgyűlés emigy gravaminál: annyi csatornán folyik ki a pénz az országból, de be csak épen kevésen át folyik vissza. A hadiadó nagy részét, a harminczad, a bányák jövedelmét mind kiviszik; az egyházi és világi birtokosok nagy része az országon kivül költi el pénzét. Az osztrák örökös tartományok megakadályozzák a marha-kivitelt és vámokkal állják útját a magyar gabona és más nyers termények behozatalának. Az ökrök és gubacs árát a bécsi mészárosok és timárok nyomják le kényük-kedvük szerint. A magyar ezredek ruháját nem készitik az országban és igy kárositják meg az ipart is.

Az 1751. junius 6-án kelt leirat a kereskedelmi sérelmek orvoslását is igéri, a mennyiben ez az örökös tartományok kára nélkül történhetik. (L. Diarium 39. l. M. O. T. VIII. k. 315—325. l.)

A helyzet általános képe pedig a következő. A Mária Terézia által 1746-ban fölállitott kereskedelmi tanács egyenesen megszabja, hogy Magyarország nyers termeléssel foglalkozzék, az osztrák tartományok pedig iparos államokká fejlődjenek. A mikre az osztrák iparnak szüksége volt, azoknak külföldre vitele meg volt tiltva, vagy magas vám alá vetve. Szint ily nehéz volt a külföldi árúk behozatala. A magyar ipar-termékek, ha csak Ausztriába vitettek is, idegen árúk gyanánt, az osztrák gyártmányok Magyarországba hozva belföldiek gyanánt tekintettek, azért azok harmincz, ezek három százalékot fizettek vámul. Még a magyar korona kiegészitő részeit: Erdélyt s a temesi bánságot is belső vámmal különözték el az anyaországtól. Ezen intézkedések azután nemcsak iparunk és kereskedelmünk fejlődését gátolták,

hanem a mezőgazdaságét is. Nem levén iparunk, itthon a nyers termékeknek csak igen kis része kelhetett el, s a mit Austria meg nem vett, azt csaknem lehetetlen volt tovább szállitani. Az osztrák véd-vám miatt t. i. a külföldi államok oly visszatorló rendeleteket adtak ki, melyek legérzékenyebben a magyarországi nyerstermékeket sulytották. S e rendszer megváltoztatására annál kevésbé volt kilátás, mert az osztrák tartományok gazdasági érdekeivel s pénzügyi politikájával függött össze. Az osztrák politika ekként kerülő úton közvetve adóztatta meg Magyarországot a nélkül, hogy az adómentességet biztositó alkotmányt nyiltan meg kellett volna sértenie. II. József 1785. decz. 30-án gr. Pálffy kanczellárhoz intézett nevezetes leiratában megkinálja az országot eme gazdasági politika elejtésével, szabad kereskedéssel s az ipar kifejtésével, ha a nemesség lemond adómentességéről s megfelelő arányban járul a közterhekhez ; de a rendek erről hallani sem akartak.

Az 1790/91. évi országgyűlés feltűnően keveset foglalkozott az anyagi kérdésekkel. A vámkérdés, az Austriával való kereskedés ügye, a gazdasági elnyomás, mely annyira foglalkoztatta az előbbi és későbbi diaetákat, itt alig fordul elő. A Dunáninneni kerület hit-levél javaslata a rendek részére követeli azt a jogot, hogy a szabad kereskedés felől tárgyaljanak a szomszéd és más nemzetekkel és a mit ők e tekintetben, valamint a kivitel és behozatal, a termelés és gyártás, úgy a vámokat illetőleg végeztek, az a fejedelmet is kötelezze. A tiszántúliak is sürgetik, hogy addig is, mig a jövő országgyűlésen a királyi tanácscsal együtt megállapitják a vám és harminczad rendszerét, a Magyarország és az örökös tartományok közti bizalmatlanság eloszlatására szabad legyen az összes magyar terményeket az örökös tartományokon keresztül külföldre vinni, az átmeneti vám lefizetése mellett . . . .

Az 1790. júl. 15-iki ülésben br. Podmaniczky József helytartótanácsos és Hevesmegye követe a rendek figyelmébe ajánlotta a kereskedelmi ügyet, — szerinte az austriai ház az oka annak, hogy a magyar kereskedelem annyira elmaradt. Az uralkodó család meg akarja akadályozni a kereskedést és a pénz forgalmát Magyarországon, hogy magyar pénzzel a többi örökös tartományt gazdagitsa. Mig itt Austria parancsol, nincs remény a kereskedelem ügyének javitására. (M. O. T. VIII. k. 534. l. Ballagi, A pol. irodalom 226. l. B. Wesselényi Miklós, Szózat 237. l.)

1781-ben Weinbrenner József egy röpiratot adott ki, ily czim alatt: „Patriotisch gemeinter Vorschlag, wie dem gehemmten Ausfuhr-Handel aus den Hungarischen und Deutschen Provinzen des Hauses Oesterreich aufgeholfen werden könnten?“ E műben az is előfordul, hogy a magyaroknak több okuk volna a panaszra az osztrákok ellen, mint megforditva, különösen arra a vádra reflectál, hogy a magyarok, a kik a kereskedelemben azért nem játszhatnak szerepet, mert országútjaik, melyek nélkül pedig élénkebb forgalom még csak nem is képzelhető, nincsenek. „Szerző ajánlja, hogy nyissák csak meg Magyarország előtt a kivitelt s legyen csak alkalma a nemességnek meggyőződni az élénk kivitelből reá háruló haszonról: önként fog gondoskodni a kivitelt előmozditó eszközökről, a nélkül, hogy a nemességnek előjogairól le kellene mondani. Úgy de a szabad kivitelnek Austria az ellensége. E szerint nagy igazságtalanság Austria hibáját rákenni a magyar nemességre . . . .“

Az 1802. évi országgyűlés országos választmányt állit egybe kereskedelmi javaslatok kidolgozására, e választmány mindenekelőtt meghallgatá különösen Buda, Pest, Pozsony és Győr kereskedő testületének véleményét is, munkálatában a Magyarország s a többi örökös tartományok közt létező viszonyokat s ezek szerint az egész monarchia államgazdászati szükségeit tűzte ki vezérelvül. Nem azon szempontból indulva ki, hogy mi illeti meg jog szerint az országot, hogyan kellene annak, mint egészen független államnak vezérelni kereskedelmi politikáját? hanem mit enged keresztülvinni az ország kapcsolata Austriával; miként lehet a fenforgó körülmények közt javitani a nélkül, hogy azokból a német és szláv tartományokra bármi kár is háramoljék? Az előadott nézetek és javaslatok mind abban központosulnak, hogy a fennálló vámrendszer, mely Magyarországot nem kevésbé szégyenitő, mint káros gyarmati viszonyokba sülyesztette, legalább is annyira módosittassék s ennélfogva a magyar ipar és kereskedelemnek annyi szabadság engedtessék, mennyit az ország legkiáltóbb szüksége s fenmaradhatása mulhatatlanul igényel s egyébiránt a többi örökös tartományok érdeke is megenged; szóval, mit az egész monarchia java kiván.

Az 1802. évi országgyűlés föliratának közgazdasági részeit Beer Adolf is méltatja, s az abban vázolt viszás állapotokat valóknak ismeri el. (Die oesterr. Handelspolitik im XIX. Jahrhundert 36. l.)

„Már 1806. nyarán sürgette a nádor a sérelmeknek orvoslását, különösen a vám és kereskedés kedvezőbb szabályozását, ha azt óhajtják, hogy a jövő országgyűlés lelkesedéssel szavazzon meg bő segélyt. A javaslatot még Károly főherczeg is pártolta, azon helyes szempontból indulva ki, hogy csak úgy lehetséges a magyar polgárság emelése, a nemesi uralom megdöntése. De Ferencz e kérdésben is conservativ volt, a várható nagy eredményért nem akarta koczkára tenni Bécs és Csehország iparának biztos adóját. Az 1806. végén Bécsbe hivott magyar főemberek sem birtak e téren kieszközölni semmit. Igy azután az 1807. április 5-ére Budára összehivott országgyűlés főtárgya a katonaság és adó maradt. A kormány a katonai létszám biztositását kivánta, és pedig rendes assentálás útján. Egyúttal nagyobb rendkivüli adót követel, hogy fináncziáit javithassa, hitelét emelhesse." (L. Marczali, M. O. T. VIII. k. 576. l.)

Mindezekkel kapcsolatosan az 1807. évi országgyűlés igy nyilatkozik: „Midőn 1802-ben kérte az ország, hogy pangó kereskedelme gyarapittassék, óvakodának a rendek oly valamit követelni, mi a szomszéd örökös tartományok kárára válhatnék: nem azt kérték, mit jogosan kérhettek volna, hanem csak azt, mit az ország függetlenségének sérelme nélkül megtagadni nem lehetett. De maga a király Ő Felsége is megismeri, hogy leginkább a termékeny Magyarország kereskedelmének gyarapodása által folyhat vissza a monarchiából kifolyt pénz s világos is, hogy e czélt elérni soha sem lehet a többi örökös tartományok által, melyeknek sem kivihető terményeik, sem oly minőségű gyártmányaik nincsenek, melyekkel a monarchián kivül hasznos kereskedést űzni lehetne." Utalnak még a rendek a fennálló vámrendszer s kereskedelmi politika hibás voltára, melyeket csak a kölcsönös szerződések által helyreállitható viszonosság orvosolhat meg.

Nagy szükség lett volna hasonló szerződésekre az iparilag s kereskedelmileg fejlettebb Austriával szemben — a mint ez Capelló velenczei követ 1744. évi jelentéséből is kiderül — e szerint a magyarok kereskedése nagyon meg van terhelve. Ez eljárás főoka az osztrákok érdeke, kik maguknak akarván tartani a miniszterium méltóságát és befolyását, ezzel egyúttal a kereskedelemnek, gyáraiknak és terményeiknek nyereségét, mindent megtettek a magyarok hasznának gátlására és hogy őket távoltartsák az udvartól. És ha általán szabad volna az alattvalók lázadását igazolni, sehol sem lehetne annyi okot felhozni, mint

a magyarok mellett. Az osztrák politikának főelve volt: „die strengste Billigkeit und die Erhaltung der Monarchie fordert, dass diese als ein Ganzes angesehen werde — so ist die Exemption des Königreichs Ungarn eine wirkliche Verletzung des Staatsrechts.“ (L. Marczali, II. József kora I. k. 59. l.)

Az 1847. évi Ellenőrben (342. s. k. l.) találóan irja Beniczky Lajos: „Mi magyarok saját érdekeink ellen vétkezénk, még pedig gyakran, — ezt tagadni nem lehet; és legnagyobb vétkünk az, hogy az austriai kormány irányában jobban nem ellenőrködtünk akkor, midőn anyagi érdekeink kezelését magához ragadni törekedett. Nem tagadom, mikép alkotmányunk fővonásaiban és municipalis szerkezetünkben sok elem rejlik, mely az ipar fejlődésének gátat vethet....“

Majd fölveti a szerző a kérdést: „Tán azért szövetkezett Magyarország Austriával, hogy az örökös tartományok anyagi jólétének szenvedő alapul szolgájon? Hitem szerint azért, hogy kölcsönös segély-nyujtás által nemcsak az örökös tartományok, de Magyarország hatalma is növekedjék.“

De nem szabad a következőt feledni. „A dynastia hatalmi állásánál fogva Európa majd minden szárazföldi harczaiban első sorban érdekelve volt. Ez folytonosan nagy haderőt és sok pénzt követelt. Nálunk a sereg és pénzadás az országgyűlés beleegyezéséhez volt kötve, többi országaiban csak ki kelle vetni s csak egy rendeletbe került. Vette tehát a pénzt onnan, hol lehetett. Evvel járt azonban ama gond is, hogy azon forrásokat, hova szükségben nyulhatott, ápolja, védje és emelje. Kényszeritve volt ennélfogva az örökös tartományokban a kereset forrásait védeni és szaporitani. Védeni a mezőgazdaságot ellenünkben is, támogatni az iparfejlést és éleszteni a kereskedelmet. Igy lett Csehország és Austria gazdag iparos állam a szabadság árán, mi pedig maradtunk szegények a szabadság mellett. De midőn határainkon a hatalom vámsorompókat emelt, a termékeinkre vámot vetett, mi lármát ütöttünk, hogy hazánkat teljesen tönkre akarják tenni, pedig nem tettek egyebet, mint a nagyon megterhelt austriai gazdák fennállhatását védelmezték a tehermentes magyar termékek versenye ellen.“ (Kovács Lajos, Tört. tanulmányok. Budapesti Szemle 1883. I. k. 90—91. l.)

Mocsáry Lajos Régi Magyar nemes czimű műve 26-ik lapján ezen állapotokat igy vázolja: „Ezen politikának egyik sarkalatos maximája volt az, hogy Magyarország maradjon földmivelő

ország, szolgáltasson nyers anyagot s egyszersmind biztos piaczot az örökös tartományok iparának. Ennek a Staatsmaximának lett áldozata Magyarország anyagi jóléte, a műveltségben való fejlődése; itt van egyik legfőbb forrása a régi Magyarország nyomorúságának."

Az 1807. évi országgyűlésen a királyhoz intézett föliratban a rendek be akarják venni a következőket: „immo ipsum Regnum ad statum quasi Colonicalem deprimunt," ez azonban nem jő a föliratba, ellenzik az aulicusok, s a főrendek sem járultak hozzá.

Rendszeres szerződések mellett mindez nem fordulhatott volna elő, de az adott viszonyok Magyarország jogos követelményeinek ekkor nem kedveztek, nem volt erő, nem moralis háttér, minő az 1867. XII. t. cz., melyből kiindulólag ez ügyben nyomatékosabban léphettek volna föl. A sokak által perhorrescált, hatálytalannak s idejét multnak tekintett 67-es mű aegisének 31-ik évében Kaizl osztrák pénzügyminiszter igy beszél, a mi csak az előnyünkre változott helyzetet tűnteti fel: „Austriában általában azt vélik, hogy csak erélyesen kell föllépni Magyarországgal szemben s ezzel már a magyarokat engedékenységre, sőt az egész vonalon kedvező kiegyezésre lehet birni. Ily érvelés mellett elfelejtik, hogy Magyarország önálló állam stb .... Az a fölfogás, mely Magyarországot csupán mindenkor fogyasztásra kész mellékországnak (Hinterland) tekinti, — ez a felfogás, a melyben a régi centralisticus úrhatnámságnak még jelentékeny maradványa található, nagyon megneheziti a Magyarországgal való kiegyezést .... stb .... (A Reichsrath 1898. okt. 4-iki ülésében.)

A 67-es kiegyezés előtt, illetve nélkül állami önállóságunkat bizonyára nem igy fognák fel.

Viszonyainkra oly találólag alkalmazható Iheringnek következő tétele: „Das Recht ist die wohlverstandene Politik der Gewalt — nicht die kurzsichtige Politik des Augenblicks, des momentanen Interesses, sondern die weitsichtige Politik, welche in die Zukunft blickt und das Ende erwägt."

„Die Bedingung dieser Politik ist die Selbstbeherrschung. Die Selbstbeherrschung aber ist, wie bei dem Individuum, so auch bei der Staasgewalt, Sache der Uebung, es bedarf der Jahrhunderte, bis die Staasgewalt von dem von uns angenommenen Ausgangspunkt der unbeschränkten Gewalt aus nach langen Schwanken und manchen Rückfällen in ihre ursprüngliche

Weise zur festen, unverbrüchlichen Beachtung des Rechts gelangt." (Zweck im Recht I. 378. l.)

Az 1839—40-iki országgyűlésről közölt visszaemlékezésekben (gr. Mailáth János tollából, közli a Pester Lloyd 1901. évi jan. 26. száma) igy van bemutatva az akkori osztrák kormány szándéka: „Dem ewigen Vorwurf, dass für Ungarn aus Rücksicht für das Interesse der übrigen K. K. österreichischen Provinzen nichts geschehe, ein Ende zu machen." Zichy Antal azonban ezt irja Széchenyi István életrajzában: „Apponyi buzgólkodása folytán végre nem kis vajudások után létrejött az a közlekedési osztály, melynek Széchenyi volt élére állitandó. Nem egy „bizottság", miként Metternich óhajtá, hogy ezt is kezébe összepontosithassa, hanem „hatóság", miként Széchenyi követelé, székhelyével Budapesten s első kezdetnek egy millió országos dotatióval (lealkudva az először kért hat millióból). Ezt a hatóságot azután, nehogy valami ministerium legyen belőle, egy fiókosztályává tették a régi m. kir. helytartótanácsnak, bár az „országos közmunkák igazgatósága" pompás czimével, igen szerény fizetéssel s hivatalos helyiségül kiszoritott egy kis szurdék irodával; az egy milliót pedig Kübeck bárótól, mint birodalmi pénzügyértől kellett kicsikarni, ki attól félt, hogy ha a Tiszára ad annyit, úgy majd az Elbára is kérnek tőle!" stb. Ezeket olvasva, méltán kiáltunk föl Széchenyivel: „Istenem, mennyi abnegatió kell mind ehhez!" Nem csodáljuk, hogy sokszor megszakadt béketűrésének fonala s bosszankova jegyzé meg elég biztos jóslattal, hogy ez a „heterogen természetellenes államszövetség" (t. i. az osztrák kormányzattal) nem tarthat már soká és hogy „Magyarországnak elvégre is saját erejére kell támaszkodni." „Ez a Kübeck (még a magyar politechnicumra is tőle kelle pénzt kérni, melyet meg is tagadott) olyan emberhez hasonlit — irja róla Széchenyi (1845. szeptember 30.) — a ki mindent maga akar megenni, másnak semmit sem hagy. Most már világos előttem, hogy Magyarországért semmit sem fog tenni .... Még megköszönöm neki, mert most már egészen más politikát fogok követni. Magyarországnak a saját erejére kell támaszkodni ...."

Ghyczy Kálmán a képviselőház 1867. deczember 11-én tartott ülésében megjegyezte: „Vasútakra az 1840-es évek óta a monarchiában 268 milliót költöttek, a mint ezt szám szerint ki lehet mutatni. Lehúzván ezen összegből a lombard-velenczei vasútakra eső 41 milliót és a pozsonyi-szegedi vasútra eső 36 mil-

liót, mert ezek annyiba kerültek, 191 millió forint marad, a mi a birodalmi tanácsban képviselt országok vasútaira fordittatott . . . . 1845/46/47/48. években viziútakra stb. czimen 4.600,000 forintot költöttek az örökös tartományokban. Magyarországon 1850-ig hasonló czélokra a monarchia központi pénztárából semmi sem fordittatott. Magyarországon akkor saját állami pénztárából, a sóár fölemeléséből, mintegy 200,000 forint adatott ki évenként.“

* * *

Az imént vázolt ferde helyzetek daczára a magyar állam, főleg 1723. után csonka alkotmányos élete s nem kielégitő institutiói mellett is a Habsburgok monarchiájában, mi fő, annak nagyhatalmi állására nézve első fontosságú tényező, — soha e tény nem lőn jobban demonstrálva, mint az 1741-iki epochában, valamint Mária Terézia egész uralkodása alatt, úgy az 1792—1815. közt lefolyt, Austriát úgy, mint a dynastiát oly gyakran végzetesen érintő háborúkban.

Magyarország . . . . békés állapota (1711—40. közt) és csatlakozása a dynastiához . . . . döntőn folyt be egész Európa ügyeibe Mária Terézia uralkodása alatt. De már Károly korában is érezhető volt világrészünk nagy egyensúly politikájában, hogy a magyar nemzet, általános összeütközések eseténél, mintegy helyet cserélt . . . . „Azóta Austria egészen más alapon nyugodott, mint addig. Hajdan a magyar háborúkat német katonaság vitte, azt mondták, hogy az ottani folyókat német vér festette, most a német háborúkban a magyarok jelennek meg, mint a császári seregek magva. Ugyanazon tartomány, mely addig folytonos veszély volt reá nézve, képezte most a császár hatalmának alapját.“ (Ranke.) Igy itél a legnagyobb német történetiró a beállott változásokról. (L. II. József. Marczali műve, I. k. 32. l.)

„Rangra, tekintélyre, történeti traditiókra nézve első volt a monarchia örökös tartományai közt (Magyarország). Kétségtelenül az egyedüli, melyben még alkotó és összetartó erővel birt a nemzeti állam eszméje. Magyarország ez elsőségét elismerte már Miksa király is, midőn 1563-ban Ferdinánd császárnak azt irta: „Constat enim regnum Hungariae peaeceteris Maiestatis Vestrae Caesareae regnis quadam praeeminentia quadere.“ A régi archiregnum rangra nézve Európa első hatalmasságai közt foglal helyt. (Gr. Niczky Kristóf szerint a magyar király, rangra nézve,

harmadik a császár után.) A magyar insurrectio 1741-ben nyomatékot adott e rangnak. Mária Terézia 1740-től 1745-ig tisztán magyar király, seregei, tanácsosai magyarok, mint magyar király állja meg helyét a legnagyobb veszélyek közt és tartja meg atyai örökét diplomatiával és háborúval.“ (Marczali.)

Az 1792—1815. közt eltelt időre nézve találón irja Marczali Henrik: Magyarországot „a dynastia érdeke, de még inkább ősi alkotmánya a conservativ táborhoz csatolta.“ Történelmileg eléggé nem méltányolt tény az, hogy az angol nemzet mellett a magyar volt a franczia eszmék és hadseregek legkitartóbb és legbuzgóbb ellensége. Azt a töméntelen vér- és pénzáldozatot, melyet az ország hozott, maga a loyalitás nem magyarázza meg. Nem is szabad azt a politikát, melyet a monarchia követett, tisztán udvarinak tekinteni: megfelelt az a nemzetek és különösen az uralkodó osztályok érzületének és ösztöneinek. Csak ez a belső egység magyarázza meg, hogy annyi, szinte folytonos kudarcz és veszteség után is, mindvégig törhetetlenül folytatta a monarchia a küzdelmet, mig régi állását és hatalmát vissza nem szerezte.

Ez a részvéte az európai nagy küzdelemben ismét nagy történeti jelentőségre emelte hazánkat. A magyar nemzet igen fontos tényező volt a szárazföldi háborúk folytatásánál és bár nem igen emlegették, — hisz serege csak egy része volt a nagy császári és királyi, előbb római birodalmi, azután austriai seregnek, — barát és ellenség egyaránt tudta, minő sulyt vet latba a magyar katona vitézsége, a magyar országgyűlés áldozatkészsége. (M. O. T. VIII. k. 565. l.)

Az újabban közzétett történelmi búvárlatokból kivilágol, hogy a magyar állam hathatós támogatása nélkül sem Austria, sem a dynastia ama súlyos korszakokat alig lett volna képes még nagyobb hátrányok szenvedése nélkül kiállani.

Teljesen igaza van gr. Széchen Antalnak igy irni: „Ezen európai nagyhatalmi állás biztositásában és megőrzésében épen honunk föllépténak volt főrésze. Némely újabb, nem magyar történetirók az 1740-iki országgyűlés jelentőségének leszállitásán fáradoznak; kicsinylik a magyar anyagi segedelmet; számitásokba bocsátkoznak a kiállitott haderők kölcsönös magasságának és a pénzbeli áldozatok mennyiségének mérlegelésében s megütköznek azon közjogi és nemzeti igényeken, melyekről a magyar törvényhozás még lovagias lelkesedésében sem feledkezett meg s melyeket későbbi időben és országgyűléseken ismételve hangsúlyozott;

szem elől tévesztvén, hogy egy nemzet lelkesedett támogatása azon arányban nyer erőt és jelentőséget, melyben nemzeti és történelmi létének mély érzetében gyökerezik .... Magasabb történelmi szempontból tagadhatatlan marad, hogy az 1740-iki országgyűlés elhatározásán és a magyar nemzet férfias föllépésén tört meg a pragmatica sanctio külelleneinek hatalma és hogy általa mentetett meg a későbbi európai nemzetközi rend egyik talpköve .... Az európai nagyhatalmi alakulás egyik hatalmas tényezőjeként lépett föl hazánk egy döntő pillanatban; de ez a magasztos szerep csak annyiban válhatott volna tartóssá, ha az a nemzeti és közjogi állásnak szembetartására és annak a nagyhatalmi állás igényeivel való államférfiúi kiegyeztetése által fejlesztetik és megerősittetik."

A nagyhatalmi súlyt a bécsi udvarnak azóta s még azután is, hogy Mária Terézia férje római császárrá lett, nem annyira ezen méltóság, mint inkább az biztositotta, hogy mióta a magyarokkal kibékült, e harczias nemzetben legerősebb támaszát birta trónjának. Mária Terézia azt, hogy a magyar nemzet a jövő harczaiban és erejének egész súlyával oldala mellett leend, némi tűntetéssel óhajtá tudatni a franczia udvarral, hogy a maga szövetségét előtte annál kivánatosabbá tegye. Az új franczia követ 1752. évi ápril havában érkezett Bécsbe s a királyné őt mennél ünnepélyesebben kivánta fogadni, ez alkalommal Nádasdy kanczellárnak kijelenté: „Wir antworten selbsten, und sind ganz allein in der Rathstuben; ich sehete doch gern, dass so viel möglich wär's, viel hungerische Volk sich sehen liessen in den Antikammern." (A kanczellária levéltárából.)

„I. Ferencz még habozott, valjon „austriai császárnak" s nem inkább „Magyar és Csehország császárjának" nevezze magát. (I. Napoleonnal is értekeztek ez iránt, ki ugyan két császári koronának — a magyarnak és a csehnek — egyesitését egy fejen kissé különösnek találta, hanem egyébként a császári czim ellen semmi ellenvetést nem tett. Corresp. de Napoleon. VIII. k. 422., 449., 477. l.) A legtekintélyesebb államférfiák a mellett nyilatkoztak, hogy Magyarországot kell a birodalom központjává tenni. (Desewffy József gr. is ezt irja Kazinczynak 1811. deczember 25-én: „Certum est quod in ipsa aula regia .... duplex parthia adsit; sunt et tales, qui totam Monarchiam sub formis hungaricis amalgamandam intenderent.") Bécs nem maradhat székváros, irá Gentz 1806. augusztus hó 4-én Müller Jánosnak.

Épen igy nyilatkozott Buol-Schauenstein, a későbbi osztrák külügyminiszter apja: „A monarchia érdeke sürgősen követeli, hogy a kormány s az udvar székhelye Bécsből Budára áttétessék“; sőt Capefigue azt állitja, hogy Metternich hajlandó lett volna a birodalom átalakitására. Hiszen egy nagy Magyarország, mely az Adriától a Fekete tengerig, a Kárpátoktól a Balkánig terjedne, már savoyai Eugen herczegnek s később Kaunitz herczegnek is kedvencz eszméje volt s az „Europäische Pentarchie“ hires irója még a 40-es években megbocsáthatlan hibának tekinté, hogy ama nagyszerű eszme századunk első évében nem valósult meg.“ (Falk Miksa.)

„De son côtè l'Empereur Francois, frappé de l'epuissement de ses pays hereditaires, avait toujours plus besoin de la Hongrie“, irja Vivenot, idézi Sayous. Ez a franczia köztársaság elleni harczok idejét jellemzi.

Lacuée franczia követségi titkár irja e század első tizedében: „Mihelyst Austria .... Magyarország egész értékét és minden segédforrásait meg fogja ismerni s oly rendszert fog elfogadni, hogy amaz országból hasznot húzhasson, nemsokára eszközöket is találand új erők gyüjtésére és arra, hogy az elsőrangú nagy hatalmasságok rangjára tegyen szert.“ Ugyancsak Lacuée Magyarország elszakadását I. Napoleon érdekében állónak tartja: „Mert ez által az osztrák ház Németországban örök időkre semmivé lesz s a gyöngeség legalsó fokára sülyed.“ Másutt pedig ezt irja: „Avec une meilleure politique elle (t. i. Austria) contribuerait a sa prosperité infiniment plus que toutes les autres.“ (L. Wertheimernél.)

József főherczeg nádor 1805. november hó 23-án I. Ferencz királyhoz ezt irja: „Bizza magát Fölséged a magyar nemzetre, mely uralkodóját soha sem fogja elhagyni s az ellenséggel folytatandó egyezkedések mindenkép sikeresebbek lesznek, ha Fölséged egyetlen megmaradt hadserege közelében s egy hű nemzet körében fog tartózkodni.“ (Wertheimer.)

Gentz Frigyes már 1810-ben mondá, hogy minden reform lényeges előföltétele Magyarország megnyerése. (L. Wertheimer czikkét, Budapesti Szemle 1899. májusi szám, 182. l.)

Külföld nem kevésbbé fektetett súlyt a magyar királyságra. Midőn 1792-ben Francziaország elleni nagy szövetkezés alkudozás tárgya volt, Anglia különös fontosságot helyezett azon megkülönböztetésre, hogy Ferencz császár és király a szövetségi

kötést ne csak mint császár, hanem különösen mint Magyarország királya is irja alá. (Kossuth iratai II. k. 174. l.)

A csonka jogkörű országgyűlések is nem egyszer felköltötték a külállamok figyelmét s Austria erőinek mérlegelésekor annak megfelelő nyomatékot tulajdonitottak. Wertheimer irja az 1802. évi országgyűlésről, hogy: „Ez országgyűlés nevezetes kapcsot volt hivatva képezni az eszközök ama lánczolatában, melyektől a birodalom újraszületését lehetett várni. Ez okból az idegenek is feszült figyelemmel lesték az országgyűlés minden nyilatkozatát.“ Keller gróf irja: „Le public attend avec grande curiosité le debut et le resultat de la diete hongroise, que les grands projets de finances et d'administration occuperont sans doute principalement.“ (1802. III/20. Porosz kir. állami levéltár.)

„Egész Európa kiváncsian várta, mily eszközöket fog a magyar országgyűlés (1802.) a bécsi udvarnak, a legutóbbi háború alkalmával kapott sebei orvoslására nyujtani, ép úgy Károly főherczeg is a legmélyebben át volt hatva a rendek határozatainak fontosságától, mivelhogy ezeknek a franczia cabinet magatartására a legnagyobb fontossággal kellett birniok.“ (Wertheimer.)

„Az országgyűlés (1807.) magatartása mindenfelé föltűnést keltett. Befolyást tulajdonitottak annak a kormány álláspontjára az európai kérdésekkel szemben. Köztudomásra jutott, hogy a rendek kérték királyukat, ragaszkodják az ország érdekében a békéhez s hogy a leghatározottabban ellenezték minden olyan háborút, mely nem szoritkozik a monarchia védelmére.“ (Wertheimer.)

„Nemcsak a szomszédos örökös tartományok, hanem egész Európa feszült figyelemmel kisérték az 1807. évi magyar országgyűlést, melyet József főherczeg nádor a Habsburg-ház uralkodása óta, az összes országgyűlések között a legfontosabbak egyikének nevezett.“ (Ugyanaz.)

„A magyar országgyűlés ismét érzi fontosságát. Világtörténeti nagy események okozták, hogy Magyarország jelentősége a dynastiára és a monarchia hatalmi állására nézve nőttön nőtt.“ (Marczali.)

„A külügyminiszter (Metternich) előtt nem maradhatott titokban, hogy Berlinben számitásba vették a magyar ügyeket (1811/12. évi országgyűlés alatt) és a rendek ellenállásából bizvást következtetést vonhattak arra, miként Austria nem lesz képes a hadsereg erősitésére. Valamint Poroszország, azonképen más államok is a legnagyobb figyelmet szentelték a magyarországi hely-

zetnek. Oroszországról tudva van, hogy lelke mélyéből kivánta Austria teljes megbénitását, nehogy az Francziaországgal szövetségre léphessen." (Budapesti Szemle 269. sz. 193. l.)

Hogy pedig mily döntő volt a magyar nemzet gazdasági tehetőssége Austriára nézve, erre nézve Wertheimer igy ir: „A német tartományok már is szerfölött meg voltak terhelve (e század első tizedében). E nyomor közepette minden szem Magyarország felé fordult, hazánk őserejében vélték föllelhetőnek a létező bajok orvosságát. A hitelügyi bizottság javaslata szerint meg kellett volna kisérteni a magyar országgyűlésen a contributio emelését és ezzel együtt reá kellett volna birni a gazdag magyar nemességet, hogy a papirpénz apasztásához önkénytes adományokkal is járuljon . . . . A tanácskozások alkalmából, melyeket 1806-ban a pénzügyi válság elkerülése czéljából tartottak, nagy szerepet játszott a hazánkra való hivatkozás. A hitelügyi bizottság minden tagja egyetértett abban, hogy Magyarország és Erdély jelentékeny segélylyel tartoznak. Ez országok magatartásától akarták az örökös tartományok számára készült adótörvény kihirdetését függővé tenni . . . ."

„Midőn a párisi események 1830-ban fél Európát megreszkettették, I. Ferencz . . . . a magyar koronázási ünnepély diadalmenetével adhatta meg a világnak a júliusi forradalomra azt a feleletet, mely a Habsburg-ház fejéhez a legméltóbb volt." (L. b. Ambrózy Lajos emlékiratait: Budapesti Szemle 1898. VII. 259. sz.)

A bécsi Fremdenblatt a milleniumi ünnepélyességek elején (1896. VI./8.) igy ir: „Die Feier, die an die Festsetzung der magyarischen Nation im Lande erinnert, ist thatsächlich zugleich die Erinnerung an die Grundsteinlegung zu einem dauerhaften ungarischen Staate, an die erste Arbeit zur Aufrichtung der starken Säule, die das Gesammtreich tragen hilft. Was ein kräftiges Ungarn für die Macht des Gesammtreiches bedeutet, kann nur verkennen, der überhaupt nicht politisch zu urtheilen weiss."

Mindezeket összevetve, teljesen igaza volt gróf Andrássy Gyulának (1866. II./20.) ezt mondani: „Valahányszor Magyarország, mint nemzet volt a birodalom tetteiben érdekelve, ez mindig roppant erőt fejtett ki; valahányszor pedig nemzeti önállása háttérbe szorittatott, holt súly gyanánt vonatott Austria által."

Az erősen aulikus Grassalkovich a szerencsétlen 1737—39. évi hadjáratot befejező belgrádi béke alkalmából 1739. szeptem-

ber 25-én ezt irja gróf Batthyány Lajos kanczellárnak: „Nyertünk mi biz a belgrádi békességben, mint Bertók a csíkban, hozzá téve, hogy ez a nemzet mellőztetésének és megvetésének gyümölcse.“ (Fol. Hung. 168. Kézirat a N. Múzeum könyvtárában.)

Mindez adatok tehát eléggé mutatják, hogy mily fontos positiót foglal el Magyarország s mily nyomatékos tényező a magyar királyság a Habsburgok monarchiájában.

* * *

Magyarország . . . . az Austriával létrejött szorosabb kapcsolat következtében a függetlenségnek, valódi államlétnek rendkivül csekély fokával bir. Az országnak nincs direct befolyása a külügyekre, nincs a hadügyre; a pénzügyekre súlyosan nehezül az idegen befolyás, mind e hatalmi tényezőkkel a királyság rendelkezik, a magyar közjogon kivül álló, az által csak hallgatag tűrt közegekkel. Eme közegek közül a főhaditanácsot Magyarország épúgy elismerte a monarchia katonai ügyei vitelére jogosultnak, mint az osztrák államministeriumot az 1741. XI., 1791. XVII. és 1792. VIII. t. czikkek által a külügyek kezelőjének. Kijelenti ugyanis az 1715. évi országgyűlés egyik fölterjesztésében a magyar haditanácsot illetőleg: „Bár ez irányban határozni kellene, mint azt Magyarország érdeke fennállása tekintetében hozná magával, most ez idő szerint a hadi (bécsi) tanács ellen nem tétetik kifogás; a haza törvényei és kivánalmai alapján, fokonként lesz az majd rendezendő s méltányosan szabályozandó, most azt kérik, hogy az 1569. XXXVII. t. cz. szerint is, legalább két magyar tanácsos alkalmaztassék a királyi haditanácsba.“

Az Oesterr. Zeitung (1863. okt. hó) egész nyiltan ezt irja: „Szóljunk tartózkodás nélkül. A katonaügy, a financia, a vámok, a nemzetközi képviseltetés nemcsak 1849. óta nem tartoznak a magyar kormány és a magyar király kizárólagos jogaihoz. Mi a tényleges állapotokról szólunk, melyeket az élet fejtett ki, mely szerint az osztrák haditanács, az osztrák általános udvari kamara, az osztrák birodalmi cancellária voltak azon hatóságok, melyek nemcsak a Lajthán innen Austriában, de Magyarország és kapcsolt részeiben is a fönnebbi tárgyakban döntő szóval birtak. Voltak tehát már akkor közbeneső közegek, melyek Magyarország törvényhozásának birálata alól ki voltak véve s mégis Magyarország sorsára bizonyos és pedig épen nem lényegtelen

befolyással voltak. (Ma ilyenek nincsenek.) Megvoltak tehát már akkor is Austria közös ügyei (ez igaz) és ezek, daczára a Magyarországon fennálló alkotmánynak, az Austriában akkor létezett alaptörvény szerint intéztettek el. (Ezt tette lehetetlenné az 1867. XII. t. czikk.) Ezen tárgyakra nézve akkoriban tényleg a birodalom mindkét felében a legtisztább vizű absolut monarchia létezett s itt, mint ott nem lehetett a jogosult népek befolyásáról szó." (E czikket méltatja „Nemzeti autonomia" czimű czikkekben a „Független" 1863. X./8. 8.)

Magyarország történelme a XVIII-ik században azon viszony hatalmánál fogva, melybe az osztrák ház örökös tartományaival törvény által lépett, tettleg az eddigitől teljesen különböző alakot s jellemet öltött. E változás, ha az ország megirt jogából ki nem tűnik, s a Corpus Jurisból ki nem betűzhető is, annál jobban kirí a tényleges viszonyokból. (Toldy István.)

A rendek, mint mindenütt Európában, nem elegyednek a kormányzat gyakorlati föladataiba . . . . a magyar rendek nem foglalkoznak sem a megyében, sem az országgyűléseken a hadügyi, pénzügyi, gazdasági politika föladataival. A magyar rendi gyűlések tehát a parlamenti tevékenység nehány főterét nem is érintették. Nem ők fizették sem az országban levő katonaságot, sem a főhivatalnokokat. Politikai tekintetben is hiányzott minden parlamenti élet főczélja: a majoritásnak és vezéreinek kormányra jutása. Mint a gyarmati gyűlésekben, nálunk is szükségkép nagy ellentét fejlődött az országgyűlések igényei és valóságos hatalmuk közt. (Marczali, II. József I. k. 330. l.) — Mindazonáltal e gyűlések: „még kevésbbé függetlenül is gyakran nagy belső életerőt tanúsitanak, melynek mindég jótékony a hatása." (Ranke.)

A királyság nemcsak az állam személyesitője, hanem maga is egy nagy organismus; a királyi hatóságok függetlenek a rendektől, felelősséggel nem tartoznak nekik s közöttük és a rendek között nincs szerves egybefüggés. A király kormányzata tehát lényegében személyes, a kormány a király maga. A kormányzat hatásköre, feladatai és eszközei nincsenek törvényesen szervezve. A hozott törvényeknek úgyszólván három századon át alig van gyakorlati értékük; minden ily tartalmú törvény megalkotása után nagyobb függésbe jön az ország a külső tényezőktől, melyeknek befolyása az 1790/91. X. t. cz. után is fokozódik. (Grünwald nyomán.) Az alkotmány Magyarország önállását biztositá. De az úgynevezett alkotmány túlságos jogokkal ruházta föl a

koronát, melynek „jura reservatái“ közelebb állottak az absolutismushoz, mint az alkotmányossághoz. E jogokhoz hasonló, sőt nagyobb jogokat gyakorolt a közös uralkodó az örökös tartományokban is. Ennek eredménye volt az, hogy a király személyét illető ezen jogok eo ipso közösen gyakoroltattak az örökös tartományok fölött birt uralkodói jogokkal. S midőn a trón, a mely a monarchia minden államában latba vetheté annak másik feléből vont hatalmat is, évről-évre növekedve, Austriában teljesen elérte a korlátlan teljhatalmat, Magyarországban mind közelebb jutott hozzá: a közösen gyakorolt uralkodói hatalom könnyen túlterjeszkedhetett s terjeszkedett is azon korlátokon, melyeket a Corpus Juris vont eléje .... Magyarország ekként a dynastia s az általa képviselt örökös tartományok irányában állami önállását tettleg elvesztvén, nem többé önállóan, hanem az örökös osztrák tartományokkal együtt vett részt a nemzetközi viszonyokban.

Mindemez állapotokat már most ismerve és összegezve, el kell fogadnunk azt, a mit (az aulicus) Wirkner igy fejez ki, hogy: „A régi magyar alkotmányban nem a haladás, hanem az ellenállás volt a lényeg.“ (De a históriai igazság kedvéért elmondhatom Guizottal, hogy: „Leur resistance preceda pour elles l'insurrection. Leur resistance etait fondée en droit historique et sur des faits en droit rationel et sur des idées.“)

„De másrészt a kiváltságos alkotmány védelme annyira befolyásolta s kielégitette a hazafias törekvéseket, hogy a mellett a XVIII. század folyamán egymásután engedték a nemzet befolyása alól kisiklani a legfontosabb államügyek intézését, minők a kül-, had- és pénzügy, közgazdaság, közoktatás s viszont a királyi hatalom ezek által erősbödve, egyre merészebb lett a nemzet jogainak megnyirbálásában s ha rövid időre megállitotta is törekvéseiben a nemesség féltékenysége, a 90-es évek biztositékai daczára tovább folyt az önkénykedés. Sőt a beolvasztó törekvés is egyre tart és kisért .... A kormányzatnak e módja, ha az alkotmánynak külső keretét nem is rombolta szét, mélyen sértette az ország érdekeit, de a nemesség nem tudott rajta segiteni.“ (Badics, Fáy András életrajza 105. l.) 1848., jobban 1867-ig a fölmerült viszályok alapoka mindig az, hogy Bécsben, úgy 1804. előtt, mint után, absolut kormányzat létezett — és az egyenlő elvek rendszere nem azt eredményezte, hogy Austriában is alkotmány legyen, hanem azt, hogy Magyarországra is kiterjesztessék

az absolut uralkodás . . . . Magyarország ugyan nem volt Ausztriába beolvasztva, de a magyar király volt beolvasztva az osztrák (előbb a német) császárba.

Stein báró, a nagy porosz reformer e század első tizedében megirja azt, hogy a magyar alkotmány sürgős reformra van utalva, szerinte: „Eine Verfassung, die $^{8}/_{10}$. der Nation in der Dienstbarkeit hält und deren Erwerbsfleiss lähmt, den grössten Theil des Grundeigenthums der Steuerpflicht entzieht, an ihre Stelle einen persönlichen Kriegsdienst setzt, der kein anderes Resultat hat, als eine unbeholfene Masse sammeln, ohnbrauchbar, unkriegerisch, durch lange Jahre verweichlicht, eine solche Verfassung, kann den Kampf mit übermächtigen Nachbaren nicht bestehen, sie muss auf eine constitutionelle Art oder durch einen Gewaltsreich, z. B. wie 1772. die schwedische Verfassung durch Gustav III., geändert werden.“ (Pertz, Das Leben des Freiherrn v. Stein II. 537. l., u. o. 557. l.)

A XVIII-ik század legtisztábban látó publicistája, Hajnóczy József († 1795. $^{V.}/_{20.}$) megirta, hogy: „A nemzet hasztalan küzd szabadságért, függetlenségért az osztrák miniszterek ellen, hiába alkotja újra meg újra törvényeit mindaddig, mig a közterhek egyenlővé nem tétetnek, mig a birtok és hivatalképesség általánossá nem lesz, mig a jogegyenlőség elve nem proclamáltatik.“ A történelem fényesen igazolja Hajnóczy jóslatát, ez elvek szentesitése egy időre esik a magyar független kormányzat érvényre jutásával. (L. Concha, 90-es évek, 167. l.)

Kormány és országgyűlés egymást ámitották; ez, midőn oly jogokat foglalt törvénybe, melyeket megvédeni nem tudott; az, midőn oly dolgokat igért, fogadott, esküdött, melyeket megtartani esze ágában sem volt, melyeket követelni is badarság volt tőle, miután oly hatalom hagyatott kezében, melylyel rendelkezve, bátran túltehette magát minden törvényen. A bécsi kormány absolut hatalommal kormányzott . . . . Ha tartatott országgyűlés nagy néha napján szükségből . . . . szabad volt hosszú periodusokban idegen nyelven, idegen hatalom előtt panaszkodni sérelmeikről, szabad volt emlegetni jogaikat s szabadságaikat, de — tenni semmit sem lehetett. („1848.“ $^{V.}/_{8.}$ 1867-ben.)

„Alkotmányos igényeink nem is terjedtek tovább, minthogy a kormány eleget tegyen a törvény azon rendeletének, mely szerint az országgyűlést három évről három évre egybehivni tartozott. S ez országgyűlések alig jelentettek egyebet, mint a mit a

hadtudományban a hadcsapatok összpontositásának nevezünk, t. i. a harczot, mely állandóvá vált a megyékben, a központból egyesitett erővel intézni a kormány ellen. De maga a kormány elleni harcz eszméje oly megszokott, oly természetes volt, hogy egy nagy nemzeti czél gyanánt lebegett a hazafiak szemei előtt. S minthogy a hadviselés az ország részéről csak védelmi jelleggel birt s a nemzetnek vágyai valósitására csak negativ eszközök állottak rendelkezésére: mily természetesnek kelle találnunk az országgyűlés ama hadi taktikáját, melynélfogva visszaútasitotta a kormányjavaslatok tárgyalását mindaddig, mig az ország sérelmei nem orvosoltatnak....

.... ez állapotokról irta később Szemere Bertalan: „Az a magyar törekvés mind oly törpe volt nekem. Azonban át kelle rajta esni. Szántam a kort és a kor embereit, kik oly apróságokkal kénytelenek bibelődni.“ (Horváth Boldizsár Szemere Bertalan fölött tartott akadémiai emlékbeszédéből.)

„A szabadság hang, az alkotmány puszta szó volt; a magyarnak nem jutott hely Európa nemzeteinek diszes sorában, minden ereje csak az ellenzésben állott. Nem birták elveszteni, de ő sem birt győzni, — a politikai halálnak nem élete erejével, hanem csak bizonyos nyúlékonysággal állhatott ellen. Senki sem sejthette benne egy európai nemzeti élet jelöltjét.“ (Szemere Bertalan, Főrendiház, 1848. VII./21.)

De ennek daczára sem áll az, minek a Lustkandl tekintélyére támaszkodó s újabban nálunk is forrásul idézett Bidermann a következőkben ad kifejezést: „Die Ungarn der Centralisation der höchsten Regierungsgeschäfte im Mittelpunkte der Monarchie Jahrhunderte hindurch keinen Wiederspruch entgegensetzten, ja vielmehr durch Landtagschlüsse derselben die formale Gesetzlichkeit verliehen. Auch recipirten sie darüber hinaus stillschweigend manche bezügliche Einrichtung, indem sie sich ihn fügten, mit den betreffenden Behörden verkehrten, oder doch Anordnungen derselben befolgten und Zwangsmassregeln, die im Falle vereinzelten Widerstands getroffen wurde duldetem. Namentlich hat die österreichische Militärverfassung sich auf diesem Wege in Ungarn eingebürgert, und zwar lange bevor ein Grundgesetz dieselbe zu einer gemeinsamen Angelegenheit stempelte. Ob das mit der Anschauung, welche die Ungarn von der Tragweite der Pragm. Sanction damals hatten, zusammenhängt? — ist schwer zu sagen, weil es an klaren Darlegungen ihrer bezüglichen Gesin-

nung fehlt. Solte aber diese wirklich an jenen Vorbildung des heutigen Verfassungszustandes Antheil haben, so wäre das nur ein Beweis mehr für das frühzeitige Eingehen der Ungarn auf die Postulate der Gesammtstaatsidee. Nicht ohne Interesse ist in dieser Beziehung ein Ausspruch des ungarischen Historikers und Topographen Anton v. Szirmay in dem 1804. geschrieben und von M. S. Kovachich in Ofen publicierten Büchlein: „Hungaria in Parabolis.“ Dort heisst es nämlich S. 75. „Cordatiores Hungari sicut semper et merito Germanam Nationem venerati sunt, ita nexum suae patriae cum haereditairs germanicis provincis necessarium jam Art. 2. 1723. recognaverunt.“ (Id. mű 230. s. k. l.)

Az osztrák fölfogást a magyar forrásokkal szemben teljes őszinteséggel az egykori Schmerling-kormány fő hivatalos lapja, a „Botschafter“ (1865. ápril) igy magyarázza: „Nem azért mellőzték Bécsben az alkotmányt, mert a magyar rendek a királyi hatalmat korlátozták, hanem mert Austria uralkodóit ezen korlátozás akadályozá a birodalom hatalmi eszközeit kifejteni s ezáltal Magyarország a birodalomnak egyik elzsibbasztó tagja lett. Igaz, hogy az osztrák politika általábanvéve az absolut irányoknak hódolt, de ezen absolutismus csak Austria egységének eszköze volt. Akármint biztositák tehát jogaikat a magyarok, békekötések és országgyűlési törvényczikkek által, az eredmény igen sovány volt. A birodalom szükségei voltak mindig azon indokok, melyek határoztak. A magyarok mindig tiltakoztak a patensek általi kormányzás ellen s mégis patensek uralkodtak fölöttük. És épen azon eszközök, melyeket Magyarország különállása érdekében használt, képezik másrészről azon ingert, hogy a szerződéseket megsértették. Ebből azon tanúság foly, hogy Magyarország addig nem látandja biztositva alkotmányos jogait, mig össze nem egyezteti azokat a birodalmi alkotmánynyal.“

Erre a Deák-politika felé hajló „Debatte“ igy válaszolt: „A történet valóságos elferditése azt állitani, hogy Magyarország soha sem vette tekintetbe a birodalom szükségeit. Sok törvényczikk van, mely ellenkezőt bizonyit. Vajjon a monarchia egyik elzsibbadt tagja volt-e Magyarország Mária Terézia alatt .... Ha a birodalmi eszme 300 évig küzdött Magyarország ellen és Magyarország az egység ellen ugyanily hosszú harczot áll, a mellett a dolgok régi állapotukban maradtak, akkor azt kellene következtetni, hogy mindkét félnek tanulni kellene a történetből s elismerni a transactio szükséges voltát.“

Vonjuk le mindezekből a végeredményt, belátjuk, hogy: „a közösügyi kérdés megoldatlansága volt lappangó oka a nemzet és korona közti százados viszálynak, volt sokáig föl nem födözött forrása a bécsi kormány magyarországi politikájának. Mert ha azt látjuk, hogy egy állam vezérlő politikusai századokon át megdöbbentő következetességgel ugyanazon politikát követik, hogy a ministerek egész serege nemzetiség és rang, vallás és nézetkülönbség nélkül egymás nyomába lépnek, hogy a jesuita II. Ferdinánd és a filozof II. József, a Magyarországot gyűlölő Rudolf és a nemzet iránt előszeretettel viseltető Mária Terézia, a jesuita Kollonich és az atheista Kaunitz, a gőgös aristocrata Metternich és a proletár Bach Magyarország irányában politikájoknak nem irányára, csak mértékére vagy modorára nézve különböznek egymástól: át kell látnunk, hogy az ellenséges politika nem esetleges ellenszenvnek, nem múlékony constellátiók kifolyása, hanem maradandó viszonyok szükségszerű következménye volt. És a historia szellemét tanulmányozva, be kell vallanunk, hogy az osztrák kormányférfiak az adott viszonyok közt, saját álláspontjukból kiindulva, más irányú politikát Magyarország ellen mindaddig nem követhettek, mig azon mélyenható ellenmondás, mely közjogunkban rejlett, ki nem egyenlittetik.“ (Toldy István.)

(Ily körülmények között azután nem lehet csodálni, hogy a 67-es nagy mű megalkotásáig a nemzet hangulata igy volt jellemezhető: „On ne trouve d'esprit public que chez les Hongrois et jusqu'à présent il se trouve en opposition avec l'intérèt de la maison d'Autriche.“ Andreossy franczia követ jelentése 1807. április 4.)

Találóan alkalmazható Guizot tétele e viszonyokra: „L'agression n'etait pas nouvelle, ni tout à fait arbitraire; elle avait aussi ses fondements historiques, et pouvait se croire quelque droit.“

És ma a transactio bekövetkezése után: „Ha visszatekintünk az 1526-tól 1867-ig lefolyt hosszú időre, nem tagadhatjuk, hogy őseink elhatározottságának, melylyel ismételve törvénybe iktatták, hogy Magyarország önálló és független, hogy semmi más országnak alávetve nincs: Magyarország államisága nem eléggé domborodott ki és azt nem tagadhatjuk, hogy ezen időszakban oly visszamaradás jelentkezett Magyarországon minden téren, mint egy más államban sem .... És viszont .... abban az időszakban, a mely 1867-től lefolyt, mostanság örömmel constatálhatjuk, hogy Magyarország államisága, Magyarország

nemzeti önléte olyannyira kimagaslott, mint soha előbb és constatálhatjuk egyúttal, hogy olyan haladásra jutott . . . . ezen 30 évben, hogy pótolta majdnem mind a multnak mulasztásait és majdnem teljesen elérte a többi európai civilisált államokat.“ (Gr. Csáky Albin 1897. III./26.)

A sceptikus és gyakran erősen biráló Grünwald Béla úgy méltatja az 1867. évi kiegyezést: „Az 1867-iki kiegyezés visszaállitotta a magyar közjogot, elismerte Magyarország államiságát s ha nem is nyertük el mind azt, a mi formailag a teljes állami függetlenség attributuma, de kezünkbe jutottak az eszközök, melyekkel a függetlenségre való képességet megszerezhetjük. Visszanyertük a hatalmat ebben az országban s minden akadály nélkül érvényesithetjük benne érdekeinket s oly szervezetet adhatunk az államnak, mely nemzeti czéljainknak megfelel . . . . . teljesithetjük a missiot, mely nekünk Európa e pontján jutott, megalkothatjuk azt a politikai és kulturai közösséget, melynek magyar nemzet a neve, megalkothatjuk azt a formát, melyben a nemzet élete fejlődni fog: a szilárd, egységes magyar államot. A ki tudja, hogy az államhatalom minden eszköze ellenünk volt irányozva, a ki érezte a tényezők destruáló hatását, csak az tudja megbecsülni a mai állapot nagy jelentőségét, mely mindezeket a mi kezünkbe juttatta. Az 1867. évi kiegyezés nem bir ránk nézve absolut értékkel. Nem valósága nemzeti érdekeink kielégitésének, de lehetősége s ebben rejlik nagy jelentősége. Ha a nemzet akar öntudatos és tervszerű nemzeti politikát folytatni, ezen az alapon lehetséges.“ (Pesti Napló 1883. V./16.)

A most vázolt viszonyokra is elmondhatni Guizotval: „Il y a des evenements que la Providence n'admet pas les contemporains à comprendre; si grands, si complexes qu'ils surpassent longtemps l'esprit de l'homme, et que, même en eclatant, ils demeurent longtemps obscurs dans ces profondeurs ou se preparent les coups qui décident des destinées du monde.“ (Washington, Etude Historique. Preface. LXXXIV. l.)

III.

A közös ügyek az 1847/48. évi pozsonyi országgyűlésen, az 1867. XII. t. cz. álláspontjáról tekintve.

Mais quand on etudie de prés et a fond les évenements et les documents, le doute n'est plus possible.

Guizot.

Az 1526-ban a Habsburgok trónra jutásával kezdődő viszonyok és kapcsolat hatásai egyrészről Magyarország, másrészt az osztrák örökös tartományok között, továbbá az 1723. I., II., III. t. czikkbe iktatott pragmatica sanctio elvitázhatlan következményei 1847-ben már teljes mivoltukban lépnek előtérbe és oly súlylyal nyulnak be Magyarország közjogi helyzetébe, hogy azok rendezésének sürgős szükségét félreiismerni és elodázni már nem lehetett, maguk a dolgok mivolta utalta erre az irányadó köröket.

Daczára annak, mint látandjuk, hogy a fölismerés meg volt, mégis a nagy reform-mozgalmak korában és a márcziusi események folytán túlsúlyra jutott irány, csak a belügyi reformokra voltak elkészülve, mig a magyar-osztrák viszonyok tekintetében általánosságban és részletekben teljes tájékozatlanság uralkodott. A 40-es évek ismert „Pesti Hirlap"-ja hasábjain annyiszor s oly hosszan meg lőn vitatva a parlamentárismus kérdése, de annak részletei, főleg alkalmazásának részletei egyaránt függő kérdésekül hagyattak. Különösen pedig azon lehetőség, — a mi mégis igen lényeges pontnak tekinthető, t. i. hogy ha a parlamentáris kormányrendszer akár hazánkban, akár az osztrák örökös tartományokban, avagy mindkettőben valósulna, mi módon volnának a Magyarország s az osztrák örökös tartományok közti viszonyok elintézendők, — föl nem merült, meg nem vitattatott.

Falk Miksa irja, hogy: „A magyar parlamentarismus előharczosai, kik egyszersmind valódi államférfiak is voltak, mint br. Eötvös, Szalay stb. soha nem gondolkodtak a felől, hogy Magyarországra vonatkozó programmjokat keresztül vigyék a nélkül, hogy egyúttal az összes birodalomhoz való viszony is megnyugtató módon szabályoztassék.“ (Széchenyi István és kora 256. l.)

Voltak azonban nehányan, kik az Austria és Magyarország közt fönforgó viszonyokat fölismerték s azt rendezni óhajták, ezek közé tartozott Fáy András, ki ily czimű művében „Kelet népe nyugoton“ (24. l.) igy ir: „Hazánk fölvirágozhatásának egyik mulhatlan föltétele az, hogy érdekei — a közvédelmet kivéve — a többi örökös tartományok érdekeitől elkülönöztessenek, s a kölcsönös viszonyok a fölséges uralkodóház meghatalmazottjai és diaetáink között kötendő egyezkedésekkel, pactumokkal állapittassanak meg.“ (Tiszta fölismerése a dualismusnak s a 67-es alapnak.)

Fáy — irja Badics Ferencz — épen abban tűntet föl kiváló politikai érzéket, hogy e kérdéssel oly korán foglalkozik. Alkotmányra (t. i. Lajthán túl) ugyan egyhamar ő sem számit, mert az „uralkodóház meghatalmazottjairól“ szól, de ez csak számbavétele a létező viszonyoknak. Fáy terve mindenesetre első kisérlet közjogi helyzetünk rendezésére s első alakja a későbbi közös, ügyi tárgyalási módoknak.“ (Fáy András életrajza 454—456. l.)

Wesselényi br. e tárgyban ezt véleményezi: „Az emlitett alkotmányossá válandó országok (t. i. az örökös tartományok) közti kereskedési viszony, kölcsönös engedést és kiméletet tartva szem előtt, megfejthetetlen föladat bizonynyal nem lenne. S anynyival inkább nem lenne, mert ha ilyen álladalmi szövetség léteznék, melynek tagjait alkotmányos rokonság s tehát közös érdekek és életföltételek csatolnák össze: bizonynyal kölcsönös áldozatokkal is készek lennének, egyik a másik egyes érdeke iránt, szintúgy tekintettel lenni, mint a közös álladalom nagy egésze javát előmozditani. Ily viszony s helyzetben bizonyosan Magyarország sem lenne idegen oly terhekbeni osztozástól, melyektőli mostani mentessége miatt most szükségesnek vélik vele sok tekintetben mint mostohával bánni, s azon mezőnek tekinteni, melynek takarmányával kell másokat bő fejésre alkalmasakká tenni. Midőn az austriai birodalom minden országa s tartománya saját polgári s képviseleti alkotmányának jótéteit s

biztonságát élvezvén, ezen öntudattal járó s jogszerű polgári életműködésében a birodalmi nagy szövetség osztályos és kiegészitő részének tekinthetné magát: bizonynyal örömmel fedezné mindenik, mind kebelbeni s önhozzájárultával meghatározandó s kezelendő kiadásait, mind pedig az egésznek szükségeit, melyről a nyilvános kimutatások meggyőzők lennének az iránt, hogy azok az egésznek s következőleg az egyes részeknek is javára tétettek .... s minden álladalmi közös kiadásokróli nyilvános kimutatás s számadás bizonynyal készszé tenné a birodalom minden országait — Magyarországot sem véve ki — maguk közt felosztani s felvállalni a monarchia adóssági terhét is ....“ (Szózat 237. s. k. l.)

A tárgyalt kérdés súlyát és jelentőségét gr. Széchenyi István is fölismerte, s kiváltképen „Politikai programmtöredékek“ czimű művében hangsúlyozza eme viszonyok vitalis jelentőségét, hol többek közt azt is mondja: „ti, kik oly reformkérdésekkel vagytok saturálva, melyek tüstént alkalmazva Magyarországot is, de az egyetemes álladalmat is minden bizonynyal zavarba hoznák ....“ majd igy folytatja: „s vajjon mióta Austriával össze vagyunk kapcsolva, ugyan használtuk-e közös érdekünk kiemelése végett valaha is a hideg persvasio szózatát? Azt mondom, soha .... a magyar nemzetnek élénkebb, pezsgőbb része soha nem tudta, soha nem akarta, s most sem tudja, most sem akarja .... magát philosophiai felfogással azon eldöntetlen ténybe belegondolni és a szerint bölcsen cselekedni is, hogy Magyarország az austriai tartományokkal biz egybe van házasitva és a közálladalom egyik legfőbb kiegészitő részét képezi, úgy hogy egyedül e kapcsolatban találhat szerencsét vagy sehol .... mióta Magyarország Austriával szövetkezett és mely abnormis állapotnak egész mélységeig soha nem defineált, s ekkép soha eléggé nem méltánylott létében kell keresnünk mindazon viszálykodást, s mindazon majd lappangó, majd nyilvánosabban kitörő visszatorlási hangulatot, melyben kevés és csak ephemer kivételekkel mindenkoron állott a magyar nemzet az austriai kormánynak átellenében és viszont, s melyben — ha készakarva nem akarjuk csalni magunkat és másokat, s ha készakarva nem akarjuk viszonyos bajaink gyökéroka előtt behunyni szemeinket — még ma is áll s lehető legnagyobb kölcsönös megröviditésünkre mindaddig állni is fog, mig annyira külömböző status-szerkezetünket, mely t. i. a magyar és az örökös tartományok közt létezik,

lehető legtisztábban defineálni, viszonlag kellőkép méltánylani és a közálladalom gyarapulását lehető legőszintébben ezen két tényezőre alapitni nem fogjuk.“ (1847.)

Az 1847. évi országgyűlés egybehivását kevéssel megelőzőleg már az osztrák császársággali viszonyok létele s azok fontossága általánosan elismertnek tekinthető, mit az is igazol, hogy az 1846. évi november hó 14-én a conservativ párt által kiadott politikai nyilatkozatban ezek is előfordulnak: „két sark körül forog politikai lételünk; — egyike azoknak nemzetiségi; alkotmányos és közigazgatási önállásunk: — másika a közbirodalommal való azon összeköttetés, melyet századok előkészitettek, s századok megerősitettek.“ (L. 1867. XII. t. cz. bevezetését.)

Majd ismét: „Az alkotmányosság s nemzetiség .... s a közbirodalmi egységnek eszélyes szemügyben tartása mellett....“

„Semminemű törvényhozási intézkedés sem érdemli meg a haladás és javitás nevezetét, ha .... e) a közbirodalommali kapcsolatnak szilárdsága, f) a nemzetiség érdekei — egy békés reform lehetősége általa meg nem erősittetnek, nem conserváltatnak, s illetőleg újabb biztositékokat nem nyernek ....“ (Ez intentiókkal nyilt meg az 1865—68. évi országgyűlés is.)

Az akkori ellenzék által kiadott „Ellenőr“ pedig igy ir: „Itt van az ellenzék, mely a pragmatica sanctiót szentnek ismeri, s hazánk érdekeinek a birodalom érdekeiveli kiegyenlitéséhez segédkezet nyujtani örömest kész, de országunk érdekeit az austriai .... birodalom érdekeinek alárendeltetni nem engedi, s politikájában más indulási pontot el nem ismerhet, mint az 1790. X. sarkalatos t. czikket ....“ (289. l.) (A husvéti czikk alaphangja.)

Az 1847. évi junius hó 6-án kiadott ellenzéki nyilatkozatra, mely tudvalevőleg Deák Ferencz tollából folyt (az ellenzéki nyilatkozat történetét az érdeklődők megtalálják a Kónyi Manó által kiadott Deák Ferencz beszédei czimű műben I. k. 611. s. k. l.), azért is érdememes reá mutatni, mert az már határozottan arra vall, hogy az 1847—48. évi országgyűlés megközelitőleg az 1867. évi intentiók alapján állott.

E nevezetes nyilatkozatban a többek közt ez is előfordul: „Nem fogunk mi ezen működésünkben soha megfeledkezni azon viszonyokról, melyek közöttünk s az austriai örökös tartományok közt a pragmatica sanctio értelmében fönnállanak; de szorosan ragaszkodunk az 1790. X. t. czikkhez is, melynek világos ren-

deletében az esküvel szentesitett fejedelmi szó biztositja nemzetünket, hogy: „Magyarország szabad ország, s egész törvényhozási rendszerében független; tehát semmi más országnak vagy nemzetnek alá nem rendelt." Nem akarjuk mi hazánk érdekeit az összes monarchia egységének, s biztos fennállhatásának érdekeivel ellentétbe hozni; de másrészről törvénynyel, igazsággal s méltányossággal ellenkezőnek tartjuk, midőn Magyarország érdekei bármely egyes tartományok érdekeinek jogtalanul alárendeltetnek, mint ez az ipar s kereskedési viszonyainkra nézve már hosszú időtől fogva folytonosan történik. Készek vagyunk mi az örökös tartományok érdekeivel netalán ellenzésben álló magyar érdekeknek igazság és méltányosság alapján lehető kiegyenlitésére kezet nyujtani; de abba soha meg nem egyezünk, hogy az összes kormányzási rendszer egységének, mit némelyek a monarchia egysége gyanánt szeretnek főelvül emlegetni, minden érdekeink, még alkotmányosságunk is föláldoztassanak. Ezen kormányzási rendszer egységének tekintetéből indult ki akkor a kormány, midőn a mult század utolsó negyedében alkotmányos állásunk helyett anyagi hasznot igérve, nemzetiségünket s polgári szabadságunkat oly súlyosan megtámadta; ezen kormányzási rendszer egységének lettek hajdan föláldozva az austriai örökös tartományok alkotmányos institutioi és a kormányzás egységi rendszer az absolutismus alapján fejlődött ki. Pedig az alkotmányosság nekünk oly kincsünk, melyet idegen érdeknek vagy bármi kecsegtető anyagi haszonnak feláldoznunk nem szabad, melyet föntartani, sőt szélesebb és biztosabb alapra állitva, mindinkább szilárditani első és legszentebb kötelességünk; s meg vagyunk győződve, hogy ha az austriai örökös tartományok régi alkotmányos szabadsága még most is fönnállana, vagy ha a kor és igazság kivánata szerint ők is az alkotmányos nemzetek sorába lépnének, s az egész monarchia kormányát mind összes rendszerében, mind egyes részleteiben az alkotmányosság szelleme lengené keresztül: érdekeink s az ő érdekeik, melyek most néha különváltak, néha talán egymással ellenkezők, könnyebben kiegyenlithetők lennének, az összes birodalom egyes részeit nagyobb érdek-egység, több kölcsönös bizalom kötné össze és ez által a monarchia szellemi és anyagi erejében gyarapulva, biztosabban daczolhatna az idő s ellenséges körülmények egykor bekövetkezhető viharaival."

A 47-iki, 61-iki és 67-iki Deák-féle álláspontok közt tehát a

causalis-nexus és a logicai folyamat teljesen megvan. Deák közjogi folytonosságára elmondhatom Tainenel, hogy „en fait de politique, il vaut mieux de continuer que de recommencer.“

„Nem nehéz e programmban az 1861-iki föliratok szerzőjének és az 1867-iki kiegyezés főeszközlőjének művét fölismerni.... valamint Francziaországban 1877-ben a köztársasági párt válságos fordulatánál Thiers hátrahagyott nyilatkozatában a mérséklet zálogát és az eljárás közös alapját birta, úgy a magyar ellenzék minden árnyalata 1847-ben bizalommal elfogadhatta a Deák Ferencz, azon vezér által megállapitott szabadelvű programmot, a kinek bölcsességében és mérsékletében minden részről bizton megnyugodhattak. Érdekes számbavenni, miként foglaltatnak már világosan az 1847-iki szabadelvű programmban ugyanazon alapelvek, melyeknek segélyével Magyarország ügye újabb időben diadalra vergődött.“ (Forster-Arnold Florence.)

Az akkor vezérszerepet játszott Pestmegyének követei részére adott utasitásából előre bocsátott állitásaim igazolására pedig a következőket tartom szükségesnek idézni. „Ezen utasitás szerint három szempontot kell az országgyűlésnek figyelembe venni, úgy mint hazánk állását, a külhatalmasságok és a velünk egy fejedelmet ismerő osztrák birodalom irányában, végre belügyeink tekintetében. A külviszonyokra vonatkozólag, miként az utasitás mondja, kormányunk nem bir elegendő s olynemű befolyással, minőt törvényeink s önállásunk követelnek; holott ez ügyek bennünket is, bár az osztrák birodalommal közösen, olyannyira érdekelnek, hogy a külhatalmak irányában követett politika végeredményében az ország jövendő léte felett határoz. Az austriai viszonyok tekintetében, előre bocsátva az 1723. II. t. cz. által szentesitett pragmatica sanctio fentartásának szükségességét, különösen szem előtt tartandónak mondja az utasitás az 1790. X. t. czikket. (1867. XII. t. cz. 3. §.) De hazánk e törvényes állapota nem őriztetett meg; az ország érdekei csaknem minden viszonyokban, melyekben Austriáéval találkozik, az örökös tartományok vélt érdekeinek alárendeltetik. Innen a kölcsönös féltékenység, az örökös harcz a nemzet és kormány közjogi hatalmának határai fölött.“ Az 1867. XII. t. czikkben birt fixpont hiányának érzete, s ily valaminek megalkotása iránti leplezetlen óhaj lengi át ez utasitás szellemét.

Borsodmegye utasitásában benne van az új vámrendszer, a teljes viszonosság alapján, az ország és az örökös tartományok közt.

Ezen viszonyokra nézve irja Beksits Gusztáv a következőket: „Időközben megnyilt a pozsonyi országgyűlés (1847. nov.), br. Kemény Zsigmond, br. Eötvös József és kis irodalmi társaságuk Pesten maradt. Az országgyűlésre a „Pesti Hirlap“ czikkezőinek kevés befolyásuk volt .... A felelős ministerium kinevezése után az ő sürgetésére (t. i. Kemény) adott pártprogrammot a „Pesti Hirlap.“ Volt ebben a programmban valami, a mi akkor az öröm-mámor közepett csak keveseknek tűnt föl: a pragmatica sanctio hangsúlyozása. S a mikor Kemény szólt a pragmatica sanctióról, nem üres phrasist emleget, mint a legtöbb szónok, sőt szinte kivétel nélkül mindenki, a ki pragmatica sanctiót ajkaira vette. Kemény a közös érdekek körvonalait élénken fölismerte, s azok mellőzésében nemzeti ügyünk bukására következtetett. Birodalmunk szilárdsága, úgymond, az érdekek egységében fekszik, melyek a Monarchia tartományait összefűzik. Mind külső, mind belső viszonyaira nézve hazánknak és a birodalomnak érdekei ugyanazok. Külsőleg ellenségeink közösek.“ (Kemény Zsigmond 50. l.)

Nem lehet tehát állitani, hogy az emlékezetes 1847—48. évi országgyűlést megelőzőleg, habár elenyészően csekélyebb terimében, mint 1865-ben, a közös viszonyok ne lettek volna ismeretesek, — ne nyilvánult volna azok rendezése tekintetében óhaj, azonban az akkori fölismerés s elvek kimondása daczára, mindezek akkor csak óhajok maradtak s azoknak positiv alakban lett megvalósitásuk nem történt meg s csak az 1865—68. évi országgyűlésnek — mely ugyanazon nyomon haladt — jutott osztályrészül e nehéz kérdések törvényben lett megoldása.

* * *

Az 1847—48. évi utolsó pozsonyi országgyűlés megnyitása alkalmából (1847. november 12-én) előterjesztett királyi propositiókban benne van az austriai-magyar viszonyok (keresk. és ipari állapotok) rendezése a vámvonalok megszűntetésével.

Ez tehát világos és határozott útmutatás más egyéb ezzel összefüggő viszonyokra is.

Ennek megfelelőleg s ezen irányelvek szerint készült válaszfölirati javaslat is elismeri és hangsúlyozza a köztünk és az örökös tartományok közt levő szövetséges viszonyt és ennek a következőkben kifejezést is ad, kijelentvén, hogy: „Intézkedése-

ink által a szomszéd örökös tartományokkali érdektalálkozásainknak méltányos kiegyenlitésére, hazánk önállóságának és törvényes jogainak megőrizése mellett, annál nagyobb készséggel nyujtunk segédkezet, minél erősebben meg vagyunk győződve, hogy ezen kiegyenlités nehézségei nem a közöttünk létező szövetséges viszony természetéből erednek.“ Ezen most emlitett, de a trónig el nem jutott válaszfölirat tárgyalásakor Kossuth Lajos igy beszélt: „Hazánk állapotát legközelebbről s leglényegesebben azon viszony érdekli, melyben mi az austriai Monarchia tartományaihoz állunk. Senki nálamnál ezen viszonyt jobban nem tisztelheti s pedig nemcsak azért, mivel az fejedelmünk egységének az 1723. II. t. czikkben megerősitésével szentesitve van, hanem azért is, mivel én e viszony szövetségében látom úgy hazánk, mint az uralkodóház jövendőjének biztositását, sőt látom annak constitutionalis kifejlődésében az európai civilisatiónak egyik hatalmas pajzsát; de ezen tisztelet és ragaszkodás miatt nem szabad szem elől tévesztenem azon országos önállást és azon jogokat, melyek e viszony mellett hazánk számára az 1790. X. t. czikkben királyi szentesitett szóval biztosittattak .... állitom, hogy az uralkodóháznak rossz szolgálatot teszen, a ki azon véleményt igyekszik terjeszteni, mintha hazánk jogszerű érdekeit Austria érdekei szükségkép elleneznék. Én ezt kereken tagadom s lelkem egész meggyőződésével ismétlem, a mit a karok s rendek táblája 1844-ben kimondott, hogy „a magyar alkotmányos élet teljes kifejlődése az örökös tartományok mellett lehetséges ....“

Az 1867. XII. t. cz. történelmi becsű s irányadó bevezetésében ez is előfordul: „.... Magyarország főrendei és képviselői nem mulaszthatták el gondoskodni oly módokról, a melyek lehetővé tegyék, hogy azon alapszerződés, a mely az 1723. évi I., II., III. t. czikkek által a Fölséges uralkodóház és Magyarország között létre jött, amely egyrészről a birodalmi kapcsolathoz tartozó országok és tartományoknak az 1723. I. és II. t. czikkek értelmében együttes és elválaszthatlan birtoklását, másrészről pedig Magyarországnak önálló törvényhozási és kormányzati függetlenségét biztositotta, lényegében jövőre is sértetlenül föntartassék.“

Széchenyi kimondá a felsőházban, hogy: „Ugyanazon egy korona alatt, mind a Monarchiának önállósága, mind Magyarország függetlensége fennállhat és összeférhet.“ (1848. $^{VIII.}/_{14.}$)

Nem szorul továbbá igazolásra azon tény, hogy az 1847—48. évi országgyűlés és az 1865—68. évi országgyűlés elvi kiinduló pontja között, s ez utóbbi országgyűlés nagy alkotása — a 67. XII. t. cz. szelleme között — teljes összhang van.

Az országgyűlés ezek után egész 1848. évi márczius hó 3-ig az osztrák-magyar viszonyokkal nem foglalkozik, de azontúl annak berekesztéséig a most emlitett viszonyok minden tárgyalásaiba élénken beleszövődnek.

A parlamentáris kormányforma megalkotására s az 1848. évi átalakulásoknak bekövetkeztére az első lökést Kossuth Lajosnak 1848. évi márczius hó 3-án tartott beszédje és fölirati javaslata adja meg. E beszédben hangsúlyozva van a paritas, a dualismus hiánya s ezzel kapcsolatosan Magyarország jelentéktelensége, másfelöl ennek remediuma, a parlamentáris kormányrendszer. E beszédben a többek között ez is előfordul: „Már midőn az országgyűlés elején a válaszföliratot inditványozám, kötelességemnek éreztem hazánk állapotának taglalásába bocsátkozni, úgy saját belügyeink, mint azon viszonyok tekintetében, melyek a pragmatica sanctio következtében köztünk s az austriai császári birodalom közt fönforognak; majd ismét ezt hozza föl: „A velünk egy fejedelmet uraló birodalom kormányrendszere az alkotmányossággal egyenes ellentétben áll, valameddig azon status-tanács, mely a Monarchia közös ügyeit intézi s hazánk belügyeire is, törvénytelen bár, de túlnyomó befolyást gyakorol."

Tehát „közös ügyek" fordulnak elő már e monumentális conceptiójú beszédben is, majd utalás arra, hogy azok nem alkotmányosan kezeltetnek és hogy ép e miatt Magyarország önállása is szenved, — mi más az 1867. XII. t. cz. intentiója, mint ép eme törvénytelen túlkapások meggátlása azzal, hogy szorosan meg kell határozni a közös ügyeket s azok alkotmányos kezelését és ellenőrizését.

De e beszédhez kapcsolt fölirati javaslatban a következő nagyfontosságú nyilatkozatok fordulnak elő:

a) A legújabb időkben kifejlett események elmulaszthatlan kötelességül teszik figyelmünket azokra forditani, miket Fölséged uralkodóháza iránti hűségünk, az összes birodalom iránti törvényes viszonyaink és hazánk iránti kötelességünk megkiván.

b) Ezen irány (t. i. az absolut rendszer) eddig csak alkotmányosságunk kifejlődését hátráltatta, most úgy látjuk, hogy az

ha tovább is folytattatik és a birodalmi kormány az alkotmányossággal összhangzásba nem hozatik, Fölséged trónját és a pragmatica sanctiónál fogva kedvelt kapcsokkal hozzánk kötött birodalmat elláthatlan következményekbe bonyolithatja. (Deák Ferencz 1861—66. évi beszédei, föliratai ugyanezt hangoztatják.)

c) Sokban e kérdések közül (utalás van a honvédelmi rendszerre s bizonyos jogszerű kötelezettségekre) az örökös tartományokkali érdektalálkozások kiegyenlitésének szüksége forog fönn, mire önálló nemzeti jogaink és érdekeink megóvása mellett örömest nyujtunk segédkezet. (Ez semmi más, mint az 1867. XII. t. czikkbe iktatott kiegyezés és dualismus alapelvei.)

d) Majd az olasz tartományokbani zavarokra czélozva mondá: Lehetetlen aggodalommal nem tapasztalnunk a nyugalom bomladozásának azon jeleit, melyek a pragmatica sanctiónál fogva velünk egyesült birodalom némely részeiben mutatkoznak.

(Kossuth beszédjét általánosságban egy angol tudósitó igy jellemzi: „Kossuth made a very animented though moderate speech.“ Corresp. relative to the Affairs of Hungary 1847—49. Kossuth e beszédjére vonatkozólag egy egykorú bécsi publicista, Reschauer megjegyzi: „Der Eindruck, den diese Rede Kossuth's nicht blos in Ungarn, sondern in ganz Öesterreich und namentlich in Wien hervorbrachte, war ein ungeheuer. Ja man darf ohne diesen Eindruck zu üeberschätzen, gewiss die Behauptung wagen, dass auf dem europäischen Continente noch keine zweite Rede eine ähnliche, nachhaltige Wirkung erregt hatte.“

Semmi további kommentár nem szükséges a fölirati javaslat eme négy pontjához, benne van abban minden, a mit a multra s jelenre nézve a történelmi fejlemény, úgy a politikai helyzeteket tekintetbe vevő eszélyesség megkiván. Horváth Mihály irja: „Az inditvány s a fölirati javaslat, mi másnapon az országos ülésben is egyértelműleg, minden ellenvetés nélkül elfogadtatott, a miniszteri kormányzat puszta formáján kivül semmi újat, semmi olyast nem foglalt magában, mi a mérséklet s fennálló törvények szigorú korlátait meghaladta volna.“

A márczius 17-iki királyi leiratban Ő Felsége elismeri, hogy a nádor, mint kir. helytartó, a törvények értelmében teljes hatalommal fel van ruházva ezen országot, a hozzá kapcsolt részekkel együtt, a korona egységének és a birodalommali kapcsolatnak épségben tartása mellett, az országbóli távollétem alatt . . . . kormányozni. Továbbá belegyezését adja a Korona: „Mikép egy,

a honi törvények értelmében független felelős ministerium felállítása iránti óhajaihoz a nemzetnek hozzájárul; de útasitja a nádort, hogy oda munkálkodjék, hogy ezeknek hatásköre iránt czélszerű törvényjavaslatok alkottassanak a karok és rendek által is helyesen kedveltnek tartott ama legszorosabb kapocsnak kellő méltánylásával, mely a pragmatica sanctio által egyesült s atyai gondoskodásomra egyformán jogositott örökös tartományaim közt létezik. Nincs dialectica, mely a márczius 3-iki fölirat c)-vel jelölt pontja s a királyi leirat e passusa közt a legorganikusabb causalis nexust elvitathatná.

E királyi resolutio után, mely a felelős ministerium fölállitásába belegyezett, azontúl az országgyűlésé lőn azon nehéz és nagyszerű föladat, hogy az új kormányrendszert, legalább is fővonalaiban, törvény által megállapitsa. Battyányi Lajos ministerelnököt azon előérzet aggasztá, hogy ha az ország s az osztrák tartományok közti kapcsolat igen meggyöngittetnék, ennek kormánya nem lenne hajlandó Magyarországot törvényes függetlenségének fölhasználásában nyugton hagyni.

Ily körülmények közt jött létre a magyar nemzet minden jogos kivánalmának eleget tevő 1848. évi márczius hó 31-én kelt királyi leirat, mely a felküldött ministerialis törvényjavaslat lényegét egészben megerősitette; mindazonáltal a pénzügyministeriumot illetőleg a következő megjegyzést teszi: „Addig is, mig az összes Monarchiát illető közös költségek aránya iránt a jövő törvényhozás királyi megegyezéssel intézkednék, a királyi udvar fentartására, a közös diplomatia, a közös katonai testületek, mérnökség, tüzérség stb. ellátására szükséges költségekről, jövendő beszámitás iránt ideiglenes rendelkezés tétessék." A hadügyeket illetőleg a kir. leirat szavai a következők: „Valamint a honvédelmi szerkezet s a környülállások szükségéhez képesti hadiajánlatok körüli rendelkezést a törvényhozás köréhez a rendes katonaságnak az országbani elhelyezését s béke idejébeni alkalmazását pedig a kir. helytartónak, a felelős magyar ministerium útján gyakorlandó kormányzatához tartozónak elismerem: úgy viszont a hű karok és rendek királyi házam s a pragmatica sanctióval szentesitett birodalmi kapocs iránti hű ragaszkodásuktól bizton várom, miként önként átlátandják, hogy a magyar hadseregnek az ország határain kivüli alkalmazása, nemkülönben a katonai hivatalokrai kinevezések, a szükséges birodalmi összhangzás végett egyenesen csak legfelsőbb királyi

elhatározásomtól függhetnek; az ezen esetekbeni ellenjegyzés tehát a folyvást királyi személyem körül leendő ministerre leszen bizandó."

Igen helyesen irja Kovács Lajos: „Az udvar tehát még mart. 31-ről adott leiratában megjelöli azon ügyeket, melyek a birodalmi kapcsolat elengedhetetlen föltételei ...."

E leirat, bár ismét és félreismerhetlenül hangsúlyozza a birodalmi kapcsolatot, a Pesti Hirlap szerint: „az európai nagy nemzetek sorába állitott bennünket." Hogy ez mennyire igaz volt, elég utalnom egy egykorú „Times"-ből vett idézetre. „Magyarországban Metternich herczeg bukása elháritá a függetlenség kinyilatkoztatását s valóban szabadelvű s nemzeti kormány alakult az ország régi hagyománya alapján, mely a királyi tekintélynek legjobb biztositéka. Reméljük, ministereink legkisebb időt sem fognak elveszteni, a legbarátságosabb viszonyba lépni egy olyan kormánynyal és országgal, mely annyira ismeretes rokonszenvéről Anglia iránt. Főconsult vagy más még magasabb diplomatiai ügynököt kell rögtön Pestre küldeni s hathatós lépéseket tenni a kereskedelmi viszony előmozditására Magyarországgal, mely mulhatatlanul ki fog fejlődni a fiumei part felé és a Dunán alá. Becsületes és alkotmányos kormány alatt, mely a nemzet szellemét nem akadályozza, Magyarország az ő 14.000,000 lakosával az austriai ház leghatalmasabb és leghasznosabb birtoka leend."

(The liberales althoagh with professions of loyalty, attachment to the Imperial dynasty etc. .... with to sever these ties and make Hungary an independent kingdom. The final object which they profess to have in Wiew is, what they term administrative independence but it is, obvious that if this object shauld ever be attained, and Hungary have its responsible ministry, its national traesury, national army etc. .... Correp. relative to Affairs of Hungary 1847—49.)

A pozsonyi országgyűlésen 1848. ápril 10-én a kapcsolt részek (még ekkor ez volt a hivatalos megjelölés) tekintetében hozott határozatban ez is fordul elő: „Az ország az 1848. évi mart. 31-én kelt örök időkre nevezetes királyi leirat által megnyerte a pragmatica sanctio alapján azon önálló kormányzást, melyre ős alkotmányánál és ős törvényeinél fogva jogositva volt."

A márczius 31-én érkezett kir. leirat még az napon vita tárgyává tétetvén, ennek folyamán mondá Kossuth egyikét ama

beszédeinek, melyet 1867-ben bátran a XII. t. cz. indokolásának lehetett volna fölhasználni. E beszédben a következő fejtegetések állanak: „A leiratnak két lényeges pontja van; egyik a financia s másik a hadügy. E dolgok elintézésénél egyet soha sem kell felejteni, t. i. hogy mi egészen e perczig a legtisztább hűség alapján állunk az uralkodóház irányában, mely Austriának is trónján ül s hogy ebből oly kapocs és viszony következik, melynélfogva némi közös intézkedések mindaddig kikerülhetlenek, mig a pragmatica sanctio kapcsa fönnáll. Ha e szempontot, hogy t. i. nem az elszakadás, hanem a pragmatica sactio terén állunk, szem elöl nem tévesztjük, föl fogjuk találni a kellő tájékozást. Ha az emlitett kapocs nem volna s a magyar király Budán laknék, akkor természetesen csak mi magunk intézkednénk a civillistáról; de mivel más népek is vannak ugyanazon fejedelem koronája alatt, ezek is járulni fognak a közös költségek födözéséhez .... Ide tartoznak a közös diplomatia költségei s azon katonai testületek ellátása is, ... melyekről ha a honvédelem rendszere kidolgozva lesz, külön fog gondoskodhatni a magyar törvényhozás; de addig, mig az meg nem történik, a közös ellátásban szükség aránylagos részt vennünk." Majd ismét e beszéd folyamán kijelenti Kossuth, hogy: „a pragmatica sanctiónál fogva tagadhatatlanul vannak kötelezettségeink."

Az országgyűlés ezután három milliót szavazott meg ideiglen a jövő országgyűlésig közös költségekre, de ez már törvénybe nem ment. (Budapesti Szemle 1881. augusztusi szám, 229. l.) Ugyanezen időben a budai királyi várra és udvari költségek czimén 61,931 frt 18 kr. lesz utalványozva, a hadsereg számára pedig 1.488,753 frt 51 kr. (Lukács Béla, 1848/49-iki pénzügy 13. s. k. l.) A „Pesti Hirnök" közlése szerint a közbirodalmi ügyek költségére $^{3}/_{4}$ évre a budgetben csak 2.166,667 forintot vettek föl, mibe az udvartartás is bele volt foglalva. (1862. 48. sz.)

Teljes joggal irhatta Kemény Zsigmond 1867-ben: „Mit tettünk 1848-ban? Tagadtuk-e a közösen érdeklő viszonyok létezését? Kossuth nem tevé ezt. Ő elismerte, hogy az örökös tartományok alkotmányos népeivel szemben van az alkotmányos magyar nemzetnek elintézendő közös ügye." (Pesti Napló 1867. márczius 27.)

A „Hon" igy ir (1866. $^{XI.}/_{8.}$): „A 48. évi törvényhozásnak volt föntartva, hogy a „birodalmi kapocs" s az „Austriávali viszonyok" egészen új s nagyon is indefineált eszméit s kifejezéseit

használja legelőször.“ (Hiszen a hiba ép abban volt, hogy ezen eszme és kifejezés definitióját és alkalmazását meg sem kisérlették.)

A „Független“ igy ir (1863. január 28.): „A 48-as álláspont tehát elismeri a sanctio pragmatica szerinti kapcsolatot, elismeri a közös ügyek létezését, — de azon fölfogásnak még nyomát is hiába keressük, miszerint e kapcsolat oly népekkel hozott érintkezésbe, melyek alkotmányosokká lettek. Ama kor úgy veszi Magyarországot, mint teljesen különvált királyságot, melynek minden ügyei fejedelme és önmaga közt teljesen rendezhetők. Hogy ez ama korszak törvényeinek egyik lényeges hiánya, sem tagadni, sem vitatni nem lehet. E részben a hiányt pótolta az 1861. évi országgyűlés elismerése, miután fölirataiban nemcsak a közös ügyek létezését elismerte, de elismerte annak szükségét is, hogy a velünk kapcsolatban levő népekkel, mint szabad népekkel, esetről-esetre érintkeznünk kell s ezen „esetenkénti“ záradékban nagy elvet mondott ki.“

Hasonlitsuk most össze az eddig fölhozottakat az 1867. XII. t. cz. bevezetésével, annak 1., 2., 4. és 6. §§-aival, hű képét birjuk annak, hogy azoknak tartalma és lényege az 1847/48. évi országgyűlés eddig vázolt s még ezután idézendő intentióival mindenben egybehangzanak.

Ki van mondva mindkét helyen az Austriávali kapcsolat a pragmatica sanctio alapján, ki van mondva, hogy vannak közös ügyek, hova a külügy és a védelem ügye tartoznak, továbbá hogy eme viszonyokat rendezni kell.

Kossuth már 1847. november hóban megmondja, hogy: „Állitom, mikép az uralkodóháznak rossz szolgálatot teszen az, aki azon véleményt igyekszik terjeszteni, mintha hazánk jogszerű érdekeit Austria érdekei szükségkép elleneznék. Én ezt kereken tagadom s lelkem egész meggyőződéséből ismétlem, mit a karok és rendek táblája 1844-ben kimondott, hogy a magyar alkotmányos élet kifejlődése az örökös tartományok mellett lehetséges ... részünkről minden készség meg volt és meg van a különválni látszó érdekek kiegyenlitésére örömest nyujtani segédkezet, csak a részben legyünk biztosak, hogy ezért országos önállóságunk, vagy épen alkotmányosságunk árul nem kivántatik.“

Nem ez-e a hires Deák-féle husvéti czikk, — az 1865. deczemberi trónbeszéd, az 1866. évi két fölirat s a 67. évi XII. t. cz. bevezetésének alaphangja; — e nagy mozzanatok harmo-

nicus egybefüggését mi sem zavarja, azok együtt képezik a mai közjogi állapotok rendszerét összefűző szálakat.

Az 1867. XII. t. cz. 3. §-a ép ez értelemben készült, nem egyéb az, mint az 1790. X. t. czikknek újabbi érvényre emelése. Az 1790. X. t. czikkre Kossuth ezt az illustratiót adja: „Saját belügyeinkre is alkotmányellenes befolyástól akarták őseink e hazát biztositani, midőn az 1790. X. t. czikkben királyi akarattal is szentesitve kimondották, hogy hazánk szabad ország“ stb. (1847. XI./22.). Kossuth fölfogása teljes világitásban mutatja be, hogy és mint kell e hires törvényt érteni.

A márczius 31-iki leirat tárgyalásakor az udvartartás még közös ügynek tekintetett, az 1867. XII. t. cz. 7. §-a már e tekintetben állami önállásunk előnyére nagy haladás, amennyiben a most idézett törvény 7. §-a, igen nyomós okokból, az udvartartást közös ügynek nem tekinti.

A márczius 31-iki leirat tárgyalása külön külügyet nem emlit, ellenben közös diplomatiáról szól s ennek költségeihezi arányos hozzájárulást helyez kilátásba. Nem egyéb ez, mint az 1867. XII. t. cz. 8. §-a.

A közös védelmet illetőleg meg kell jegyeznem, hogy egész 1848. év augusztus haváig önálló és külön magyar hadsereg fölállitásáról szó sincs, ily eszme directe véve föl nem merül.

Kossuth 1848. márczius 3-án igy szól: „Honvédelmi rendszerünk nemzeti jellemünknek s a honlakosok különböző osztályai érdekegységének alapján gyökeres átalakitást kiván.“ Hozzá teszi, hogy ez el nem halasztható. A különböző osztályokra nézve a mit mond, az világos. Azt teszi: nemes és eddigi nem nemes ezután egyaránt katonai sorozás alá esik. De ez még nem indokolja a gyökeres átalakitását honvédelmi rendszerünknek a nemzeti jellem alapján. Valami nagyon messzemenőt még sem lehetett képzelni alatta. Legfölebb a nemzetőrség felállitását, a régi nemesi fölkelés helyett. De nem a hadsereg gyökeres reformját. (Salamon Ferencz.)

A márczius 31-iki kir. leirat tárgyalása alkalmával a radical Madarász László igy nyilatkozik: „Hogy a magyar hadaknak a haza határain kivül alkalmazását, mi a leiratban előfordul, nem úgy érti, hogy azon hadakat más nemzetek megtámadására, vagy a pragmatica sanctio által velünk összekapcsolt tartományok belviszonyaiba avatkozására lehessen használni. Szóló úgy érti a pragmatica sanctiot, hogy annálfogva kötelessége a magyar-

nak az austriai monarchia territorialis épségének föntartására segélyt nyujtani."

Gróf Batthyány Lajos miniszterelnök erre kijelenté, hogy: „A pragmatica sanctio értelmezésére nézve azt nyilvánitja a ministerium nevében, hogy az abból folyó kötelezettséget ő is úgy érti, miszerint tartozunk a monarchiát védeni, ha annak territorialis épsége megtámadtatik."

A közös és kölcsönös védelem eszméje ebben tehát ki van mondva, e tekintetben e nyilatkozatok az 1867. XII. t. cz. 9. §-ának intentióival összeesnek s annak indokolásául elfogadhatók.

A márczius 31-iki kir. leirat hangsúlyozza a hadsereg kérdésében a nemzet jogait, majd a fölségjogokat; előfordul ebben, hogy a honvédelmi szerkezet s a hadiajánlatok az országgyűlés hatáskörébe tartoznak, a hadsereg elhelyezése s annak béke idejéni fölhasználása a kormány hatáskörébe tartozik . . . .

. . . . de a szükséges birodalmi összhangzás végett a királyi elhatározástól függ a magyar hadseregnek az ország határain kivüli alkalmazása . . . . stb.

Emlitve volt, hogy a márczius 31-iki kir. leirat az országgyűlés osztatlan helyeslésével találkozott, — az ellen hang nem emelkedett, különösen pedig a birodalmi összhangzást a hadügyi kérdésben senki nem kifogásolta, — pedig a kifejezés „birodalmi összhangzás" a hadseregre nézve (persze fogyatékos terminologiával) nem egyéb, mint azon elvnek kimondása és elismerése, mely az 1867. XII. t. cz. 9., 10., 11., 12. és 13. szakaszaiban nyer megoldást. Nem tesz az egyebet, minthogy a közös védelemnek másik eszköze a hadsereg, a melynek egy kiegészitő elemét a magyar hadsereg képezi, a melyre vonatkozólag, a királyi jogok teljes épen tartása mellett (11. §.), a nemzet alkotmányos jogait minden tekintetben érvényesiti, mint ez a 12. és 13-ik §§-ból is kiderül, a hol a magyar hadsereg is, mint ilyen és ilyenül van megjelölve. De 1848-ban ezt oly präcisül meghatározni nem tudták, mint az 1867-ben történt — és ép e törvényczikk vonatkozó szakaszainak egybehasonlitása a 48-ban használt kifejezésekkel s az abból levonható következmények bizonyitják, hogy az 1867. XII. t. cz. mégis, kiváltkép a hadsereg kérdésében is nagy haladást jelez a nemzet jogainak előnyére s a 67-es alkotás fölötte áll a 48. évi bonyolult és végrehajthatatlan elvkimondásoknak s homályosan szerkesztett törvényszakaszoknak.

Különben is Kossuth nyilatkozatai a márczius 31-iki leirat tárgyalása alkalmából a hadügyből származó közös viszonyok fölismerése tekintetében semmi kétségre nem adnak okot.

De más adatom is van arra, hogy a dynastia 1848-ban sem mondott le a hadsereg egységéről, mint a monarchia véd- és szövetség-képességének alapjáról, — ismeretes V. Ferdinándnak 1848. május hó 7-ről Latour akkori osztrák hadügyministerhez intézett legfelsőbb kézirata. E legfelsőbb kéziratban a következő pontok érdemelnek különös figyelmet: „Hogy hadseregem összes kormányzatában s az ez iránti rendeletekben a szükséges egybefüggés egészen az utóbbi magyar országgyűlésen általam megerősitett III. t. cz. 6. és 8. pontjai szerint továbbis föntartassék, meghagyom önnek, hogy minden rendeletekre nézve, melyek öszszes hadseregemre vonatkoznak, vagy a melyek a föntebbi törvény értelmében a magyar seregnek általam külföldöni alkalmazását tárgyazzák, tegye ön magát előlegesen érintkezésbe magyar ministeriumommal. . . . . Azonban másik részről a legelől emlitett czél elérésére nézve biztositani kivánom itteni (bécsi) hadügyministeremnek az azon rendeletekrőli tudomást és áttekintést, melyeket a magyar ministerium a magyar katonaság kormányzására nézve törvényes hatáskörén belöl kibocsát; felszólitom egyszersmind a főherczeg nádort, irányozná oda a maga működését, hogy a mennyiben ezen rendeletek közvetve monarchiám összes hadseregére nézve fennálló intézkedéseket érintenének: az ilyesek iránt itteni hadügyministeremmel érintkezés történjék."

Horváth Mihály irja e rendeletre nézve, hogy: „Azt kelle hinni, hogy ez által katonai ügyekben minden további nehézség elhárittatott s komolyabb összeütközésnek nem lesz többé helye." (L. Függ. harcz. I. k. 108. l. Genf, 1865.)

Annak egyáltalán nem akadtam nyomára, hogy a legfelsőbb kézirat szelleme ellen az akkori magyar kormány, melynek erről tudomása volt, bármikor is remonstrált volna.

E királyi kéziratból a külön magyar hadsereg eszméje egyáltalán ki nem magyarázható, — de nyilt utalás az oly helyzet teremtésére, minő 1868-ban létesült, t. i. hogy a közös hadsereg mellett a magyar honvédseregnek is teljes létjogosultsága van. „Az 1848. évi törveny sem szüntette meg jogilag a közös hadsereget, hanem csak honvédséget állitott föl." (Gr. Andrássy Gyula 1868. VIII./1.)

Az 1867. XII. t. cz. 16. §-a meghatározza, meddig közös a pénzügy, a 17. §-a pedig declarálja Magyarország egyébkénti pénzügyi függetlenségét.

Az 1848. márczius 29-iki elegyes ülésben felolvasott kir. leirat (1848. márczius 28-ról keltezve) igy hangzik: „A királyi udvar fentartására szükséges s az összes álladalmi költségeknek, melyek az egész birodalom, tehát Magyarország és az ahhoz tartozó részek érdekében is tétetnek, Magyarországot illető arányos részének fedezése végett Ő Felsége a KK. és RR-nek nyilvánitani rendelte: hogy az e végre Magyarországból jelenleg befolyt s kellőleg kimutatandó jövedelmek a birodalom központi pénztárába továbbá is beszolgáltassanak, ezeknek minden fölebb emelése ellenben országgyűlési egyezkedés tárgyává legyen." Ily alakban a közös költségek födözésének tervezete sem 1848-ban, sem 1867-ben nem fogadtatott el.

Az 1867. évben elfoglalt s törvényerőre emelt álláspontot Kossuth 1848. márczius 3-án következőleg indokolja: „Nekünk a magyar statusjövedelmek és statusszükségek számbavételét az ország financiajának alkotmányos kezelés alá tételét, szóval önálló magyar financministeriumot kell kivánnunk, mert különben a rólunk, nélkülünk intézkedő idegen hatalom pénzviszonyainkat végetlen zavarokba bonyolithatja; ha ellenben felelős financministeriumunk lesz, a királyi szék diszéről, hazánk szükségeiről s minden jogszerű kötelességeink teljesitéséről okszerű gazdálkodással gondoskodhatunk s polgártársaink pénzviszonyait, minden veszélyes fluctuatiók ellen biztosságba helyezhetjük." Az 1848. évi márczius 31-iki leirat tárgyalása alkalmával Kossuth fölsorolja a közösügyi kiadásokat, hova szerinte az udvartartás, a közös diplomatia és némely hadügyi kiadások tartoznak. Erre vonatkozólag beszédje a következőket tartalmazza: „Éppen ezen gondoskodás által lesz constatirozva a magyar financia függetlensége .... E financialis függetlenség legközelebbi practicai következései igen nagyok. Magyarország jövedelme, a mint tudjuk, 28 millió p. forintra megy körülbelöl s mit látunk ebből az ország szellemi és anyagi javára forditva? .... Ezentúl másként lesz. Mi most a kir. udvartartásra megadjuk a kellő összeget s e 15 milliónyi nemzet nem fogja tűrni, hogy királya Ulászlói szegénységben tengődjék. De a többi jövedelem fordittatni fog az ország anyagi és szellemi javára ...."

Deák ugyanekkor igy beszélt: „A független financiának

legfőbb lényege, hogy a nemzet a maga pénzügyéről önmaga rendelkezzék és itt első lépés a külön független financiának természetes folyadéka à királyi udvar tartásának, a civillistának meghatározása."

„Eddig költöttek, a meddig telt és számot senki nem adott, most mi határozzuk meg, mennyit adunk. A jövő országgyűlés teendői közé fog tartozni, hogy meghatározza a civillistát, a közös diplomatiai költségeknek aránylag reánk eső részét és ismét a közös katonai testületek, mint mérnökség, tüzérség stb. költségeinek illető aránylagos részét . . . ."

E birodalomnak közös ügyei megvannak és ennek terheit nem mi, de az európai élet határozza meg. (Független 1863. X/22.) Közös pénzügy, mely rovatba a közös actio anyagi eszközei tartoznak. (Független 1863. X/24.) A közös háztartás szigorún elkülönitendő az országostól. (L. a Független ily czimű czikkét: „A pénzügy közössége mire vinne." 1863. X/28.) 1863. november havában a bécsi Reichsrathban Mende, Rechbauer, Mühlfeld és Berger stb. Magyarország törvényes autonomiáját elismerve, úgy vélekednek, hogy az esetre kétféle budget lenne, egyik egyedül a szorosan vett közös költségek födözésére, a másik lenne a specialis, mely a Monarchia különböző országai belkormányzati költségeit tárgyalná s független lenne egymástól és a központi kormány beavatkozásától. (L. Független 1863. XI/11.)

Kossuth a dualismus alapján a nemzet jogosult befolyásának akar érvényt szerezni s a paritást óhajtaná a közös ügyekben, a mint ez az 1867. XII. t. cz. 28. §-ában is ki lett mondva és hatályban is van tartva. Már 1847. évi november havában ezt mondja idevonatkozólag. „Azon kormánypolitikában, mely a hazánknak s velünk egy fejedelemnek hódoló austriai Monarchiának közös statusviszonyait intézi: a magyar kormányt nem látom azon hatékony befolyással birni, mely törvények s alkukötések által biztositott országos szabad önállásunknak megfeleljen. Innen van azután, hogy ama politikát országunk érdekeivel összhangzónak gyakorta nem találhatjuk; mert a kormányunk által képviseltetni kellő alkotmányos érdekeink nem birnak eléggé nyomatékos befolyással a Monarchia közös statusviszonyainak intézetében." 1848. márczius 3-án ismételve e themára vonatkozólag azon véleménynek ad kifejezést: „Azon statustanács, mely a Monarchia közös ügyeit intézi s hazánk belügyeibe is, törvénytelenül bár, de túlnyomó befolyást gyakorol: mind elemeiben, mind szerke-

zetében, mind irányában alkotmányellenes természetű ...." Fölhozza Kossuth az 1790. évi országgyűlést, mely figyelmét az internationalis politikára ki nem terjesztette, a melynek eredménye lőn a 25 nehéz év .... Ma a gyakorlati életből tudjuk, hogy a külügyi dolgokba a magyar országgyűlésnek föltétlen befolyása van, a ministerelnök felelősségi körébe vág a helyes külügyi politika vitele, azonfelül a delegatiók útján is a külpolitika iránylatai felöl a nemzet mindig értesülést nyerhet s abba belefolyhat.

Az 1847—48. évi országgyűlést megelőzőleg s úgy az országgyűlésen is fölmerült az óhaj, vajha Austriában is alkotmányos élet érvényesülhetne. Olvassa el bárki az 1867. XII. t. cz. 25. §-át, meg fogja találni azt, hogy Deák Ferencz 1867-ben az 1847—48. évi országgyűlés intentióitól semmiben nem távozott el.

Kossuth pedig 1848. márczius 3-án ezt mondja: „Kimondám meggyőződésemet, miként hazám alkotmányos jövendője iránt mindaddig tökéletesen nyugodtak nem lehetünk, valameddig fölséges királyunkat, minden egyéb uralkodói viszonyaiban is, alkotmányos országlási formák nem környezendik .... Kimondottam meggyőződésemet, hogy a köztünk és a császári birodalom szövetséges népei közt fönforgó érdektalálkozást önállásunk, szabadságunk, jólétünk kára nélkül csak a közös alkotmányosság érzelemrokonító alapján lehet kiegyenliteni."

Ugyanakkor Csehország rendei következőleg irtak az utolsó pozsonyi országgyűléshez: „Austria összes népei kettőzött figyelemmel követik Magyarország tényeit, mert jól tudják, hogy attól, a mi ott történik, egyaránt függ sorsuk és jövőjük .... Magyarországnak természettől fogva erőteljesebb népe kevésbbé volt alávetve rendszeres gyámkodásnak és a szellem szolgaivá tételének .... Ők érintetlenül megóvták szabadságukat és főleg hazafiságuknak és szabad mozgásuknak becses kincsét. És éppen ezen erők és eszközök folytán hivatott és képes ez idő szerint Magyarország, hogy egész Austria politikájára a legdöntőbb befolyást gyakorolja és legfőbbképen saját érdekében oda hasson, hogy az irott és alkotmányszerű jog valóban és őszintén alkalmazást nyerjen a végből, hogy ezentúl alkotmányos szellem foglaljon tért nemcsak Magyarországon, hanem az egész birodalomban.

Hogy Kossuth a népek szövetségére 1848-ban, mint 1867-ben Deák, nagy súlyt fektetett, az a következőkből kitűnik.

Kossuth 1848. szeptember 22-én igy beszél: „Az austriai birodalom némely népei és Magyarország már a XVIII-ik század elején frigyet kötöttek, a melylyel egymás szabadságait biztositották. Közös volt az ellenség .... de mi nem feledkeztünk meg azon barátságos viszonyokról, melyek a fejedelem egységénél és a szomszédságnál fogva közöttünk léteztek és nem feledkezhetünk meg azon frigyről, melyet őseink a XVII-ik század elején kötöttek ...."

Deák Ferencz a képviselőház 1848. szeptember hó 22-én tartott ülésében ezt mondja: „Magyarország Austria alkotmányosságát, úgy Austria Magyarországét kölcsönösen garantirozza."

1848. október 31-én igy ir a „Pesti Hirlap": „Borosch képviselő és vele a bécsi parlament fölkéri a császárt, hogy a birodalmi bonyodalmak végkiegyenlitésére gyüjtsön népcongressust .... De döljön el bármiként a dolog, hogy kiegyenlitendő kérdések vannak köztünk és a Monarchia többi tartományai közt, ezt a magyar országgyűlés nemcsak elismerte, de legutóbbi átiratában ez azoknak, barátságos és a felek érdekeit kölcsönösen biztositó elintézését ajánlja a bécsi parlamentnak. Ebben rejlik egy szép szövetség eszméje."

Széchenyi hasonló alapon ad be egy emlékiratot 1859-ben (szeptember hó) az akkori osztrák kormányhoz.

„Alkotmányunk (t. i. Magyarországé) megbecsülhetetlen értékű kincs, a szabadság magva, nemcsak Magyarország, hanem egész Austriára nézve." (Globe, 1867. január hó.)

A „Leitha" (osztrák szabadelvű lap, 1867. február hóban) igy ir: „A dualismus nem lenne kivihető és csak folytonos surlódásokra s beláthatlan zavarokra kellene hogy vezessen, ha a két országcsoportozat létfeltételei különbözők lennének. E meggyőződés úgy látszik a 67-es bizottságban is érvényre jutott, midőn ez második alapfeltételül szavazta meg, hogy a teljes alkotmányosság Ő Felsége többi országai és tartományaiban is életbe lépjen."

Végeredménykép összegezve az eddig fölhozottakat, az utolsó rendi országgyűlés működésére nézve felhozott tárgyam szempontjából igazat kell adnom a „Pesti Hirlap" 1848. szeptember 3-diki számában megjelent czikknek, mely szerint: „Előttünk mindig tisztán állott az alternativa: megvivni vagy kibékülni. S a politika azt követelte volna tőlünk, hogy az elsőre egész erélylyel készüljünk; a másikat mi készitsük elő s megtegyünk

mindent, még akkor is, ha erőnkben elbizakodhatunk. Apró ügyekre napokat pazarlánk, hogy a nagyszerűekre órákból fogyjunk ki .... Vannak tagadhatatlanul nekünk közös ügyeink, rendezni valónk. Mert Európa irányában közös védelmi szövetségre van szükségünk .... És e viszonyok rendezése az, miben az első lépést tenni Magyarországnak volt hivatása. Ez azon mulasztás, mit ki nem menthet, de minek súlyát már-már érzi a szomszéd népek ellenséges indulatában. Itt fekszik a baj gyökéroka, mi az alkotmányokat erősödni nem engedi, mi kölcsönös viszonzást teremt, az erőket zsibbasztja, végkép mindent elsodorhat."

Ilykép fölismerték már 1848-ban a közös ügyek rendezésének nagy horderejű kivánalmait, de nem mertek, nem akartak kezdeményezőleg föllépni és igy illetetlenül hagyattak azon viszonyok, melyek egyrészről Magyarország, másrészről a monarchia másik állama közt, a szerződések és törvények szerint, jogosan léteznek. Megelégedtek azzal, hogy csak azon törvényellenes befolyás lőn megszűntetve, melyet a monarchia másik államának kormánya, az osztrák császári ministerek, a szerződések és századok törvények által kikötött nemzeti önállás és kormányzati függetlenség nagy csorbitására, épen a legfontosabb igazgatási ágakban, a pénz, had, kül és kereskedelmi ügyekben, minden ellentmondások és óvások daczára jogtalanul tulajdonitottak el.

Ez volt az utolsó pozsonyi országgyűlés fatuma, fél munkát végzett oly időben, midőn ha a kinálkozó alkalmat a közös ügyek rendezésére fölhasználja, a magyar állam suprematiáját hihetetlen mérvben örök időkre biztositja.

* * *

Nem közös ügy ugyan, de szoros összefüggésben áll az osztrák-magyar kiegyezéssel az államadósságok kérdése; — e tárgyban is azt, a mit az 1867. évi generatio megtett, azt 1848-ban is elismerték és rendezését kilátásba helyezték, de ezen túl nem mentek.

Ismert tény, hogy 1763-ban Mária Terézia kérdést intézett gróf Esterházy Miklós kanczellárhoz: „Vajon hát Magyarország a rendes adózáson felül semmivel sem fog-e hozzájárulni az adósságok terhének viseléséhez?" A kanczellár 1763. július 2-án kelt válaszában hosszasan kifejti az ország ide vonatkozó állá-

sát, mely szerint semmi fontosabb dologban nem bocsátható ki királyi rendelet, hanem országosan határozandó el minden, mi a rendeket közönségesen illeti s ebből azon conclusiót vonja le, miszerint országgyűlés nélkül semmit sem lehet remélni az országtól az adósságok födözésére.

Ezen nyilt kijelentés daczára is 1760-ban a magyar kamarai birtokokra 3 millió forint vétetett föl, Grassalkovich akkori kamaraelnök bizatván meg a fölvett adósságnak a magyar kamarai javakra leendő biztositásával. 1762-ben pedig gr. Battyány Lajos akkori nádor bizatott meg, hogy Magyarország hitelére 10 millió forintot vegyen föl. A negotiatióval gr. Esterházy Ferencz bizatott meg. Ez évben országgyűlés nem volt, ez tehát természetesen az országgyűlésnek be sem jelentetett — noha a nádor avatkozott ezen kérdésbe, mégis alkotmányellenesnek kell tartanunk ez eljárást.

1806-ban az osztrák kormány újból fölveti ama kivánalmat, hogy Magyarország az államadósság kamataiban aránylag szintén részesüljön. Bár beismerték azt, miszerint az alkotmány értelmében Magyarországra a rendek megegyeztén kivül semmi teher nem rakható, — bár a meglevő terhek az ország meghállgatása nélkül szereztettek s az országot jogszerűen nem is terhelték, de mégis úgy vélekedének, hogy ezen adósságok terheiben a pragmatica sanctioban benfoglalt közös védelemnél fogva múlhatlanul részt kell vennie Magyarországnak is. Ez okoskodásnak sem akkor, sem 1848-ban, sem az 1867-ben folyt közjogi tárgyalások alkalmával nem volt sikere, természetesen az alap tarthatatlanságánál fogva.

1809-ben a 75 millió franc hadisarcz megfizetésének módozatai tárgyaltatván, a vonatkozó udvari értekezleten a magyar állam főméltóságai is részt vettek, — ekkor újra fölmerült a kérdés, miként Magyarországnak ehhez hozzá kellene járulnia. I. Ferencz király ez értekezleten 10 milliót kivánt Magyarországtól kiállittatni aranyban, ezüstben.

A tényleges viszonyokat Trefort Ágost (1867. $^{XII.}/_{11.}$) igy mutatja be: „Nem forog most kérdésben új teher elvállalása, mert mi az osztrák államadósság terhében most is részt veszünk, 18 év óta folyton részt veszünk, sőt bizonyos mértékig 1848. előtt is járultunk azon terhekhez.“

Ez volt tehát a valóság, midőn 1848. évi ápril hó 7-én V. Ferdinánd a következő s főbb pontjaiban most közlendő leve-

lét intézte István főherczeg nádorhoz: „A nem magyar statusaim ministeriuma .... szükségesnek tartotta nálam a végett sürgetőleg lépést tenni, hogy minden aggodalom elhárítása végett a nagylelkű magyar nemzet és képviselői által mondatnék ki, miszerint az egész osztrák monarchián fekvő közös statusadósságok igazságos arányban a magyar korona alatt levő tartományokra is átruháztassanak. Mivel ezen intézmények által (t. i. az 1848. évi törvények által) Magyarországomnak többi statusaimhoz való alapviszonyai, mikép ezek a pragmatica sanctio által megállapittattak, nem változtak s változni nem fognak s mivel az én nem magyar statusaim ministeriuma által nyilvánitott aggodalom a magyar nemzet nagylelkű érzeményeinek megfelelő őszinte nyilatkozat által könnyen és hamar megszűntethetik: fölhivom, hogy az ország rendeivel illő módon annak szükségességét tudassa, miszerint birodalmam nyilvános hitelének fentartására részökről oly őszinte kijelentés történjék, hogy általa magyar tartományaimnak a közös statusadósságban való részvéte iránt minden aggodalom nyugtatólag megszűntessék."

„Személyes tudomása végett hozzá teszem még, hogy az esetben, ha a statusadósságokbani részvét aránya felett valami tájékozás szükségeltetnék, Kedvességed azon szempontból indulhatand ki, miszerint Magyarországnak az összes monarchiához való viszonya illő mértékben vétetnék tekintetbe, ha reá az öszszes statusadósság mintegy negyedrésze, 10 milliónyi mennyiségű évenkénti adóban ruháztatnék." (Közli a Pesti Hirlap 1848. IV./20. száma is.)

Ha az a kérdés merül föl, volt-e e kivánalomnak jogi alapja, köteles volt-e Magyarország a statusadósságok egy részét elvállalni, a leghatározottabb nemmel kell felelnünk. De a következmények mutatták, hogy igaza volt Lónyay Menyhértnek 1865-ben igy irni: „A pénzügyi rendezés volt az, melynek — nem mondom törvényes — de okszerű megoldása által 1848-ban azon korszak vivmányai számunkra valószinűleg megmentve lettek .... volna." (Pénzügyi kiegyezés. Pol. Hetiszemle 1865. 9. sz.)

Kautz Gyula pedig ezt mondja: „Nincs ugyan semmi közünk az austriai államadóssághoz jogilag, van fájdalom közgazdasági tekintetben nagyon is szoros kapcsolatunk vele." (1867. XII./10.)

Jól érzé ezt a magyar ministerium, de kijelenteté a főherczeg által a királyi kéziratra, hogy a jelen országgyűlés, nemcsak mivel oszló félben van, hanem még inkább azért, mert a

karok és rendek, mint egyedül a nemesség képviselői, ily nagy közterhet elvállalni följogositva nincsenek, — e kérdésben semmit sem végezhet. Az udvar erre nyomban még egy leiratot intézett a magyar kormányhoz, melyben méltányolja a felhozott érveket, de azt is kivánta, hogy a nádor és a ministerium okmányilag kötelezzék magukat, miszerint a még az év folyamán összehivandó s az egész ország népét képviselendő országgyűlésen minden tehetségöket reá forditandják, hogy a statusadósságok emlitett részét elvállalják. A nádor és a ministerek nem is késtek a kivánt s neveik aláirásával ellátott okiratot még Pozsonyból fölküldeni a királyhoz, reményöket fejezvén ki egyszersmind, hogy e készségök viszonzásául az udvar s a bécsi ministerium is mindent megteend a végre, hogy az új törvények által megállapitott független magyar kormányzat mennél előbb megszilárduljon . . . .

Mivel azonban az emlitett királyi levélben oly kifejezések állanak, melyek a statusadósságokat közösöknek mondva, az ország jogaira sérelmesekké válhatnának, kötelességöknek tarták a ministerek egyszersmind nyiltan kijelenteni, hogy Magyarországot in thesi egyáltaljában nem ismerhetik el kötelezettnek arra, hogy a statusadósságban részt vegyen. (L. Horváth Mihálynál: Függetlenségi Harcz I. k. 93. l. Genf, 1865.)

Ez irányban később semmi sem történt, sőt a különben oly helyes irányú „Pesti Hirlap“ 1848. ápril 23. és május 11-iki számaiban megtagadja az államadósságokbani részvételt a szigorúan vett jogi szempontból.

1848. ápril 23-án igy ir a Pesti Hirlap: „Hogyan vállalhatná el Magyarország az austriai statusadósság bármely csekély részét? A magyar törvényhozás megbizásából történt-e annak fölvétele?“ A kir. kéziratot „ártatlan felszólitás“-nak jelöli meg, minőt „valamely nemzet a siker minden okszerű reménye nélkül intézhet szomszédjához.“

Deák Ferencz 1861. elején kelt magánlevelében irja: „Az adósságokból pedig ki nem fogunk bujhatni, még akkor sem, ha a birodalomtól elszakadnánk, mert azok legnagyobb része, talán másfélezer millió a külföldön van, a külhatalmasságok pedig el nem néznék, hogy az ő alattvalóik másfélezer milliót elveszitsenek, mint el nem nézték akkor, mikor Belgium Hollandtól elszakadt, hanem az adósságokból nagy részt Belgiumra róttak, mely azt mai napig is fizeti.“

Az államadósságokra nézve Deák Ferencz 1867. deczember 14-én a képviselőházban ezt mondotta: „1848-ban nagy hibát követtünk el. Azért mondom: követtünk, mert magamnak is része volt benne. Azt kivánták tőlünk, hogy vegyünk részt a megegyezésünk nélkül csinált adósságok terhében. Sem jog, sem méltányosság által nem voltunk kötelezve arra. A bécsi ministerium is abban hibázott, hogy tőlünk mint kötelességet követelte, a mi részünkről nem lehetett egyéb, mint engedmény. Mi pedig abban hibáztunk, hogy egy formakérdésben fönnakadtunk s nem ereszkedtünk mindjárt egyezkedésbe, ami által annyi vér megkimélve lehetett volna. Mily roppant előmenetelt tehettünk volna azóta! A jólét mily magas fokára emelkedhettünk volna már!"

Az 1867. XII. t. cz. 53., 54. és 55-ik §§-ai semmi egyebet nem tartalmaznak, mint az 1848. év ápril havában kimondott kettős elvet, hogy az államadósságok nem közösek s jogilag Magyarországot nem terhelik, de hogy a politikai czélszerűség tekinteteit nem hagyva figyelmen kivül, kész az ország az államadósság terhének egy részét elvállalni . . . .

A causalis nexus tehát itt is meg van s ez is azt mutatja, hogy az 1865/68. évi országgyűlés szilárdan azon az alapon haladt, melyet az 1847/48. évi országgyűlés kijelölt, — de arra is vall, hogy az 1848. ápril 11-én berekesztett országgyűlés összeségében, úgy a ministerium teljesen tájékozva voltak, a mi a Magyarország s az Austria közti kapcsolatot illeti. Magyarország azonban nem lépett föl positiv javaslattal a közösen intézendő ügyekre nézve. Később visszaútasitá az államadósságok egy részének elvállalását s e két tévedés okozta azután a fegyveres összeütközést.

„Csak az alakot kellett volna megtalálni s a képviselőház még (1848.) augusztusban is óriási többséggel szavazza meg az Austriával való kiegyezést." (M. O. T. X. k. 122. l.)

Kereskedelmének függetlenségét sem tévesztette szem elől. Magyarország és Austria közt a ministerium megalakulásakor még vámsorompók voltak. Most a ministerium tárgyalásokat inditott az osztrák kormánynyal, hogy a két ország vagy vámszövetségbe lépjen egymással és pedig a német vámszövetség mintájára; vagy ne akadályozza, hogy Magyarország a maga viszonyaihoz mért védő vámrendszert alkalmazzon. Klauzál minister a szabad kereskedés hive lévén, azonnal fölhagyni kivánt a

prohibitiv rendszerrel, fokonként lejebb szállitani akarta az ipar különböző ágaihoz mért védő vámtételeket s az osztrák kereskedelmi ministerrel vállvetve szeretett volna kieszközölni a külföldtől bizonyos kedvezéseket a két ország termesztvényeire és készitményeire. Igy a kereskedelemben elismert ugyan Austriával bizonyos közös érdekeket, de az ország kereskedelme függetlenségének sérelme nélkül. (L. Klauzál Gábor és Trefort Ágost, képviselőház 1861. évi május 22.) Az önálló vámterület eszméjét törvény alakjában először kifejezve b. Bánffy Dezső ministerelnök 1897. deczember 6-án terjesztette a képviselőház elé. Javaslata az 1867. XII. t. cz. 68. §-án alapul. Az 1848. évi államférfiak tehát ebben a kérdésben sem túloztak. (L. M. O. T. X. k. 75. l.)

* * *

Deák Ferencz Beusttal szemben kijelenté 1866. év deczember havában, hogy az 1848. évi törvények csak ráma volt, melyet még azután kell vala betölteni. Ha a sajnos belviszályok be nem következnek, a körvonalak rég kiegészültek volna, rég tisztába jött volna az ország a közös viszonyokra nézve is. Hogy ez eddig nem történhetett meg, épen nem nemzetünkön múlt.

Az 1848. évi törvényeknek a közös ügyek elintézése körüli határozatlansága készteti b. Eötvös Józsefet igy szólani: „Azon befolyást, melyet Magyarország a közügyek elintézésére igényelhet, több fontos ügyre nézve, p. o. a had, kül és közös pénzügyre az 1848. évi törvények által kellőleg biztositva nem látom. Szükségesnek tartom a revisiót, mert midőn a közös ügyek létezése épen az 1848. évi törvények által oly világosan ismertetik el, mint azt előbbi törvényeinkben nem találjuk, mellőzhetlennek látszik, hogy e közös ügyek a törvényben szabatosan körülirassanak.“ (1865. október, választóihoz.)

Az 1848. évi törvényeket általánosságban jellemzendő, irja Szalay László: „Az 1848. april 11-én szentesitett törvényczikkelyek az 1830—40-iki korszak organicus törekvéseinek s nem a zavaros márcziusi pezsgésnek eredményei lévén, az akkor mindenünnen felénk zajlott forradalommal szemközt conservativ törvények voltak a szó legnemesebb értelmében . . . .“ Kossuth először 1849. évi ápril 14-iki beszédében ezt mondja: „Az 1848. évi törvények erős meggyőződésem szerint Magyarországon nem a revolutio szüleményei. Az 1848. évi törvényekkel a magyar

nemzet nem tett revolutiot." — Emlékirataiban pedig igy ir: „A programm, melyet az 1847—48-iki országgyűlésen keresztülvittünk, egyenesen azon reformmozgalom eredménye, mely már 1790. óta fennállott az országban, e programm alapelvei nyilvánosan megvitáttatnak éveken keresztül s évekkel a februári forradalom előtt s mi az izgató események lefolyása alatt semmit sem változtattunk programmunkon." (II. k. 165. l.)

Kossuth nyilatkozataival egybehangzólag, az osztrák kormány Staatsschriftje tárgyalásakor Deák igy vélekedett: „1723-ban az előbbi kormány helyére consiliumot alkottunk, úgy most ennek helyébe az újabb eszmék folytán ministeriumot állitottunk. E szerint ez nem új concessio, hanem átalakitása a réginek." (Képviselőház 1848. IX./23.)

S mindez teljesen igaz, az 1867. XII. t. cz. előszava az 1847/48. évi országgyűlési törvények előbeszédével teljesen egybehangzók s a következő alap és kiindulási elvek, — „Az ország .... karai és rendei nem késtek figyelmöket azokra forditani, miket az összes magyar népnek jogban és érdekben egyesitése, az ország törvényes önállása s függetlensége, a pragmatica sanctio által vele válhatlan kapcsolatban álló tartományok iránti törvényes viszonyai stb. halaszthatatlanul megkivánt" — az 1867. évi nagy alkotásoknak is talapzatát képezik.

Általános jelleme tehát az 1848. évi törvényeknek, hogy ismételten kimondják a sanctio pragmatica által megalkotott kapocs lételét s annak föntartását s ezzel összefüggőleg Magyarországnak belügyeiben teljes önállását, mely azelőtt csak forma szerint létezett s végül elismerik a sanctio pragmaticából eredő közös ügyeket.

Az 1848. III. t. cz. által életbeléptetett ministerialis kormányzat: „A törvény szelleme szerint nem egyéb, mint az országnak az 1790. X. t. cz. által kimondott önálló belkormányzatnak korszerű formulázása. A pénzügyministerium nem egyéb, mint a királyi kamara, mely csak az országos pénztárra vonatkozik; a honvédelmi ministerium, mint már neve mutatja, csak a belközigazgatásra vonatkozik, nem osztja meg a hadsereget, nem korlátolja a fejedelemnek, mint főhadúrnak jogait." (Kecskeméthy Aurél 1862.)

Az első magyar felelős ministerium alakulásakor 1848. márczius havában folytatott tanácskozások alkalmával id. Bartal György udvari tanácsos kijelenté, hogy Magyarországnak tulaj-

donkép úgy kellett volna I. Ferdinánd idejétől kormányoztatnia, mint az most terveztetik. (L. Deák beszédei II. k. 38. l.)

De már az 1848. III. t. cz. 2. §-ában oly intézkedés van foglalva, a mely részben ellenmondásban áll a sanctio pragmatica elveivel: a nádori hatalomnak, — habár „a birodalmi kapcsolatnak épségben tartását“ hangsúlyozó passusával is ellentében oly hatalmat enged, a minő a legáltalánosabb országászati elvek mellett is lehetetlen. Pedig tán a 48. évi törvények egy szakaszában sem nyilvánul hatályosabban a sanctio pragmatica alapeszméje, mint a III. t. cz. 2. §-ában. Mert e szakasz nyilvánvalóan kettős értelemben is hangsúlyozza az 1867-ben már olyannyira fölfogott s alkalmazott kapcsolatot.

„A 48-iki törvények legképtelenebb rendeletei s gyanúsitásukra legtöbb okot adnak azon czikkek, mik a nádor-király és király-nádor, a sérthetetlen nádor és ministerelnök-nádor torz helyeztetését jelölik ki. Ezek azon czikkek, miket a legbuzgóbb 48-asok is föladott, elveszett positiónak tekintenek, miket egy hang sem védelmezett, miknek revisiója, illetőleg eltörlése ellen egy hang sem emelkedett az országban, a mint jellemző is, hogy az 1861. évi föliratok a nádorról qua királyi helytartóról nem is emlékeznek.“ (Kecskeméthy Aurél 1862.) „A nádornak azon időre, midőn a király az országon kivül tartózkodik, valóban királyivá emelt hatalma és személyének sérthetetlensége, mi valóságban nem dualismust, hanem elszakadást involvál.“ (Pesti Hirnök 1862. 18. sz.)

A nádorság s annak helytartói nagy hatalomköre azonban csak az akkori nádorra, István főherczegre szoritkozott s nem minden következőre van kiterjesztve, mi arra vall, hogy minden részen érezték a helyzet viszásságát, mert mint minden jel arra mutat, hogy: „bármi nagyok voltak az 1848-iki események, bizonyos, hogy azok sem államéletünk alapját nem renditették meg, sem azon összeköttetést nem bontották föl, melyben hazánk a történeti jog folytán az osztrák birodalommal áll.“ (B. Eötvös József, Pol. Hetilap 1865. 1. sz.)

Az Ausztriával való viszonyokat tekintve, az 1848. III. t. cz. 13. §-a értelmében: „A ministerek egyike folyvást Ő Felségének személye körül lesz s mindazon viszonyokba, melyek a hazát az örökös tartományokkal közösen érdeklik, befolyván, azokban az országot felelősség mellett képviseli.“

Az 1848. évi országos irományok közt a 81. sz. tervezeté-

nek 11. §-a eképen defineálja a fölség személye körüli minister jogállását. „A ministerek egyike folyvást Ő Felsége személye körül lesz s mint azon külviszonyokban, melyek az országot az örökös tartományokkal érdeklik, befolyván, azokban az országot felelősség mellett képviseli.“

A főrendi táblán gr. Barkóczy János a „kül“ szónak kihagyását inditványozta (l. Főrendi napló 395. l.) s ez inditványa elfogadtatván, abba a karok és rendek is belényugodtak. „E ténynyel szemben nem érv, hogy a tényleg életbeléptetett ministerium ügykezelésében e czimzésre találunk: „Felséges személyünk körül levő magyar külügyi ministeriumunknak“ s hogy a bécsi cs. pénzügyminister 253/1848. sz. átiratában igy czimezi a ministert: „An Seine Hochw. des Herrn K. ung. Minister der auswärtigen Angelegenheiten Fürsten von Esterházy Durchlaucht.“ (635/48. eln. sz.) Ez a czimzés csak annyit jelent, hogy a Budapesten székelő ministeriumnak ez az osztálya (ressort) az ország területén kivül működik, azért külügyministerium, — valamint az 1848. évi átalakulás évében fölkapott hivatalos czimzés nem érv valamely jogositvány bizonyitására.“ (Thallóczy.)

Világos azonban, hogy e ministeriumot semmiféle rabulistikával külügyministeriumnak tekinteni nem lehetett. Ide vonatkozólag a legcompetensebb tanú Kossuth Lajos. A „Kossuth Hirlapja“ 1848. évi julius 30-iki számában ez áll: „Magyarországnak nemzetközi viszonyait saját intézkedési hatáskörébe kell vonnia. Márcziusban ez nyilt kérdésnek maradt, vagy tulajdonkép Austria javára nyert megoldást. Hg. Esterházy Pál csak névszerint, de nem azonban tényleg „külügyminister“, mert ő nem Magyarország érdekeit a külfölddel szemben, hanem a magyar ministeriumot az országon kivül tartózkodó királynál képviseli.... az internationális ügyek vezetése tehát tovább ezen ministeriumra nem bizható .... fölhivja tehát a törvényhozást, hogy gondoskodjék arról, mikép a magyar érdekeket a nemzetközi viszonylatokban magyar követek és ügyvivők képviseljék.“

Az 1848. julius 2-ára összehivott országgyűlés 21-ik ülésén (1848. julius 29.) inditványoztatott, mint „Törvényjavaslat“ Magyarország önállásának s függetlenségének biztositásáról külországok kormánya irányában.

1. A külügyek ministere, mint a magyar felelős ministerium kiegészitő tagja ezentúl Budapesten, a ministerium székhelyén fog állandóul lakni és tartózkodni. 2. A magyar felelős ministe-

rium külországok kormányaival azonnal diplomaticus összeköttetésbe lép s intézkedik, hogy Magyarország az ahhoz kapcsolt részekkel külországok s azok kormányai által önálló s független országnak ismertessék, tekintessék. 3. A magyar felelős ministerium haladék nélkül rendelkezik, hogy Magyarország más önálló országok kormányainál követek s a Consulok által szokott módon, viszontagosan kellőleg képviseltessék. (Pest, 1848. július 25.)

Nem akadtam nyomára, hogy e törvényjavaslat tárgyaltatott volna, annak szellemében csak az 1849. ápril 14-én történtek után kezdtek működni. Ily szakitási hajlamú tervezet az 1847—48. évi pozsonyi országgyűlést és törvényeit nem terheli.

Kossuth Lajos 1848. évi augusztus hó 28-án előterjesztett pénzügyi exposejában még előfordul, hogy közös diplomatia, de megemliti már ekkor azt is, hogy a külhatalmasságokkali érintkezést is országunknak saját megbizottai által kell kezelnie s e végett az 1848. III. t. cz. kiegészitésére van szükség ....

1849. május 1-én Kossuth Kormányzói izenetében ez áll: „Azon ministerium, mely az 1848. évi III. t. cz. által a király személye mellé volt rendelve .... a nemzet függetlenségi nyilatkozata által önmagában elenyészvén, helyébe az álladalom külügyeinek igazgatása végett a külügyminister lép.“

Iratai II. k. 183. lapján Kossuth egyik angolországi felolvasását közli; ebben az alkotmányos garantiákkal foglalkozva fölhozza, hogy e végett elrendeltük, hogy ministereink egyike folyvást a király személye körül legyen, - ennek hatáskörét Kossuth egészen az 1848. III. t. cz. 13. §-a értelmében határozza meg, de külügyministeriumnak nem mondja.

Vukovits Sebő emlékirataiban olvassuk, hogy e törvény (t. i. a 48. III.) világos tartalma szerint független külügyünk nem volt s illető ministerünk elébe az osztrák birodalom ministerével közös működés volt föladatul téve.

Deák Ferencz a 67-es bizottság IV. ülésén ez ügyet igy tisztázta: „Én is elolvastam azon III-ik czikket, sőt alkotásánál is jelen voltam; én is tudom, mit tartalmaz a törvény azon, a fejedelem személye melletti ministerre nézve; én is tudom, hogy ő azon viszonyokban, melyek Magyarországot Ő Felsége tartományaival közösen érdeklik, Magyarországot képviseli; de azt is tudom, hogy ez a szorosan vett, úgy értett külügyekre sohasem vonatkozott, mert ha erre vonatkozott volna, akkor Magyarország

országgyűlése azt tette volna föl, hogy két külön ministerium vezeti a külügyet, az 1848. évi törvényhozás pedig sokkal practicusabb tapintattal birt, mintsem lehetőnek tartotta volna, hogy egy külügyet két külön minister vezessen. A valóságos külügyet akkor is azon minister vezette, ki azt Ő Felsége minden tartományainak nevében és érdekében vezette; az akkor Ő Felsége személyéhez nevezett magyar minister a valóságos külügyekbe legkevesebb befolyással sem birt, nemcsak tényleg, hanem törvény szerint sem.".

Most már tudjuk, hogy 1848-ban külügyministert a törvény nem creált s igy a külügyeket a Monarchia másik államának külügyeitől elszakitani nem akarta s a külügyek közös voltát elismerte. Kérdés azonban, hogy az Ő Felsége személye körüli ministerium megfelelt-e a törvényhozók intentióinak.

Ez intézkedés is arra vall, hogy a törvényhozók e ministerium megalkotásakor a közös ügyek kezelésmódjának kérdését megoldottnak hitték s ebben csalódtak, ez intézményt a fejlemények teljesen talajt vesztetté tették, úgy hogy annak ilynemű fölélesztése 1867-ben egyszerűen lehetetlen volt. A felelősség s az egyes államok érdekei, a Deák és Andrássy gr. által contemplált mód mellett jobban megőrizhetők s a parlamentáris ellenőrizet könnyebben gyakorolható. Magyarországnak pedig az 1848-ban czélba vett befolyását teljesen biztositják.

Beksits Gusztáv már arra való figyelemmel, hogy nem elég a közös ügyek tekintetéből „esetenként" érintkezni, hanem állandó intézményekre van szükség, e ministeriumban már az 1867. XII. t. czikkben életet nyert közös ministeriumok embryóját látja, mely egyszersmind a delegatiót pótolta.

„Az 1848-iki törvényhozás, midőn igy valósággá tette hazánk önállását, mely addig csak papiron létezett, érezte, hogy most már nem csak veszedelmes, de sőt szükséges is föntartani az összeköttetést a Lajthántúli tartományokkal. Ezért ismerte el ismét az uralkodó közösségét, ezért ismerte el, hogy vannak közöttünk s a Lajthántúliak között „közös viszonyok", melyről eddig szó sem volt törvényeinkben. De azon törvényhozásnak, mely befelé s az örökös tartományokkal szemben megvalósitá hazánk önállását, biztositania kellett annak befolyását a „közös viszonyokba" is: erre való a magyar udvari minister. Egy ember, egy a király által kinevezett minister azonban nem képviselé eléggé az országot. Magának a nemzetnek s a választott

képviseletének, az országgyűlésnek kell tehát e befolyást gyakorolnia.“ (Toldy István.)

Az utolsó rendi országgyűlés a márczius 31-iki kir. leiratnak megfelelőleg, teljesen figyelembe vette a „birodalmi összhangzást“ s ennek megfelelőleg a hadügy terén sem intézkedett olykép, mely arra mutatna, miszerint a hadsereg egységét megbontani szándékozott volna. Erre vall, hogy nem alkotott külön hadügyministeriumot, az 1848. III. t. cz. 14. §. g) pont ilyet nem ismer, az csak „honvédelem osztályai“-ról emlékezik. A márczius 28-iki kir. válasz a honvédelmi ministeriumra megjegyzi, kiválólag annak hatáskörét illetőleg, hogy annak megállapitásánál figyelembe veendő azon legszorosabb kapocs, mely Magyarország és az örökös tartományok közt a pragmatica santiónál fogva létezik. 1866-ban gr. Andrássy Gyula Belcredi osztrák ministerrel tárgyalva, midőn Belcredi fölveti a kérdést: Mit ért ön törvényes alapnak? Azt-e, hogy az 1848-iki összes ministeriumot kinevezzék? Andrássy válaszolá: Igenis, kivételével a hadügyministernek, ki az 1848. évi törvény szerint is csak honvédelmi minister. (Lónyay naplói, 1866. VIII./21.)

„Az 1848. III. t. cz. 14. §. g) pontja alatt mondja a honvédelmi ministeriumot, de hogy voltakép miből álljon ezen honvédelmi ministerium? Különösen minő viszonyban álljon a közös hadügy s ennek intézői irányában? Ezen nehéz kérdés megfejtését ismét mi reánk bizta, mely megfejtésnek ma érkezett el az ideje.“ (Zichy Antal 1868. augusztus 1.)

A törvény idézett intézkedése nem ellenkezik azzal, hogy a pragmatica sanctio szerint a védelem nemcsak kölcsönös és közös, hanem együttes is, erre mutat az 1848. évi május 7-én kelt királyi leirat is (fönnebb idézve), mely akkor, mint emlitém, kifogás tárgyává a magyar kormány által nem tétetett.

„Még az 1848. évi törvények is emlitik ugyan e szót: „magyar hadsereg“, de arról, mint független külön hadseregről sehol nem rendelkeznek s hivatkozom a tisztelt ház tagjaira, hogy olyan önálló, független külön hadsereg 1848-ban is csak akkor jött létre tettleg, mikor seregeink nem a sanctio pragmatica értelmében Ő Felsége seregeivel együtt, hanem ellenök küzdöttek.“ (Deák Ferencz 1868. VIII./2.)

Hogy még 1848. nyarán sem gondoltak külön hadseregre s ennek fölállitására, igazolja azon körülmény, hogy augusztus hóban a honvédelmi minister ily czim alatt nyujtotta be javas-

latát: „Törvényczikk az ország védelmére szükséges katonai erőnek kiállitásáról" (1—12). A központi bizottság, melynek előadója Farkas Károly volt, e czimmel cserélte föl: „A magyar hadseregről."

Perczel Mór a képviselőház 1868. julius 30-án tartott ülésében ezt mondja: „1848. augusztusában a kormány törvényjavaslatot terjesztett az országgyűlés elé a hadügyről, a melyben még a magyar hadsereg czimét sem használta, amely a fönnálló magyar ezredeket meghagyta régi állapotukban s csakis az új hadi ezredekbe kivánta a magyar nyelvet és magyar vezényletet behozni. Artilleriáról a törvényjavaslatban szó sem volt...." stb.

Ha tehát az 1847/48. évi országgyűlés nem contemplált külön magyar hadsereget, nem szervezett külön hadügyministeriumot sem s igy állott ép azon alapon, melyen az 1867. XII. t. cz. megalkottatott s ép ezért, a most mondottakat mind öszszevetve, igazat adok Radó Rothfeld Somának, midőn igy ir: „Man könnte fürwahr jene Schöpfung des Jahres 1867. infolge des innern Connexes mit den 31. Gesetzen des Jahres 1848. den 32. Gesetz Artikel des Jahres 1848. nennen." 1851-ben több magyar menekült, mint gr. Teleki László, Szemere Bertalan, Vukovits Sebő stb. egy emlékiratot intéztek a franczia kormányhoz Austria azon terve ellen, miképp Magyarországot is belevonja a német szövetségbe, — e nevezetes memorandumban ki van tűntetve, hogy 1848-iki reformjaink sem lényegben, sem kiviteli módban nem voltak forradalmi természetűek s hogy Magyarország törvényes viszonyán Austria irányában nem változtattak. Hogy mennyire igaz ez, kiolvasható még Irányi Dánielnek a 48/49-iki eseményeket franczia nyelven tárgyaló 1859-ben megjelent művéből, a hol a következők fordulnak elő: „Cependant, même après la creation du ministère national, après les réformes de 1848. la Hongrie n'etait pas absolument independante de l'Autriche" .... Irányi ezt a közös viszonyokra, p. o. kül-, hadügyre vonatkoztatja, mint ezt művében ki is magyarázza.

Nem ugyan az utolsó pozsonyi országgyűlésen, hanem 1848. szeptember havában a magyar parlamentben a delegatiók alapgondolata is fölmerült, ugyanis a mondott hó 15-ik napján arról volt szó, hogy a magyar országgyűlés közvetlenül érintkezzék az osztrák birodalmi gyűléssel, — e czélból Kossuth Lajos egy tizenkét tagból álló küldöttség választását és kiküldését hozta javaslatba oly megbizással, hogy:

„Kijelentvén, hogy a magyar nemzet óhajtja, miként a biro-

dalom nemzetei Magyarországnak s viszont a magyar nemzet az austriai nemzeteknek önállását, szabadságát s alkotmányosságát kölcsönösen biztositsák, egyszersmind adja a birodalmi gyűlésnek tudtára, hogy azon érdektalálkozásokat, melyek köztünk és a birodalom közt szomszédság, barátság és fejedelmünk egységénél fogva fenforognak, az alkotmány, igazság és méltányosság alapján kiegyenliteni és szabályozni, mint szabad nemzet szabad nemzettel, a legszivesebben hajlandónak mutatkozik."

Kossuth ugyanekkor még azt is mondá: „Czélszerű lesz, hogy szóljunk, mint nemzet nemzethez, kiknek közös az ügyük, közös az ellenségünk .... sok érdektalálkozás foroghat fönn köztünk jövendőben .... egyenlitsük ki hát barátságosan a dolgokat, mint szabad nemzet egy szabad nemzettel ...."

Deák Ferencz ugyanezen tárgyra nézve igy szólott: „Méltóztattak egy küldöttséget nevezni ki, azon megbizással, hogy az az austriai alkotmányos országgyűléssel a **nemzet nevében** közvetlen érintkezésbe tegye magát és nyilatkoztassa ki, hogy .... valamint Magyarország Austria alkotmányosságát, úgy Austria Magyarországét kölcsönösen garantirozza; s jelentse ki, hogy mindazon érdektalálkozások, mik Magyarország és az austriai birodalom tartományai közt fönforognak, az alkotmánynak, igazságnak és méltányosságnak alapján Magyarország igen szivesen kész kiegyenliteni ...."

Brestl bécsi követ az osztrák parlamentben szeptember 11-én (1848.) először vetette föl a delegatió eszméjét, a magyar és az osztrák parlamentek küldöttségeire óhajtván bizni Magyarország és Austria nemzetközi viszonyai rendezésének tervezetét. (M. O. T. X. k. 130. l.) (Brestl az 1867-ki aerában osztrák pénzügyminister volt.)

Az 1861. évi második fölirás szintén tartalmaz oly tételeket, melyeket még határozottabban lehet a delegatiók előzményének tekinteni, a vonatkozó tétel pedig igy hangzik: „És a menynyiben a két egymástól független kormányzatnak egymással érintkezése, kölcsönösen a törvényhozás elé tartozó tárgyakra nézve netalán elegendő nem volna: készek vagyunk mi az örökös tartományok alkotmányos népeivel, mint önálló szabad ország, függetlenségünk megóvása mellett, esetenként szabadon és nyilt őszinteséggel érintkezni. Ily módon minden egyes esetben sokkal könnyebb leend tisztába hozni a közös viszonyokat ...." (Egy, a megjelenése idején nagyon megtámadott röpirat, de a

melynek az idő igazat adott („Zur Krisis in Ungarn“ etc. Leipzig, Brockhaus 1863.) ezt irja a többek közt: „Az 1861. évi magyar országgyűlés már jelentékeny közeledést tett az összes birodalom és Magyarország közt fenforgó kérdés békés kiegyenlitésére s hogy ő (t. i. a névtelen szerző) az országgyűlés két feliratában már feltalálja a kezességet a megoldandó bonyodalmaknak.“)

(Kecskeméthy Aurél azonban már a helyzetet fölismerve, 1862-ben utal arra, hogy: „Az államélet nem áll esetlegekből. Állandó folytonos érdekek azok (t. i. Austria és Magyarország közti közös ügyek), mik rendszerinti elintézést igényelnek, mik continuitást föltételeznek a felügyeletben, kezelésben, szóval a kormányzatban.“)

A 48. évi reform-aerával szemben felhozzák, hogy a közös ügyek mikénti intézéséről nem történt rendelkezés, — igen helyesen a Pesti Hirnök (1863. 24. sz.) arra utal, hogy: „E hiány onnan vette eredetét, mert még e törvény hozatalakor az austriai örökös tartományok nem birtak alkotmánynyal.“

E hiányt a nevezett lap szerint az 1861. évi országgyűlés második fölirata pótolta. (L. a most idézett tételt.)

„Tehát csak az érintkezés módját s idejét kell bővebben formulázni s a közös ügyeket szabatosan meghatározni: mindjárt készen van a kiegyezkedés.“ (Ugyanott, ugyanazon lap.)

Ezek szerint 1861. és 67. közt, midőn már: „a kiegyezés történeti szükséggé kezdett válni (l. Helyzetünkről, röpirat 1863.) a főkérdés a monarchia valódi közös ügyei alkotmányos kezelésének helyes és törvényes elhatározása körül forog.“ (Pesti Hirnök 1863. 5. sz.)

1867. márczius 28-án Deák Ferencz a kiegyezési törvényjavaslat indokolásakép elmondott classicus beszédében utal az imént idézett feliratra, mint a delegatiók alapeszméjére s felhozza, hogy: „azok működését némileg, mint a 61-iki föliratban kimondott esetenkénti érintkezést lehet tekinteni, mert csak egy évre választatnak és évenként csak egyszer fordul elő a költségvetés megállapitása.“

Bartal György (1867. márczius 22-én) igy jellemzi a delegatiókat: „Én a delegatióban se terebélyesedhető tölgyet, se sinlődő csemetét nem, hanem egyszerűen oly összekötő lánczszemet látok egyedül, melynek rendeltetése még az általunk imént meghatározandó közös ügyek folyótárgyainak kezelésében is, — melyre nézve az 1848. III. t. cz. 13. §-a csakis az Ő Felsége

személye körül létező ministerünk befolyását és felelős képviseletét biztositja, — Magyarország törvényhozásának közvetlenebb ellenőrködését érvényre juttatni."

„A delegatio egy nemzetközi bizottság, mely a paritas alapján határoz a közös ügyek és csakis azok fölött és sokkal több biztositékot ád a nemzetnek, mint a diplomatiai, vagy a ministeriumok útján való elintézés nyujthatna .... Minthogy törvényeket nem hozhat, nem vállhatik parlamentté, hanem megtartja a nemzetközi érintkezés jellegét, mint ezt a gyakorlat már is megmutatta." (Gr. Andrássy Gyula 1869. $^{I.}/_{14.}$)

* * *

Igen nagy tévedés föltenni, hogy az 1848-iki törvények szelleme mulhatatlan bekövetkeztetője Magyarország elszakadásának Austriától. („Hon" 1864. $^{III.}/_{11.}$) Bizonyos az, hogy nem lehetett separatisticus tendentiája oly országgyűlésnek, hol a királyi előadásokban nyiltan emlitve van a Magyarország és az austriai tartományok közti viszonyok rendezése. Nem lehetett separatisticus tendentiája oly országgyűlésnek, melynek bezárásakor a nemzet s az uralkodóház közti szoros egyetértés fönforgása oly eclatanter, oly tűntetőleg constatáltatott. (L. Scitovszky pécsi püspök, Zarka János kir. személynök beszédeit s a királyi választ. Az egész ünnepély leirását közli a „Hon" 1866. $^{IV.}/_{10.}$ száma.) Nem lehetett separatisticus tendentiája oly törvényeknek, melyek szigorú büntetéssel sujtják azt: „ki a magyar szent korona alá helyezett terület tökéletes álladalmi egységének, ki a sanctio pragmaticánál fogva megállapitott s az uralkodóház közösségében létező birodalmi kapcsolatnak tettleges fölbontására izgat." (XVIII. t. cz. 6. §.)

„Az 1848. évi törvények csak elveket állitanak föl, de kivitelük nincs módozva. A kivitel, a végrehajtás, szóval a ministeriumok tettlegesitése fogna azon pont lenni, mely a további egyezkedés anyagait nyujtaná; akkor fogna eldöntetni: mily hatásköre van például a hadügyministeriumnak? mily szervi összefüggése lenne az ország kormányzatának a birodalmi közös ügyekkel? mennyire állanak azok a fejedelem közvetlen behatása alatt? Kérdések, melyek 1848-ban csak a fatumra bizattak s az események által oldattak meg." (Kecskeméthy Aurél, 1862.)

Midőn pedig a nemzet belátta, hogy az 1723-ban állandósitott s 1848-ban nem rendezett viszonyok rendezetlensége, államisága s közjogi integritásával összeférhetlenek, — midőn elég erőssé lett e viszonyokon jogállásának megfelelőleg törvényesen változtatni s midőn kedvező alkalom nyilt e változtatásra, két ut nyilt meg előtte.

Az egyik: gyökeresen feldúlni a régi állapotokat, szettépni a pragmatica sanctiót s Magyarországot teljesen önállóvá tenni.

A másik: föntartani azon kapcsolatot, melyet a pragmatica sanctio létrehozott, de kijavitani a szerződés hibáit, vagyis:

a) meghatározni a közös ügyeket;

b) valódi alkotmányos kezelését állapitani meg minden államügyre nézve.

Az 1865/68. évi országgyülés megnyitásakor tehát ugyanaz volt a megoldandó kérdés, mint a melyet az 1847/48. évi országgyülésnek kellett volna megoldania, — mindkettő előtt azon kérdés állott: „Miképp érvényesitheti Magyarország a közös birodalmi ügyekben jogos befolyását, a nélkül, hogy akár a monarchia összetartozása s nagyhatalmi állása, akár a magyar korona fölségjoga s integritása rövidséget szenvedjen s a nélkül, hogy a magyar nemzet s Magyarország népei a centralisatio különféle veszélyeinek s hátrányainak kitéve legyenek." (Pesti Hirnök 1865. 144. sz.)

A tett tapasztalatok után 1865-ben már alaposan tudva volt, hogy: „a közös ügyekrei jogosult befolyásának a gyakorolhatása képezendi az önállás erős biztositékát ugyanakkor, midőn annak jótékony hatása a birodalom jóléte, biztonsága és hatalmának emelésére is ki fog terjedni." (1866. márczius 3-iki kir. leirat.)

Deák Ferencz azonban mindezekre nézve még 1848. szeptember 23-án kijelenté, hogy: „csupán törvények és az alkotmány alapján egyezkedik és semmit a fennálló törvényekből s az alkotmányból föl nem áldozhat." Csakis ennek, t. i. a jogfolytonosság elvének következetes keresztülvitele mellett volt elérhető, hogy ma, az 1847/48., 1865/68. évi országgyüléseken ez irányban történt és szervi összefüggésben levő nagy alkotások után, Magyarországnak minden jogát és kötelezettségét, törvény és pedig saját alkotta törvényei szabályozzák, vagyis az 1790. X. t. cz. és XII. t. cz. követelményeinek megfelelőleg Magyarországon csak az a törvény, mi alkotmányos formák megtartása

mellett keletkezett s csak e törvények megtartása mellett lehet kormányozni, — ebben áll az ország függetlensége. Ennek ez idő szerint minden irányban elég van téve. Az 1867. XII. t. cz. a maga egészében nemcsak az Austriával való közös ügyeket szabályozza, hanem Magyarországra nézve is lényeges alkotmányos biztositék, mert e törvénynek egyik alapelve Magyarország állami önállósága, a mely, mint ilyen, a jelen viszonyok közepett a legtágasabb körben érvényesül is.

* * *

E tanulmányomat — mely második bevezető része*) egy nagyobb munkának, mely a 67-es kiegyezést tárgyalja — végeredményében nyugodtan zárhatom le Kossuth következő szavait alkalmazva a 67-es alapra, hogy: *„Tartós csak az, mely igazságon épült, valódi szükségen segitett, s a nemzet életéből önként fejlett ki. Ismerni kell tehát a nemzetnek előbb önmagát, és ismernie kell szükségeit; azután megvitatni a czélt és eszközöket, dolgot és módokat minden oldalról, s ha ekkor elkövetkezik a törvényhozás ideje, áldásdús leend mindenik törvény. . . . A törvény, mely ekként született, mindenekelőtt jogszerű leend, mert hiú bölcsesség az, melyet a jog tekintete nem vezet; de a jogszerűség határai közt követni fogja a józan politika sugallásait, és bizonyosan nem felejtendi, hogy a századokon át emelkedett országépület roppant boltjainak árnyékában millió élet, millió érdek nyugszik, mely az igazság mellett gyöngéd figyelmet s kiméletet is követel.“* (Pesti Hirlap 1841. L/2.)

*) L. A Sanctio Pragmatica lényege stb. Kiadta a Magyar Jogász-Egylet 1898.

TOLDALÉK

a II. fejezet, II. Hadügy czimlethez.

(A 86-ik laphoz, a 22-ik sorhoz.)

Az 1832/36. évi országgyűlésen is, mi a véderőt illeti, bár régibb törvényekre (1792. VIII., 1807., 1830.) hivatkozással, mindig csak magyar ezredekről (legiones), ezek magyar lábraállitásáról, tisztségekre csupán csak született magyaroknak alkalmazásáról (az úgynevezett circulatio) van szó; ritkán s csak ritkán, mintegy elvétve, egy önálló magyar hadseregről (exercitus). Vas és Komárom megyék a fönnálló törvények megtartását, Győr megye a fölkapott visszaélések ellen újabb törvény hozatalát sürgették. Az e tárgyban kiküldve volt országos választmány jelentése azonban úgy ütött ki, hogy azt a rendeknek, nehogy az ügyet compromittálják, egyértelműleg félre kellett vetniök. Beöthy Ödön keserűen fölkiáltott, hogy az a küldöttségi munkálat akár az austriai ministerium megbizásából készülhetett volna. Ezen munkálat szerint:

az austriai ház szelid kormánya alatt, a pragmatica kötés erejénél fogva, viszonti védelem iránt egyesült tartományoknak és igy a magyar koronának is érdeke is múlhatlanná teszi, hogy az egyesült tartományok (!) hadierejének részei a lehetőségig szoros kapcsolatban tartassanak. Az 1715. VIII. t. cz. is nyilván kijelenti, hogy a magyar haderő részint honiakból, részszerint pedig fogadott külföldiekből álljon. De az egészre nem lenne czélirányos, hogy fejedelmünk hadierejének bármely osztálya is más nyelven, mintsem az egész test kormányoztassék, mert e

különbség az elhatározó perczben soha helyre nem hozható kárt okozhatna; az egyarányosság pedig az erőnek még nagyobb egyesülését szüli. A honi nyelvnek sem látja a küldöttség nagy gyarapodását a nehány, inkább franczia, mint német kormányszavak magyarositásában; ellenben, miután az 1807. I. t. cz., meg az 1830-iki igéret után sem látszik a maga tökéletességében divatozni, megegyez az igazsággal, hogy mindennek, mind az 1792. VIII. t. czikknek eszközlésbe vétele iránt Ő Felsége megkéressék. Minthogy azonban az 1807. t. cz. a magyar főhadi kormányzót magába nem foglalja, a tapasztalás pedig azt bizonyitaná, hogy a hadvezéri polczra lépett magyarok a legfőbb hivatalokra is alkalmaztatnak (mint Hadik, Gyulay, Alvinczy, Kray), Komárom, Arad s Torontál megyék kivánságát nem véli fölterjeszthetőnek a küldöttség. Hevesen kikeltek ez ellen, Beöthyn kivül, Pázmándy, Széll, Hertelendy s főleg Borsitzky, az önálló magyar hadseregnek már az előző országgyűléseken is e tárgyban legerélyesebb szószólója (különösen a pragmatica sanctiot hangoztatva, mely a közös örökösödés rendén kivül, nemzeti független önállásunkat semmi részben sem csorbitja) Bezerédy, Ragályi (fölpanaszolva hazánk czélbavett összeolvasztását s nemzeti alakjából kivetkőztetését s az 1830-iki ünnepélyes igéretnek meg nem tartását) stb. (1835. V./16.) A főrendek természetesen más véleményben voltak s igy a fölirás föl sem mehetett.

*

A II. fejezet II. hadügy czimzethez 39. l. 30. sor e szavak után: Politicis et Oeconomicis — ez olvasandó: alapján kiküldött bizottság részéről az 1722. május 1-ére összehivott országgyűlés elé terjesztett javaslatnak VIII.

Sziládi László nyomdája Kecskeméten.

